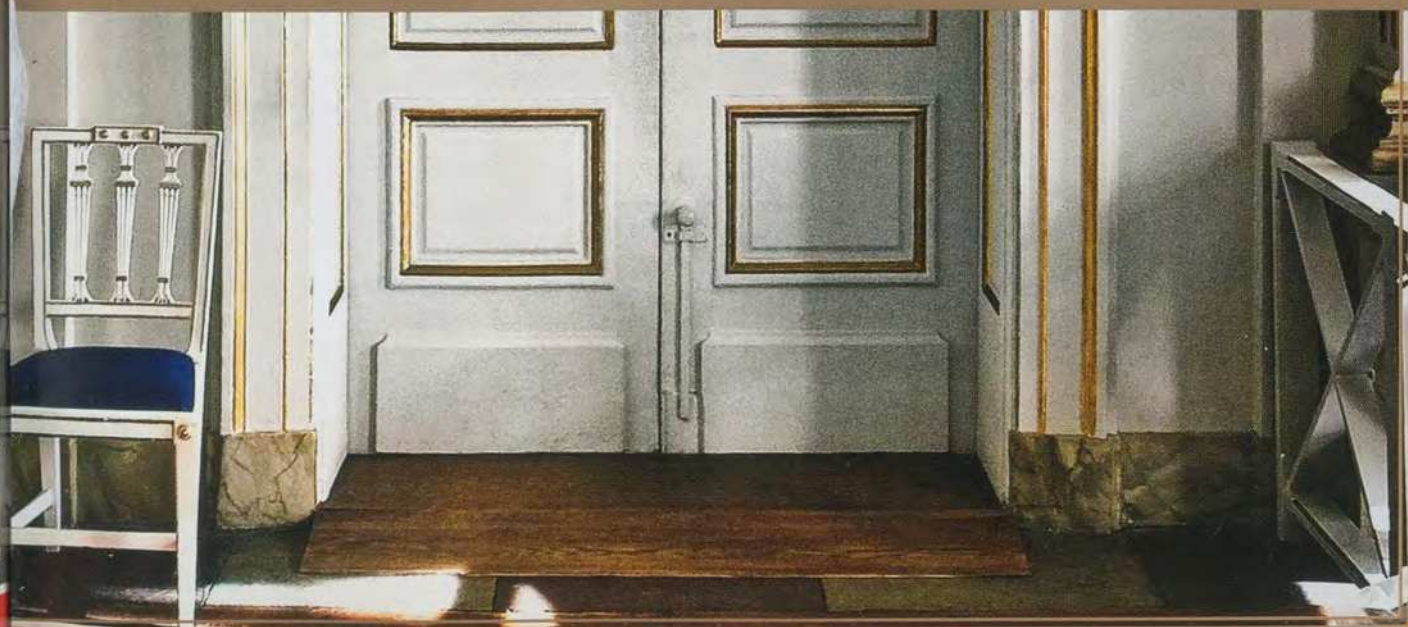

AXESS

AXESS MAGASIN ILLUSTRATIONER KLASSISKT PRUD - NR 8 NOVEMBER 2010 PRIS: 75:-

Akademien inifrån

Knut Ahnlund berättar om
sin tid som ledamot

RECENSION

SVANTE NORDIN

om en omachiavellisk
Machiavelli i
renässansens Florens.

TEMA

PASCAL BRUCKNER

om Europas självhat
och kollektiva
skuldbeläggande.

FRIZON

INGER ENKVIST

ger perspektiv på
Mario Vargas Llosas
författarskap.

7 388280 407508
RETURVECKA V 51

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Marinskijteatern
St Petersburg

Nyårsfirande i Wien

Johan Strauss i Wiens stadspark

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

OPERARESA TILL NEW YORK

Reguljärflyg 9/11-15/11 2010

Utresa Stockholm, Göteborg och Köpenhamn

ETT SAMARBETE MED OPERAKONSTENS VÄNNER I SKÅNE

OPEROR: "Don Pasquale" av Donizetti, "Trubaduren" av Verdi, "Carmén" av Bizet och "Intermezzo" av Richard Strauss

Kultursightseeing med svenskspråkig licensierad lokalguide och svensk färdledning

LYXIGT JULFIRANDE I BERLIN

Reguljärflyg/buss: 2/12-5/12 2010

Utresa Stockholm, Göteborg och Köpenhamn

Förnämligt centralt boende! Lockande restaurangbesök!

Kulturupplevelser med inslag av

Konst! Opera! Konsert! Varieté! Julshopping!

Historiska stadsrundturer f d Väst-och Östberlin.

Svenskspråkig guidning. Svensk färdledning.

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: Maj 2011

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och

vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrade svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin Chersonesus, Livardiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen 1945**, och tartarkolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!

Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

I PILGRIMERNAS FOTSPÅR

Flyg/buss: 18-26/4 2011

Bilbao – pilgrimstrappa och Guggenheim museum.

Burgos och Leon – enorma påskprocessioner, magnifika katedraler och kloster.

Astorga – Gaudis biskopspalats.

Ponferrada – enorm tempelriddarborg.

Castrojeriz – Pilgrimsbyn, en gång med sju pilgrimskyrkor.

Santiago de Compostela – slutmålet med mäktig pilgrimskatedral.

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: april 2011

Historia! Konst! Opera! Balett! Kultursightseeing!

Svenskspråkig färdledning och lokalguide

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: juni 2011

OPEROR: Flygande holländaren och Don Giovanni.

Utflykter till Rundale och Jurmala.

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: juli 2011

Operorna uppföres på Fästningen OLOFSBORG

Don Giovanni, Tosca och Lohengrin.

Kultursightseeing i Helsingfors! Konst i Retretti!

Historia på Olofsborg!

OPERAFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: augusti 2011

OPEROR: "AIDA", "Barberaren i Sevilla" och "La Traviata".

Konstupplevelse i Venedig och Ravenna!

Kultursightseeing!

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg: 28/12 2010-02/01 2011

Wienerfilharmonikernas

TV-sända nyårskonsert

Musikverein! – i Gyllene salen!

Kejsarbalen – Galakväll på slottet Hofburg!

Staatsoper – festföreställning med "Läderlappen"

Volksoper – operetten "Fågelhandlaren"

Spanska Ridskolan! Grinzing! Mayerling!

Grand Hotel Wien! Hotel Erzherzog Rainer!

Radisson SAS Palais Hotel

Svenska Kulturesor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturesor.se info@kulturesor.se

Sveriges musikkanal

Sverigepremiär på Tan Duns och Paul Griffiths
opera Marco Polo - en fantasi om en episk resa

Tisdag 30 november

Klassisk tablå på **AXESS TV**

Rikt illustrerat praktverk!

208 s, trådbundet hårband
ISBN 978-91-973169-9-6

Klassiska bilder av KW Gullers
som på ett illustrativt sätt be-
rättar historien om industrins
framväxt i Sverige från 1897
och framåt. Boken fördjupar
i både text och bild läsarens
förståelse för och insikter i det
svenska industriundret som är
grunden till dagens Sverige.
Något som vi kanske inte
värdesätter tillräckligt i vår tid.

129:--

(Frakt tillkommer)
(ord. hemsidespris 390:--)

Erbjudandet gäller så länge lagret räcker
eller t.o.m. den 31 december 2010.

Beställ via mejl:
info@dialoger.se eller på

www.dialoger.se

DIALOGER
FÖRLAG & METOD

Start Magasin TV Axxess Play Blogg Journalism and Democracy

Du följer väl

Sveriges

vassaste blogg?

www.axess.se/blog

De enkla svarens strategier

Johan Lundberg

Vad som behövs är att man tar missnöjet på allvar med den globala kapitalism som hotar den nationellt grundade välfärdsstaten.

Håller Sverige på att bli som övriga Europa? I likhet med de flesta europeiska länder har Sverige sedan september 2010 ett populistiskt, nationalistiskt och invandrarkritiskt parti i den lagstiftande församlingen. Och i och med samma val har det blivit tydligt att svensk politisk makt inte längre är en enpartifråga utan någonting som på samma sätt som i de flesta andra europeiska länder växlar mellan olika ideologiska block.

HUR MAN ÄN VRIDER och vänder på det, är det lika positivt att det förhåller sig på det senare sättet som det är tråkigt med populistiska enfrågepartier – i synnerhet när dessa kan påverka politiken som vågmästare. Samtidigt bör inte Sverigedemokraterna framställas som mer extrema och unika än de är. Ytterst sett handlar det om samma sorts parti som Vänsterpartiet. Det vill säga: man hämtar sitt väljarstöd företrädesvis hos människor som känner olust inför samhällsutvecklingen eller som själva har erfarenhet försämringar av sin livssituation. I bägge fallen appellerar man till olustkänslor som är förknippade med två faktorer i den senkapitalistiska utvecklingen: den tilltagande globaliseringen samt den allt högre hastighet med vilken allt förändras runt oss.

Om detta kan man ironisera, men icke desto mindre finns det anledning att ta ett sådant missnöje på allvar. Det liberala samhällets tendens att se värdeupplösning och självförverkligande som vår tids yttersta mål och mening känns av olika anledningar inte relevant för alla människor. Många längtar efter andra sorters värden, vilka har svårare att genereras av det kapitalistiska samhället: trygghet; sammanhang; delaktighet i något större; möjlighet att leva i relationer präglade av ömsesidigt ansvar och omtanke – både privat och i yrkeslivet. När inte de etablerade mittenpartierna förmår fänga upp de missnöjesyttringar som den globala utvecklingen underblåsar, skapas utrymme och grogrund för partier som på ytterflankerna kan leverera enkla svar: det är kapitalisternas och överklassens fel att vi erfar otrygghet. Eller: det är invandrarnas och muslimernas fel att vi erfar otrygghet.

DET PARADOXALA i sammanhanget är naturligtvis att de islamister som Sverigedemokraterna med rätta utmålar som en hotbild mot det öppna, liberala samhället, drivs av i grunden samma slags missnöje som Sverigedemokraterna när det gäller det liberala samhällets grundläggande strävan efter ständig förnyelse och den därmed samman-

hängande tendensen att överge och upplösa allt som andas tradition och kontinuitet. Men medan islamisterna i sin kritik av den moderna världen målar upp en framtida utopi på basis av en egenhändigt konstruerad bild av medeltiden, har Sverigedemokraterna valt att förlägga sitt tänkta lyckorike i skärningspunkten mellan det sena 1800-talets svenska nationalromantik och Astrid Lindgrens Bullerbyn.

INOM STORA DELAR AV media har strategin varit att negligera de stora väljargrupper som kanaliseras sitt missnöje med det liberala samhället genom att söka populistiska och lättköpta förklaringar. Som det nu är, finns en tendens att avvisa varje försök att med seriösa och välunderbyggda argument bemöta till exempel Sverigedemokraterna. Man menar att det på sikt kommer att gynna dylika missnöjesyttringar, om vi uppmärksammar de frågor som de populistiska rörelserna riktar sökarljuset mot.

Själv tror jag att det är en kontraproduktiv taktik att bemöta dem som hyser en berättigad oro över globaliseringsprocessens avigsidor med pekpinne på poängteranden om multikulturalismens självklara fördelar. Eller genom att man – såsom skett på senaste tiden i svenska medier – med en till besatthet gränsande intensitet och avsky uppmärksammar varje utspel som görs av sverigedemokrater. Lika litet leder det framåt att påstå att de som vill ta debatten med Sverigedemokraterna "legitimerar rasism".

NÅGOT SOM DÄREMOT kan gynna Sverigedemokraterna är just den demonisering av partiets väljare som nu sker inom stora delar av media, vilket riskerar att leda till att partiet vinner sympatier när dess självbild av att bestå av en samling sannings-sägande martyrer besannas.

Vad som istället behövs är att man tar missnöjet på allvar med den globala kapitalism som hotar den nationellt grundade välfärdsstaten. Och att man med utgångspunkt i en samtidsanalys som inte värjer för vare sig komplexiteten i samtidens skeenden eller för det historiskt unika i den situation som vi befinner oss i (och där man således inte i varje givet läge behöver hemfalla åt lättköpta analogier till 1930-talets Europa) formulerar icke-populistiska alternativ inom ramen för den legering mellan konservatism och liberalism som är själva kärnan i upplysningstänkandet.

Johan Lundberg

**FRANSKA
FILMVÄGEN
PÅ AXESS TV**

Måndagar kl 20.00

Jules och Jim

tulna kyssar

Den lina huden

Skjut på pianisten

Klassisk underhållning på **AXESS TV**

10 SAMHÄLLE

- Finland* Bengt Lindroth skriver om intolerans mot svensktalande finländare **10**
Ryssland Per-Arne Bodin uppmärksammar att Moskvas tunnelbana fyller 75 år **12**
Politik Olle Wästberg noterar förnöjsam svenskhet **14**
Kazakstan Olof Kleberg demaskerar en diktatur **16**
Sverigedemokraterna Andreas Johansson Heinö skriver om svensk nationalism **17**
Krönika Theodore Dalrymple upprörs över Tony Blairs tårar **18**
Notiser Utblick, sociala medier och skuldmedvetna invandrare **18**

20 FRIZON

- Svenska Akademien* Knut Ahnlund ser tillbaka på sin tid i Svenska Akademien.

44 INTERVJU

- Fredrik Ekelund har samtalat med den danske författaren Carsten Jensen.

48 TRADITION

- Carl Rudbeck presenterar den medeltida muslimska tänkaren Avicenna.

52 KULTUR

- Intervju* Håkan Lindgren har talat med Juli Zeh om hälsofascism och upplysningsarvet **52**
Litteratur Inger Enkvist om litterära kvaliteter hos Mario Vargas Llosa **55**
Tv Kjell Häglund låter sig förföras av tv-serien Rubicon **56**
Krönika Tanja Bergkvist om etablissemangets extremister **58**
Notiser Franska bordeller och Lexikon över vedertagna åsikter, del 2 **59**

62 RECENSIONER

- Rutger Palmstierna finner ett Kina där inte allt är vad det ser ut att vara, Svante Nordin diskuterar en omachiavellisk Machiavelli, Bengt Nilsson följer Disa Håstad till Afrika, Håkan Boström ser Iran inifrån och Camilla Lundberg möter Mahler som modern man.

74 VÄRLDENS GÅNG

- Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

”Förvisso är det sant att Europa har frambringat monster. Men Europa har också fött idéer som har gjort det möjligt att slakta dessa monster.

Pascal Bruckner, sid 42

TEMA

HEMMA I EUROPA

30 Sverige tror på sina fantasier

När det nya Europa tog form började också grunden för den svenska särarten att vittra sönder. Trots det består illusionen om Sverige som annorlunda och utvalt. **Av Per Svensson**

34 Maktens konstruktion

Det nationalistiska budskapet är förföriskt enkelt: de andra är skuld till vår olycka. I Europa blev folk mord och etnisk rensning det nationalistiska programmets yttersta konsekvenser. **Av Richard Swartz**

38 Europas mest europeiska land

Sverige är inte bara ekonomiskt och politiskt närvarande i EU utan också kulturellt. Men den svenska kulturimporten är begränsad till de anglosaxiska länderna. **Av Thomas Steinfeld**

41 Sorgebarnet Europa

Trots att Europa präglas av frihet och välstånd vältrar man sig i kollektiv skuldbeläggning. Det dåliga samvetet rättfärdigar bristen på politiskt handlande inför världens orättvisor. **Av Pascal Bruckner**

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg

Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas

Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg och Beatrice Bohman

Vinjetbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Korrektur: Hans Strömberg

Omslagsbild: Dan Hansson/SvD/Scanpix

Nästa nummer: 7 december 2010

Annonser: Ardeo 040-16 54 80

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight, Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print

VD: Kurt Almqvist

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr.

111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Knut Ahnlund
Professor i litteraturvetenskap och före detta medlem av Svenska Akademien.

Henrik Bachner
Fil dr i idéhistoria.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Per-Arne Bodin
Professor i slaviska språk vid Stockholms universitet.

Håkan Boström
Frilansskribent och medarbetare på *Dagens Nyheter*.

Pascal Bruckner
Författare.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Fredrik Ekelund
Författare.

Inger Enkvist
Professor i spanska vid Lunds universitet.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia vid Lunds universitet.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia och redaktör på *Axess*.

Kjell Häglund
Redaktionschef för *Residence* samt kolumnist och tv-kritiker.

Andreas Johansson Heinö
Fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

Kristian Karlsson
Redaktör på *Magasinet Neo*.

Olof Kleberg
Journalist.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap och journalist.

Håkan Lindgren
Frilansskribent.

Bengt Lindroth
Journalist, tidigare medarbetare på Sveriges Radio som bland annat Nordenkorrespondent.

Carl Johan Ljungberg
Ph D. Stats- och litteraturvetare.

Camilla Lundberg
Kulturjournalist och projektledare på SVT.

Maria Masoomi
Skribent och debattör.

Bengt Nilsson
Journalist och författare.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdoms historia vid Lunds universitet.

Rutger Palmstierna
Vd för Macro Intelligence.

Carl Rudbeck
Litteraturhistoriker och skribent.

Thomas Steinfeld
Kulturchef på *Süddeutsche Zeitung*.

Per Svensson
Kulturskribent på *Sydsvenskan*.

Richard Swartz
Författare och kolumnist i *Dagens Nyheter*.

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på Saco.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på *Axess*.

Olle Wästberg
Generaldirektör på Svenska Institutet.

Är Scrutons flit av ondo?

Axess nr 7 2010 var det bästa numret hittills sedan jag började prenumerera, särskilt temat var väl behandlat. Men jag blev lite störd av inledningen av recensionen av Scrutons *The Uses of Pessimism*. Jag har inte läst boken, och större delen av recensionen kan säkert vara helt adekvat, men flera saker i inledningen tycker jag inte håller måttet.

"Ännu en gång har den engelska essäisten och filosofen kommit ut med en ny bok ..." Inledningen och den påföljande meningen indikerar att det är ett problem att Scruton är flitig. Men mängden böcker har ingen relevans för kvaliteten på en särskild bok.

Det heter sedan "De tidigare böckerna har handlat om varjehanda ..." Man förstår att det ska anses vara ett problem. Men att någon skriver om "varjehanda" kan innebära en mångsidighet som är recensenten främmande. Har Tobias Dahlkvist läst någon av de åsyftade böckerna?

Läser man *On Hunting, Beauty* eller *The Aesthetics of Music* så finner man båda personliga, välskrivna, väl pålästa och väl tänkta böcker om områden som antingen är helt okända i Sverige (rävjakt) eller mycket styvmoderligt behandlade (estetik).

Magnus Löwendahl

SVAR: Flit är inte en egenskap som i sig är av ondo.

Därvidlag instämmer jag naturligtvis med Magnus Löwendahl. Däremot vill jag inte gärna acceptera att hög produktionstakt nödvändigtvis skulle vara detsamma som flit. Det är få böcker som inte skulle tjäna på att deras författare tänkte igenom de centrala tankarna och skrev igenom de centrala partierna en gång till. *The Uses of Pessimism* hör i mina ögon definitivt inte till detta fåtal. Problemet är alltså inte antalet böcker författaren skrivit, utan det faktum att den aktuella boken visar upp brister av ett slag som alltför stor brådska lätt för med sig.

Mångsidighet är lika litet som flit en i sig negativ egenskap. Däremot tvärsäkerhet på områden som man inte behärskar. Och som filosofhistoriker med åtta års forskning och två böcker om pessimismens filosofi bakom mig jag vill gärna tro att jag är rätt väl lämpad att avgöra huruvida Roger Scrutons tvärsäkerhet på detta område backas upp av de nödvändiga kunskaperna. Om min recension sedan innehåller några raljerande formuleringar är dessa som den vane Scrutonläsaren Magnus Löwendahl utan tvekan vet ganska oskyldiga i jämförelse med vad Scruton är kapabel till.

Tobias Dahlkvist

MORRANDE PUDEL

Språkförbistringar

Eva Högström, kommunikatör på Vetenskapsrådet, skriver till mig: "Ang din ledare 'En vanlig dag i okunskapskolan' där du tagit uppgifter från Vetenskapsrådets webbplats. Av misstag publicerade Vetenskapsrådet en version av en intervju med Sangeeta Bagga-Gupta om hennes forskning som tyvärr inte var avstämd med henne. Den rätta versionen finns nu på vår webbplats och vi vore tacksamma för en rättelse i nästa nr av Axess eftersom du skrivit uppgifter om Sangeeta Bagga-Guptas forskning som inte är korrekta."

Efter att min ledare publicerades i Axess nummer 6/2010 har man alltså på professor Bagga-Gulpas hemsida på Vetenskapsrådet strukit den av mig citerade passagen om "en 18-åring som bedömdes att inte klara sig i svenska. Att det stämde kunde vi också se i hans texter. Men när vi följde honom på fritiden, och såg hur han kommunicerade med sms, på internet och hur han skrev arga brev till sin flickvän på mail växte en annan bild fram. Han var mycket mer kapabel än skolans undervisningsform fångar upp".

Man har också bytt ut hänvisningarna till *World of Warcraft* och sms i den av mig citerade passus som berör

professor Bagga-Gulpas synpunkt att forskningen i större utsträckning bör beakta hur "unga (...) uttrycker sig via telefon, sms, facebook och internationella internetspel som i *World of Warcraft*". Och ersatt dem med hänvisningar till "ipods, You-tube, internet spel".

Det av mig återopade stycket lyder numera i sin helhet: "Hittills har forskningen och skola framför allt intresserat sig för läs- och skrivförmågan, betonat grammatik och att korrekt kunna redogöra för den gällande litteraturkanon. Det är denna kunskap och vissa sätt att lära sig detta som premieras och som anses kunna betygssättas, förklarar Sangeeta. Men mänsklig kommunikation är så mycket mer. Idag använder barn och unga olika koder, modaliteter och genrer i vardagslivets umgängen via mobiler, facebook, ipods, You-tube, internet spel, etc och dessa språkliga arenor vet vi forskare mycket lite om. Än mindre fångas den upp och värderas i exempelvis skolan."

Av de två sista meningarna att döma tycks dock Vetenskapsrådet redan ha implementerat professor Bagga-Gulpas åsikter om att man inte bör fästa alltför stor vikt vid korrekt grammatik och stavning.

Johan Lundberg

FINLAND

Svenskan i finsk motvind

Intoleransen mot svensktalande finländare ökar. I en allt bittrare språkstrid beskrivs svenskan av populistiska politiker och medier i termer av tvång och förtryck, skriver

Bengt Lindroth

FINLAND ÄR VÄRLDENS bästa land att leva i, berättar *Newsweek*. Tidningen rankade i augusti hundra nationer utifrån utbildning, hälsa, samhällsstabilitet och jämlikhet. En månad senare beskrev en inhemsk statistikrapport, *Finlandssvenskarna 2009*, landets svenskspråkiga minoritet som mer välmående än den finska majoriteten. Följaktligen borde de drygt 290 000 finlandssvenskarna vara världens lyckligaste lilla befolkningsgrupp. De lever längre, arbetar mer, är mindre sjuka, skiljer sig mer sällan än finnarna. Därtill är de på väg att bryta en nedåtgående demografisk trend. De kommer att öka till 300 000 inom bara fem år. Hurrarop bland Finlands svenskspråkiga, alltså? Nej, tvärtom. Pessimismen breder ut sig. Diskussionerna under sommar och höst har fått somliga att minnas forna tiders rejäla språkstrider. Språkfrågan tar redan plats inför riksdagsvalet om ett halvår.

FÖRRE MINISTERN och ledaren för lilla Svenska folkpartiet, Ole Norrback, har i en intervju dragit paralleller med en allmän populism i västvärlden: "Det finns en växande intolerans som riktar sig mot finlandssvenskar, mot invandrare, mot dem som är olika." Hans kollega som politisk senior i Svenskefinland, Per Stenbäck, väckte uppeende med en ännu skarpare jämförelse: "Associationerna går till 1930-talets Tyskland, då judar angreps med samma argument: De har för stor makt." Vad som retat Stenbäck var ett omslag till veckotidningen *Suomen Kuvalehti*, Finlands motsvarighet till *Newsweek*, där frågan ropades ut just

så: "Har finlandssvenskarna för stor makt?"

I ett reportage återgavs och kommenterades den kritik som hörts från somliga finsk-nationalister i alla tider: de svenskspråkiga överrepresenteras på ledande poster i förvaltning och näringsliv, är rikare och bättre utbildade, svenskans grundlagsskydd som republikens andra nationalspråk ger dem fördelar inom social- och barnvård och utbildning.

På sådana anklagelser brukar finlandssvenskarna svara att de klassmässigt alltid varit skiktade som finnarna. Möjligen är de, inom varje socialgrupp, snäppet mer välbeställda än det finska genomsnittet. Och lagarna ger dem som

språkminoritet vissa sär rättigheter.

Irritationerna har rötter i historien. Vid skilsmässan 1809 från Sverige var 15 procent av invånarna svenskspråkiga. Först under 1800-talet blev finskan skriftspråk och tillsammans med kulturskapandet drivkraft i den nationalism som riktade sig mot den ryska överhögheten före självständigheten 1917, men ibland också mot de svenskspråkigas alltmer krympande hegemonier. Idag är svenskarna nere på 5,4 procent och koncentrerade till kustområdena i söder, utanför Helsingfors, och i Österbotten med Vasa som centralort. Det senare har betydelse för dagens språkstrid, eftersom Finland nyss avskaffade de statliga länen och bygger om sin regionförvaltning.

ETT REFORMFÖRSLAG var att Karleby kommun, med en svensk minoritet på 14 procent, inte längre skulle tillhöra Vasa, utan sorteras under klart finskdominerade Uleåborg i norr. Det blir döden för svenskans

Finlandssvenskheten vilar i mer än språket. Den förutsätter geografisk och social sammanhållning, fungerande infrastruktur och aktiv kulturkamp.

En utopi som gått i arv

12 Per-Arne Bodin uppmärksammar att Moskvas tunnelbana fyller 75 år
Trygghet går före fall

14 Olle Wästberg noterar förnöjsam svenskhet

Diktaturen demaskerad

16 Olof Kleberg demaskerar en diktatur

Utmanad självbild

17 Andreas Johansson Heinö skriver om svensk nationalism

Krönika

18 Theodore Dalrymple upprörs över Tony Blairs tårar

Notiser

18 Utblick, sociala medier och skuldmedvetna invandrare

Glad samvaro.

FOTO: JANERIK-HENRIKSSON/SCANPIX

nordliga utpost, protesterade inte minst Svenska folkpartiet, som suttit med i alla regeringar sedan 1975. Och som enligt sina belackare har som enda uppgift att bevaka just svenskintressena.

Det gick prestige i frågan. Nyttillträdda centerledaren och statsministern Mari Kiviniemi drev hårt Karleby's flytt norrut. Motivet ansågs vara att centern alltid stått stark i Uleåborg med omnejd. Men i början av september fick statsministern ge sig. Motståndarna hänvisade till grundlagens skydd av svenska språket, med stöd av justitiekanslern. En besviken statsminister konstaterade att det i så fall behövs en ny tolkning av grundlagen, när en stor förvaltningsreform hejdas "bara för att man inte kan tillräckligt bra svenska i Uleåborg".

SPELET OM KARLEBY illustrerar hur finlandssvenskheten vilar i mer än språket. Den förutsätter geografisk och social sammanhållning, fungerande infrastruktur och aktiv kulturkamp. Mängder av institutioner och

stiftelser skall måna om detta. Svenska folktinget vill vara paraplyorganisation för organisationslivet. Konstsamfundet backar via KFS Media upp en rad finlandssvenska dagstidningar, främst *Hufvudstadsbladet* i Helsingfors. Svenska Litteratursällskapet stödjer humaniora och samhällsvetenskap, äger andelar i bokförlag, också i svenska Atlantis, och kan via Svenska Kulturfonden dra i stort sett i alla det svenskspråkiga kulturlivets trådar. Detta storslagna, av fastighetsinnehav och Nokia-aktier välgödda, finlandssvenska stiftelse- och kulturkapital skapade 2008 tankesmedjan Magma, som gavs icke oansenliga resurser till seminarier, utredningar och webbjournalistik. Särskilda mediesatsningar för ungdom har gjorts. Public service-bolaget YLE gavs stora sponsorpengar för att återinföra svenska morgonsändningar i tv. Det talas gärna om en rådande finlandssvensk litterär guldålder, med affischnamn som Monica Fagerholm och Kjell Westö och veteraner av typ Bo Carpelan eller Märta Tikkanen, plus yng-

re och i Sverige mindre bekanta författarskap. Förläggaren Tapani Ritamäki brukar framhålla de generösa stipendiernas och de många prisernas betydelse: "Fonderna är Svenskfinlands V-8 motor." Och författaren Katarina Gäddnäs skriver i en självbiografisk satir: "Jag är en glad fondhora som tacksammt låter mig påsättas av mina bidragsgivare, bara jag i övrigt får lov att ägna mig åt mitt författarskap".

Vad hjälper allt detta? Inte tillräckligt. Den finlandssvenska självkänslan sviktar. De politiska terrängförlusterna blir fler, trots segern i fallet Karleby.

SVENSKAN som obligatoriskt examensämne i studenten försvann för sex år sedan. Motståndet var förgäves. Idag svallar vågorna kring den så kallade tvångssvenskan. Sedan fyrtio år tillbaka omfattar den obligatoriska svenskan för finska skolelever inte bara gymnasiet utan också grundskolans högstadium (svenska elever börjar med det andra inhemska språket redan i tredje klass). Allt >>

fler finska politiker vill göra svenskan frivillig. Statsminister Mari Kiviniemi menar att nederlaget i Karleby-affären gjort det svårare att argumentera för tvångssvenskan inför finska väljare. Partikollegan och industriministern Mauri Pekkarinen spår surt på med att "svenska läses bara för att finarna skall betjäna den svenskspråkiga befolkningen".

Moderata samlingspartiet med plats i regeringen, kanske valvinnare om ett halvår likt Moderaterna i Sverige, tog i somras kongressbeslut om att avskaffa tvångssvenskan. Ledningen skyndade sig att kalla det ett misstag. Lika fullt, ingen tvekar om vart vindarna blåser. De gröna, också i regeringen, tillhör efter partibeslut i höst dem som tycker att åtminstone skolor i östra Finland borde få byta svenskan mot ryska. Här lever knappt några finlandssvenskar, men ryssarna är desto fler (Finlands största invandrargrupp). Statsminister Kiviniemi har uttryckt förståelse.

HÄFTIGAST TRAPPAS språkstriden upp av Sannfinländarna, ett parti med rötter i komposten efter forna missnöjespolitikern Veikko Vennamos Landsbygdsparti. Det når i höst opinionssiffror på 12 procent. Dess massmediale ledare Timo Soini må försöka framstå som ansvarsfull, men talesmän bakom honom uttalar sig mer ohejdat. Någon utnämner Dansk folkeparti till förebild. Invandringen måste bromsas. Integrationen är misslyckad. Vice ordföranden Pentti Oinonen angriper gärna finlandssvenska integrationsministern Astrid Thors. Han skrev nyligen att misstron mot svenskan beror på "den uselt skötta invandringspolitiken som Svenska folkpartiet och minister Astrid Thors bär hela ansvaret för". Förra året anklagade Oinonen i riksdagens talarstol henne och finlandssvenskarna kollektivt för rasism, för att de skulle ha tvekat att ta emot karelska flyktingar i de egna svenskspråkiga bygderna efter kriget mot Ryssland. Astrid Thors försvarade sig tårögd, men blev förstas bara än mer hackkyckling i det hånfulla bloggandet om "ruotsalaiset" och "hurrarit" som extrema finskkretsar sedan länge ägnat sig åt. Finlandssvenskarna som ställföreträdande svartskallar.

Till sist, måste det sägas att detta är en medvetet orättvis betraktelse. Det vore möjligt att istället skriva något ljus och hoppfullt. Om att dagens Finland sannolikt hyser fler finnar än någonsin med kunskaper i svenska. Om att utbytet till vardags, över Bottniska viken, mellan människor och företag, mellan svensk och finskt, bara växer sig tätare. Där byts både svenskan och finskan allt oftare ut mot *bad english*. Öppningar anas i ett europeiskt perspektiv. Men det är en annan historia. Idag är det den farofyllda, om de nynationalistiska stämningarna i Norden, som måste lyftas fram. ✨

RYSSLAND

En utopi som

Med tsartidens arkitektur som förebild och stalinismens maktanspråk utgör Moskvas tunnelbana förbindelselänken mellan det förflutna och nutid. Det mytomspunna transportmedlet firar 75 år och har fortfarande en stark symbolisk laddning, skriver **Per-Arne Bodin**.

UNDER RUSNINGSTID morgonen den 29 mars 2010 exploderade två bomber i Moskvas tunnelbana. 40 människor dog. Det hade då gått sex år sedan det förra bombattentatet på samma ställe. Platsen för bombdåden var utomordentligt omsorgsfullt vald av terroristerna: tunnelbanan är maximalt sårbar och platsen har samma reella och symboliska betydelse som någonsin World Trade Center hade i USA. Moskvas tunnelbana firar dessutom i år sitt 75-årsjubileum. Tjejtjenska separatister tog på sig skulden för dådet, som utfördes av två förmodligen dagestanska kvinnliga självmordsbombare.

Moskvas tunnelbana var Stalintidens vik-

tigaste skrytbygge. Den började uppföras på 1930-talet och arkitektonisk förebild var tsarernas gemak. Materialet i stationerna var ofta marmor och idén var att stationerna skulle bli folkets egna palats. Samtidigt uttryckte de den sovjetiska statens beständighet och maktfullkomlighet. Statyer, reliefer och mosaik kom att smycka stationerna i den stil som kallas socialistisk realism. Flera av dåtidens mest uppburna konstnärer och även ett par som var kontroversiella i regimens ögon deltog: modernisten Alexander Deineka, som kritiserats som formalist, och Pavel Korin, känd för sina nostalgiska målningar av ett förflutet heligt Ryssland. Den

FOTO: RICHARD T. NOWITZ/COBBIS/ANPA

Gått i arv

snävt propagandistiska konsten förefaller ha fått ge vika till förmån för en allmän lovsång till Sovjetunionen, uppbyggnadsarbetet och den ryska historien.

Det hade funnits planer på ett tunnelbanebygge redan före revolutionen. Genomförandet påstods ha hindrats av kyrkan som ansåg det syndigt att bygga ett järnvägsnät under jorden. Ett sådant yttrande stammar också från en biskop, men det var nog snarast ekonomiska och praktiska orsaker som hindrade projektet.

Tunnelbanan är alltså ett monument över Stalin, men den har aldrig burit hans namn. Först var den uppkallad efter hans handgångne man Lazar Kaganovitj, som var den närmaste ansvarige för projektet. I sina memoarer skrivna långt senare sammanfattar han det färdiga resultatet, med samma politiska glöd som han uttryckt under det pågående byggnadsarbetet:

Där känns i varje stycke av marmor, metall och betong, i rulltrappornas varje steg

människans nya själ, vårt socialistiska arbete, där finns vårt blod, vår kärlek, vår kamp för den nya människan, för ett socialistiskt samhälle.

NÄR KAGANOVITJ BLIVIT avpolletterad uppkallades tunnelbanan, som många andra objekt, efter Lenin. Nu har den inget namn alls. Kaganovitj kom ifrån en judisk bakgrund, och ryska antisemiter med för mycket fantasi har menat att tunnelbanenätet bildar en Davidsstjärna. Många stationer har ändrat namn under tiderna alltefter politiska konjunkturer, ibland flera gånger.

Moskvas tunnelbana skulle bli världens bästa, enligt propagandan. Den har också visats upp under statsbesök och setts av miljoner turister från andra länder som beundrat stationerna och kommit hem och berättat om kristallkronor i taken på stationerna. Det har aldrig förekommit men själva intrycket av palatssalar har gjort att man själv lagt till detta. Tunnelbanan har också alltid varit och är alltjämt extremt välfungerande,

välbevakad, välstäddad och med hög turtäthet. Temperaturen skulle vara den perfekta, likaså ventilationen. Inga olyckor skulle kunna ske. Här hade den sovjetiska utopin förverkligats, medan så många andra projekt blev halvmesyrrer eller ingenting. Denna förverkligade utopi har sedan gått i arv till det postsovjetiska Ryssland.

Tunnelbanan hade den speciella ambivalensen mellan det profana och sakrala som präglade mycket av den sovjetiska officiella kulturen. Chrusjtjov berättar i sina memoarer att de ansvariga för bygget uppfattade projektet som något nästan övernaturligt. I en av affischerna från 1930-talet syns överdelen av ett tunnelbaneschakt torna upp sig och överglänsa en ortodox kyrka som står intill. Det ryktas också om att en del av marmorn till den nya tunnelbanan togs från Kristi-frälsarekyrkan som revs och sprängdes i början av 1930-talet, just på order av Kaganovitj.

Man talar idag om en särskild "metrodiskurs" under denna tid med starkt militära inslag: byggandet sågs som ett framgångsrikt exempel på kampen mot naturen, geologin och mot det kapitalistiska utlandet. Det byggdes också en hemlig Metro 2 bredvid eller under den vanliga. Den var avsedd som en flyktmöjlighet, vilket den kanske fortfarande utgör. Denna Metro 2 har fått rent mytiska dimensioner och avspeglar Stalins förföljelsemani.

DEN NUTIDA RYSKE konstkritikern Boris Groys har velat se tunnelbanan som det absoluta förverkligandet av det ryska avantgardets och sovjetstatens gemensamma utopi. Tunnelbanan är verkligen en *u-topos* (grekiska för icke-plats), en plats som egentligen inte finns: den är byggd där inget skall byggas, det är en plats för evig rörelse, det är en plats där tekniken övervunnit naturen, det är en plats där allt ljus är konstgjort. Groys citerar det ryska avantgardets programmatiska opera *Segern över solen*, som han finner genomförd i tunnelbanan. Belysningen var verkligen viktig, stationerna skulle bada i ljus, och Kaganovitj klagade när ingenjörerna ville ha en mer dämpad belysning. När byggnadshistoriker idag försökt att hitta vilka instruktioner som arkitekterna fick inför projektet, så visade det sig vara enbart: "Bygg vackert!" Det förefaller ha funnits en konsensus om vad en sådan order från myndigheterna innebar.

Det postsovjetiska Rysslands kanske mest kända författare Vladimir Sorokin kallar tunnelbanan både för en helgedom och för en delikatessdisk där han bland alla passagerare kan smaka på tusen olika karaktärer. Han har också utnämnt en av stationerna, Krasnye vorota, till en erogen zon och föreslagit sina läsare att resa dit vid midnatt, klä av sig, bli ett med marmorn och känna sig som Apollon eller Afrodite. På Revolutions- >>

torget, som är fullt med socialistiskt realistiska statyer, genomförde man i början av 1990-talet en performance då flera kända ryska kvinnliga modeller bjöds in att posera tillsammans med statyerna. Den kanske mest kända bilden härifrån är en flicka som kysser en matros i brons. Bilden fick titeln "Historiens kyss". Skillnaden mellan människokroppens skörhet och obeständighet å ena sidan och tunnelbanans marmor och brons å den andra är grundläggande för förståelsen av Moskvatunnelbanans väsen.

Moskvas tunnelbana har fått många efterföljare: det anlades en nästan lika överdådig tunnelbana inte bara i Leningrad utan också i exempelvis Kiev och Minsk. En tunnelbaneres kostade under de sista trettio åren av Sovjetunionens existens fem kopek. Priset var ett av de falska tecknen på sovjet-systemets beständighet och stabilitet. Nu kostar en pollett för en enkel resa 26 rubel i Moskva och 22 i Sankt Petersburg. Stationsnätet har kompletterats med många ytterligare stationer och de som uppfördes efter Stalins död 1953 saknar ofta storslagenhet och liknar tunnelbanor i andra länder. Den största skillnaden idag jämfört med sovjet-tiden är mängden av reklam som nu syns i rulltrapporna, i vagnarna och kanske ännu mera som hörs i högtalaranläggningarna i de långa rulltrapporna. Kaganovitj hade menat att det speciella med Moskvas tunnelbana var att det inte fanns något vinstintresse närvarande till skillnad från tunnelbanorna i väst. Idag finns det röster som menar att tunnelbanan bör privatiseras.

TERRORISTANGREPPEN mot tunnelbanan har alltså dessa symboliska dimensioner. Tunnelbanan är nära förknippad med det sovjetiska förflutna, med Stalin och med landets stormaktsstatus. Bombdåden i mars slogs upp stort i ryska tidningar med många bilder. En av Moskvatidningarna hade rubriken "Flera tiotal döda, miljoner i skräck". Ovanligt kritiska ord användes också mot regeringen och myndigheterna, som "Terroristerna hälsade till Lubjanka", vilket syftade på att den första av explosionerna ägde rum på denna station över vilken den ryska säkerhetstjänstens enorma byggnad är belägen, eller "Terroristaktionen tog myndigheterna på sängen". Många filmklipp från tunnelbanan strax efter angreppet finns på nätet. De visar skadade och blodiga passagerare som ligger på golvet. De visar skadade marmurväggar, marmorn som skulle vara oförstörbar och beständig.

Moskvas tunnelbana finns som en avantgardistisk eller kommunistisk utopi, som en tänkt framtida dystopi, som en mardröm, som en virtuell verklighet men faktiskt också och fortsatt som ett fungerande om än till bristningsgränsen utnyttjat transportmedel för en stad med betydligt fler invånare än hela Sverige. ✨

POLITIK

Trygghet går

Efterkrigstidens europeiska rationalism och framstegstro har ersatts av globaliseringens maktlöshet. Stämmningsläget kommer att utnyttjas av motkrafter, skriver **Olle Wästberg**.

SVERIGE LYCKADES huka under två världskrig. Vi kom lyckligt in i 50-talet med en intakt produktionsapparat och en undervärderad valuta, vilket skapade snabbt växande välstånd. Förskonade från de stora olyckorna tror vi gärna på kontinuitet och trygghet.

Om det flyter – låt det flyta/Om det funkalar – låt det funka, löd refrängen till Wille Crafoords valkampanjlåt åt Moderaterna.

KANSKE ÄR DET då inte konstigt att vi fick en regeringsförklaring där ordet "ansvar" används 26 gånger och "fortsätt/fortsätta" 25 gånger. Någon signal om förändring är det inte. Förändringen finns i liberalismens kärna. Vilja att pröva och försöka nytt, att

spänna mänsklighetens båge, är grunden för framstegstanken.

STEFAN ZWEIG, österrikisk författare och litteraturhistoriker, flykting undan Hitler, har i sin lysande självbiografi *Världen av igår* beskrivit sin ungdoms Wien under tiden före första världskriget som "trygghetens gyllene tidsålder". Zweigs bok skrevs mitt under andra världskriget och tillhörde tidens mest lästa. Den som läser den idag grips av en märklig känsla av igenkännande i skildringen av sekelskiftets Wien.

Ingenting skulle ändras i den välberäknade ordningen. "Ingen tänkte på krig, revolution och omstörtningar.

Allt radikalt, allt våldsamt tycktes på för-

före fall

hand uteslutet i en förnufts tidsålder."

Tryggheten hade blivit det gemensamma livsidealet, miljoner människors mest eftersträvarvärda rikedom. Försäkringsbolagen var Wiens mest framgångsrika företag. Man försäkrade sig ständigt och mot allt. Människor betalade till och med till begravningskassor, skriver Zweig med en ironisk grimas: De miljoner som just då döddes i förintelslägren hade ingen glädje av begravningskassan.

I SIN KLASSISKA *The Condition of Man* från 1944 beskriver Lewis Mumford i ett långt perspektiv samma sak som Zweig, att trygghet går före fall. Han skriver om Roms nedgång, hur samhällsandan beredde mark för barbarerna: "Everyone aimed at security: no one accepted responsibility. --- Security was the watchword - as if life knew any other stability that through constant change, or any form of security except through a constant willingness to take risks."

I detta ligger en farlig högfärd. Männis-

kor tror att de kan bomma för sitt liv mot varje ödets intrång. I USA växer *gated communities*, fysiskt avskärade stadsdelar. Så drar vi också själva på nytt ner rullgardinerna. Nedrustar försvaret när världens näst största militärmakt vacklar mellan ideologier. Skärmar av oss inför att den överväldigande majoriteten av jordens människor lever under politiskt eller materiellt förtryck. Överlåter åt norska stortingets nobelkommitté att betrakta Kina annat än som en hägrande marknad.

EUROPA ÅTERVÄNDE efter första världskriget aldrig till den självklara framstegsoptimismen. Sverige stod utanför världskrigen och självbespeglande och inbiliska trodde vi att detta var vår egen förtjänst. Efterkrigstidens Sverige har präglats av denna tro att intet våld, inga övergrepp kommer att skaka oss. Vi tar emot flyktingar, själva behöver vi inte fly. Vi var det utvalda folket i förbund med framtiden.

De deterministiska framstegsidéer-

na präglade Marx och socialisterna. I vår tid har andra övertagit tron att de agerar med historien på sin sida. "Den enda vägen" var Carl Bildts beskrivning på sin regerings ekonomiska politik. Känslan av att stå i förbund med framtiden har alltid, för en tid, varit en framgångsformel för politiska rörelser. "Framtidens kämpar för framtidens sak", heter det i en gammal socialistisk kampsång.

Sekelskiftets starka rationalism slog över i det starkt irrationella: blodsmystik, tron på nationen, antisemitismen och nazismen. Efterkrigstidens Europa präglades av rationalism.

När den 40-talistgeneration som nu lämnar scenen växte upp pekade alla kurvor uppåt. Utvecklingen kunde egentligen bara gå åt ett håll. Idag börjar globaliseringen skapa en selektiv maktlöshet. De som inte kan eller vill flytta, lära nytt eller helt enkelt är för gamla pressas allt längre ner. Det kommer att utnyttjas av motkrafter som vi nu börjar ana. 🌱

KAZAKSTAN

Diktaturen avslöjad

När Kazakstan blev ordförande i OSSE utlovades demokratiska reformer. Istället fortsatte övergreppen, skriver **Olof Kleberg**.

MEDIEFRIHETEN ÄR vår prioritet, deklarerade Kazakstans ambassadör Madina Jarbusinova. Det var djärvt. Påståendet kunde nämligen granskas.

Men varför bryr sig om Kazakstan, så långt borta?

Jo, enpartistaten Kazakstan, den nya stormakten i Centralasien med ett av världens högsta tillväxttal (oljan), har lyckats bli ordförande för 2010 i OSSE, den breda europeiska samarbetsorganisationen. Nu, i oktober, var det granskningskonferens om de mänskliga rättigheterna under en hel vecka i Warszawa.

OSSE:s principer om demokrati och frihet har lett till handling: opartisk valövervakning, humanitära kontor i många konflikttrubbade länder, en högkommissarie för nationella minoriteter, en "representant" för mediefrihet.

Också Kazakstans grundlag utlovar frihet av alla slag. Men som i så många auktoritära länder saknas övertygelse bakom orden. De är bara en fin garnering för att skylla maktövergreppens fula anlete.

SÅ NÄR KAZAKSTAN, efter krav från många OSSE-länder, städade upp i en del lagar blev det en städning med dammvippa. Samt någon ny lag, till exempel en om skydd för privatlivet. Skenbart en demokratisering – tills det visar sig att privatlivet som ska skyddas också gäller myndighetspersoners agerande i det offentliga...

Internet är tidvis blockerat, oppositionella tidningar jobbar med stora problem, tv:n är självfallet statsstyrd.

Men vem bryr sig? Ingen, utgår regimen ifrån.

Dock hade den glömt en sak: den stat el-

ler den person som väljs till chef för något blir alltid utsatt för särskilt hård granskning. I demokratier.

SÅ DET BLEV INGEN bra pr-vecka för Kazakstan i Warszawa. Särskilt som dessa årliga möten om mänskliga rättigheter är unika träffpunkter. Där möts, på lika villkor, OSSE:s 56 medlemsstater och frivilligorganisationer från många av dessa länder. Samma lokal, samma talartid, samma tyngd. Sådant gör man inte i FN, EU, Unesco...

Därför blev Madina Jarbusinova så snabbt avslöjad. Inte bara mediefriheten var ett tomt skal. Också rättstryggheten, församlingsfriheten, rätten till kritik.

Raushan Jesergepova anklagade regimen för att hennes man, chefredaktören för *Alma-Ata Info* Ramazan Jesergepov, dömts till tre års fängelse. Han hade avslö-

FOTO: GAMMA/RII, BILDERA

Se men inte läsa.

att säkerhetstjänsten hade försökt påverka en ekonomisk rättsprocess. Företrädare för tidningen *Golos Respubliki* kritiserade att den dömts till ett skyhögt skadestånd (400 000 dollar) till en bank, som tidningen påstod var på fallrepet.

Båda artiklarna skulle utan vidare kunna publiceras – i demokratier.

I KAZAKSTAN ANSÅGS de vara brott mot statens säkerhet och mot ett företags goda rykte. Varje land har sådana lagar, svarade Kazakstans statsföreträdare i Warszawa. Jo, så är det även i många demokratier. Men där är yttrandefriheten huvudsaken, i Kazakstan är den underordnad maktens intressen.

Så ville Karl XIV Johan ha det i Sverige. Han drog in Lars Hiertas oppositionella *Aftonblad* – men det utkom ständigt på nytt under lätt förändrat namn. Tills den gamle marskalken tröttnade. Samma sak gör nu hans sentida likasinnade Nazarbajev i Kazakstan. Tidningen *Respublika* dras in, den kommer ut igen under ändrat namn. Han stoppar tryckeriet. Redaktionen trycker själv – 19 000 ex. Han spärrar nätet. Redaktionen nätspecialister lyckas hitta smygvägar.

Så fortsätter modiga journalister kampen för att få ge en ostyrd bild av verkligheten. Det är en global kamp. Därför angår oss också Kazakstan. ✨

FOTO: FREDRIK PERSSON/SCANPIX

SVERIGEDEMOKRATERNA

Självbilden utmanas

Med SD i riksdagen blir det svårare att upprätthålla bilden av Sverige som en icke-nationalistisk nation, skriver **Andreas Johansson Heinö**.

KÄNNETECKNANDE FÖR SVENSK POLITIK är att det har saknats nationalistiska partier. Även om en nationalistiskt präglad symbolik levde kvar ganska länge – framför allt inom Moderaterna – har inget svenskt politiskt parti i modern tid politiserat nationalismen.

Anledningen till detta är mycket enkel. Svenskheten har inte varit hotad. Demokratiseringen av Sverige och framväxten av partier, folkrörelser och de idéer vi förknippar med det moderna samhället ägde rum i en kontext som i nationell bemärkelse var extremt homogen. De klyftor som politiserades under första halvan av 1900-talet var socioekonomiska, snarare än etniska, språkliga eller religiösa. Någon invandring att tala om fanns inte och de inhemska minoriteterna var små och maktlösa.

Mot slutet av 1960-talet förändrades den svenska självbilden. 1968-rörelsens anti-nationalism gled senare smärtfritt över i 1970-talets mångkulturalism och gav upphov till den tankekonstruktion som fortfarande är så central – och, skulle jag vilja säga, förödande – i den svenska integrationsdebatten: föreställningen att ett värnande av det mångkulturella står i motsättning till ett värnande av det nationella. Varje nationell självbild förutsätter som bekant en motbild. Svensk jämställdhet får sina konturer i mötet med den kurdiska kulturen, den svenska synden lyser som starkast i mötet med katolska värderingar, och den svenska jämlikheten bekräftas av de anglosaxiska klassamhällena. Längre användes Norge och 17 maj som en referenspunkt för att illustrera den svenska oviljan att vifta med flaggor (förutom, återigen, i idrottssammanhang) men det senaste decenniet har istället Danmark, och detta med ett betydligt större allvar än någonsin Norge gjorde, kommit att spela rollen av den underlägsna kulturen i mötet med vilken den svenska förträffligheten uppenbarar sig.

Med Sverigedemokraterna i riksdagen saknar Sverige inte längre ett nationalistiskt parti i parlamentet. Sverige blir i den meningen som alla andra. För precis som antidemokratiska kommunistpartier visade sig vara ett naturligt inslag i västeuropeiska parlament under kalla kriget, har invandringskritiska nationalistpartier – med varierande grad av rasistiska inslag – visat sig vara närmast oundvikliga inslag i länder med en hög invandring efter det kalla krigets slut.

En uppenbar effekt av detta är att det blir svårare att upprätthålla bilden av Sverige som en icke-nationalistisk nation. Det som ger svenskheten ett positivt innehåll får istället sökas på andra håll. För viljan att definiera vår egen grupp i termer av överlägsenhet gentemot de andra kommer vi aldrig undan, hur anti-nationalistiska vi än kallar oss. ✨

Ett spel värre än döden

Golf har för mig alltid framstått som ett slags förspel till eller förberedelse för döden. Faktum är att om jag fick välja mellan att antingen titta på eller spela golf, åtminstone längre än några minuter, och döden, så skulle jag utan att tveka välja det senare. Frånvaron av medvetande är nämligen att föredra framför ett medvetande som är obotligt uttråkat. I den intellektuella ärlighetens namn måste jag dock medge att vissa människor faktiskt gillar golf; *de gustibus non disputandum est*, och så vidare. Men de utgör en mycket liten del av befolkningen, åtminstone om man ska döma efter hur många som uppmärksam följde matchen mellan Europa och USA på en färja från Irland till England häromdagen.

Som tur var lyckades jag hitta en plats där man inte behövde se tv. Det var långtifrån enkelt med tanke på den nästan totalitära allstädesnärvaron av tv-underhållning på offentliga platser nu för tiden. Tydligt måste vi underhållas på samma sätt som nordkoreaner förmanas av politiska tal varhelst de går. Men bland dem som tillbringade hela överfarten framför tv-apparaterna kunde jag inte skönja någon entusiasm för denna uppvisning i frivilligt vald fäfänglighet som kallas golf.

Men morgonen därpå, när tidningen kom, var golfspelarna där igen, den här gången på förstasidan. Det var som om det pågick en sammansvärjning för att övertyga mig om att golf, trots allt, är intressant och viktigt och värt min uppmärksamhet.

Tydligt hade två av golfspelarna just vunnit en match, och båda slog triumferande knytnävsslag i luften, med munnarna gapande stort nog för att vrida käken ur led, utstötande (föreställer jag mig) någon sorts primitivt stridsrop eller skrik.

Detta tycks mig höra till vår tids karaktäristiska gester och uttryck, som om vi inte längre var i stånd att tyda mer subtila eller förfinade tecken på glädje eller lust. Vi måste få allting utmätat i motsvarigheten till grundfärger; pastellnyanser är alltför svåra att uppskatta för oss.

NUMERA SKRIKER MÄNNISKOR av glädje eller snyftar av besvikelse: det måste de göra, annars erkänner andra inte deras känslotillstånd som verkligt. Tyvärr skapar detta en form av kapprustning. För att bevisa hur djupt man faktiskt känner, oavsett om det handlar om lust eller smärta, måste man uttrycka sig alltmer spektakulärt.

Detta främjar i sin tur ohederlighet och humbug, ett förespeglande av att man känner mer än man faktiskt gör. Ett bra exempel på det är den förre brittiske premiärministern, Tony Blair, som en gång sade att han grät varje natt över de soldater som dödats i Irak. Det räckte inte för honom att bara säga att han beklagade dessa dödsfall, vilket hade varit nästan trovärdigt, för då hade han blivit anklagad för känslolöshet. Nej, han var tvungen att övertyga oss om att hans känslor var så djupa att han hade svårigheter att sova.

Man vet inte om man ska skratta eller äcklas över tanken på hur Blair gråter sig själv till sömns varje kväll över soldaternas öden, men genom denna överdrift, detta känslomässiga skrävande, visar sig Blair vara vad alla framgångsrika politiker är, nämligen i takt med sin tid.

Vi lever nu med de paradoxala resultaten av det krav på större känslomässig öppenhet som drog fram över västvärlden vid mitten av förra århundradet. Till följd av denna öppenhet ljuger vi och kräver att man ljuger för oss, ett krav som uppfylls bara alltför ofta, i såväl det offentliga som det privata livet. Så skulle Blair, till exempel, knappast påstå sig gråta sig till sömns om han inte trodde att det fanns någon som lät sig lurats av ett sådant påstående, och som skulle betrakta det som något positivt, *om det vore sant*.

Ingen ärlighet utan återhållsamhet. ✱

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✱ Kolumnisten "Charlemagne" frågar i *Economist* vad demokratiska partier ska göra när

The Economist

många väljare stöder högerextrema partier. Isolering hjälper inte utan stärker dem bara. "En bättre, modigare, strategi är att, i vissa fall, ta in dem i regeringen och exponera deras idéer inför verkligheten och deras personligheter inför allmänhetens blickar. Den kan leda till ett bökigt regerande, men det kan också moderera extremisterna."

✱ "Makthunden" i *Hufvudstadsbladet* bloggar om ideologi i finsk politik. "Det är sällan

HBL

begreppet konservativ används i den politiska debatten i Finland. Den politiska grupp som Samlingspartiet och Kristdemokraterna tillhör i EU brukar i medierna kallas de konservativa. Dess riktiga namn är dock Europeiska folkpartiet (EPP) och av dess medlemspartier har bara Det Konservativa Folkeparti i Danmark ordet 'konservativ' i sitt namn.

Det brittiska konservativa partiet har utträtt ur EPP och har tillsammans med bland andra tjeckiska ODS och polska PiS (Lag och rättvisa, Kaczynskis parti) bildat en egen grupp, som faktiskt kallar sig "europeiska konservativa och reformister". Den gemensamma nämnaren för dessa partier är en kritisk inställning till federalismen, inte så mycket en konservativ ideologi."

✱ Bloggaren "Grand Paris et petits détours" uppmärksammar i *Libération* att H&M fått till-

stånd att öppna en butik på Champs-Élysées.

"Champs-Élysées öde är en ständigt aktuell fråga. Stigande hyror framtingar en utflyttning av allt som saknar exceptionell lönsamhet.

Posten är sedan länge borta, biografer är hotade. När ett område blir tillgängligt, flyttar ett stort, globalt märke in."

✱ Marcel Reich-Ranicki, litteraturkritisk nesor på *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, svarar på läsarfrågor:

**Frankfurter Allgemeine
FAZ.NET**

"Kan en man som Gottfried Benn, som sympatiserade med fascismen, överhuvudtaget vara en god lyriker?"

"Tyvärr ja. Jag upprepar: T y v ä r r ja."

Den bestående ordningens redskap

De sociala mediernas skulle vända upp och ned på – eller i alla fall förnya – den svenska valrörelsen. Partigångare talade trosvisst om Twitter och Facebook. Barack Obamas framgångsrika och internetbaserade valrörelse lämnade dem ingen ro.

Men revolutionen uteblev. Delvis berodde det väl på att svenska politiker, hur mycket de än läst på om amerikanska kampanjtekniker, i utstrålning och retorik ligger aningen efter USA:s president. Den vanligaste förklaringen lyder dock att ingenting *egentligen* går upp mot gamla beprövade metoder som affischering, agitation på gator och torg och valstugeinformation.

Det där låter som efterklokhet och ansiktsräddning hos journalister som skrev andlösa reportage om en ny skön värld. Men även om tillrättaläggandena bär pinsamhetens prägel är de likväl riktiga. Det är skillnad mellan politik på webben och i verkliga livet.

En central skillnad är den mellan nätverk och aktivism. Den amerikanske journalisten Malcolm Gladwell konstaterar i *New Yorker* att 1960-talets medborgarrättsrörelse var helt beroende av hierarkier, disciplin och mänskliga kontakter. Martin Luther King skulle förstås ha haft glädje av webben, men

budskapet och rörelsen hade då säkerligen splittrats genom ideliga revisioner, tillägg och debatter. Eftersom nätverk saknar ett centralt ledarskap får de svårt att uppnå enighet. De kan inte tänka strategiskt.

Sociala medier bygger på tillfälliga och lösa förbindelser, politisk aktivism på uppföringar och starka gemenskaper. Facebook blir framgångsrikt, skriver Gladwell, "inte genom att motivera människor till verkliga uppföringar utan genom att motivera dem till att göra sådant som människor gör när de inte är tillräckligt motiverade för att göra en verklig uppföring". Man kan mobilisera tusentals att demonstrera en timme eller två mot främlingsfientlighet. Det är en anpassning till, inte en utmaning av, normen som uteslutande ger beröm.

Vill man ta sig an ett etablissemang – om man vill åstadkomma en förändring av varaktigt slag på systemnivå – krävs en klar uppdelning av makt- och ansvarsutkrävande. Det kräver en vilja att ta risker och utmana makten. Kort och gott, skriver Gladwell, lämpar sig sociala medier bättre för att effektivisera och runda av den bestående ordningen: "De är inte fiende till status quo."

Mats Wiklund

”Jag kan gott förstå böjesen att man kan känna attraktion till samma kön, men det är inte samma sak som att agera på de impulserna. Det är för oss kristna en moralisk fråga.”

De finska kristdemokraternas partiledare **Päivi Räsänen** uttalade sig i finsk tv om homosexuella. Kommentaren bidrog enligt *Hufvudstadsbladet* till att mer än dubbelt så många som normalt lämnade statskyrkan.

”GODE GUD, GÖR HONOM TILL SVENSK!”

När medierna rapporterar om ett begånget brott, stannar tiden för mig. Det enda jag tänker på och ber för, är att brottslingen i första hand inte ska vara invandrare och i andra hand, inte ha utomeuropeisk- och/eller muslimsk bakgrund. För jag vet av erfarenhet att fördömandet då inte enbart riktas mot brottslingen ifråga, utan även mot alla med samma bakgrund – oavsett om de är födda och assimilerade i Sverige eller om de i själva verket bekänner sig som ateister. Men många invandrare drabbas också av kollektiva skam- och skuld känslor när en annan invandrare begår brott eller totalt gör bort sig. Detta är bakgrunden till varför vi invandrare själva är så mycket hårdare mot dem av oss som gör felsteg. Vårt straff och fördömande är ofta mindre barmhärtigt än svenskarnas. När jag tar del av medierapporteringar av något allvarligt brott, brukar jag höra mig själv säga: "Gode Gud, gör honom till svensk, om han är invandrare!"

Jag är beredd att hävda att det finns

skillnad mellan invandrare och invandrare. Vissa är "mer invandrare" än andra – i andras ögon. De med västerländsk bakgrund (och några av oss lyckligt lottade utomeuropeiska) välkomnas i kategorin "en av oss" medan resten hänvisas till kategorin utlänningar eller oönskade invandrare – oavsett om de är födda

här eller ej. Detta är en realitet som ingen talar högt om men som jag äntligen, efter några år av känsloladdade konflikter med mig själv, insett och accepterat utan att numera göra någon större affär av.

Utan att vara bitter, inser jag idag att jag aldrig kommer att uppfattas som en fullvärdig svensk och behandlas därefter, det är bara att acceptera och göra det bästa av situationen och kanske till och med tjäna pengar på sin invandrarprofil – vilket jag ibland gör, utan att hyckla om det. Med stor säkerhet kommer jag även i fortsättningen att känna mig rotlös, oavsett om jag bor i Sverige resten av mitt liv eller om jag mot all förmodan flyttar tillbaka till det land jag är född i. Den här känslan delar jag med många (även väletablerade) invandrare; vilka har bott här i decennier, har svenska partner och hyser stor kärlek till Sverige. Hur vi känner för Sverige påverkar sällan hur Sverige, eller rättare sagt svenskar, känner för oss – när det väl kommer till kritan.

Maria Masoomi

Fången i hemlighuset

Knut Ahnlund sätter sig över femtioårsklausulen och berättar allt om spelet bakom kulisserna på Svenska Akademien. Det är en historia om maktfullkomlighet, bristande integritet, populistiska utspel och oförmåga att hantera motsättningar och kritiska röster i de egna leden.

Av Knut Ahnlund

De uppgifter som de senaste veckorna cirkulerat i press och radio, att den amerikansk-judiske författaren Saul Bellow skulle få årets Nobelpris i litteratur – de är riktiga.”

Så föll orden, vill jag minnas, när Karl Ragnar Gierow kungjorde det litterära priset för 35 år sedan. Jag hade till prisdomarnas vägledning skrivit rätt utförligt om Bellow, så jag fäste mig vid den resignerade formuleringen.

Många personer utanför de interna cirklarna hölls under de åren *à jour* med utvecklingen. Anders Österling, länge ständig sekreterare, diskuterade inte sällan med vänner bland diplomater och litterater vilka som kunde vara lämpliga för priset – Gunnar Jarring var hans rådgivare när det gällde namn som Paustovskij, Sjolochov och Solsjenitsyn. Priset till Sjolochov och refuseringen av Paustovskij var en följd av Jarrings direkta ingripande.

Priset 1956 till Juan Ramón Jiménez firades i Spanien flera veckor innan kungörelsen ägde rum i oktober. Österling och sedermera Gierow brukade på sin tid vid en gemytlig samvaro träffa ett urval av pressmän från huvudstaden och ge dem några vinkar. De invigda tilläts att i förväg lämna ett slutet kuvert till de stora tidningarnas kulturredaktioner, mot löftet att brevet som innehåller en essä om pristagaren först öppnades när klockan slagit ett den stora torsdagen. Jag har själv lämnat flera sådana kuvert.

Det skedde inga större olyckor som följd av dessa elastiska regler, låt vara att några kandidater – jag tror att bland dem var Neruda och Naipaul – fick inte några festmiddagar i förskott.

Under senare år har dessa läckor skottats igen och nämns inte. Akademien har glömt sin egen friare praktik därför att den fick behov att använda påhittade överträdelser som vapen mot obekväma kritiker.

Ändå har läckagen fortsatt. Le Clézio och Müller var redan flera dagar före kungörelsen utkorade.

Någon inom Akademien har låtit ett ord falla. Saken har blivit allvarligare sedan Ladbroses och liknande företag öppnat kommersiell Nobelpris och betalar upp till 50 gånger insatsen om en outsiders vinner. Nu kan en halvtimmes försprång betyda pengar. Svenska Akademien fungerar under några veckor som en variant av Svenska Spel.

Akademien hävdar fortfarande ryckvis då och då att den strikt håller på sina hemligheter. Men det tummar man i praktiken ordentligt på.

Det var Rushdiekrisen som öppnade dörrarna på vid gavel. Den satte ett internationellt sökarljus på Nobelarbetet i Börshuset och åstadkom en inre splittring som aldrig läktes. Och i dess kölvatten blottades interiörer som gick långt utanför själva kärnfrågan. Plötsligt fick publiken insyn i en rad andra konflikter och tråtor, om våra fastigheter, om ordboksarbetet, minnesteckningarna och förlagsförbindelserna, om tvänget till livslångt medlemskap med mera. Efterbörden av detta missfall var en rad intervjuer, tidningsartiklar, nidskrifter och betraktelser från ömse sidor av frontlinjen. De gjorde gläporden till förtroligt tilltal och omtal.

Lars Gyllenstens memoarbok *Minnen, bara minnen* var när det gällde dessa frågor bara en uppsummering och en sammanfattning av sådant som sagts tidigare. Vi hade då sedan länge fått se in i skyddade rum – sekreterarrummet och mötesrummet i Börshuset, måltidsrummen på Hotell Diana, Sjöfartshuset och Den Gyldene Freden – middagarna växlade mellan dessa platser eftersom Akademiens stamlokal Freden under de åren höll på att sjunka ner i dyn och behövde stegas upp, en symbolisk situation.

Rushdiekrisen utlöstes ju i februari 1989 av att ett telefonbesked från Kerstin Ekman fastnade hos ständige sekreteraren Sture Allén. Det nådde inte fram till Akademien.

Allén överrumplades av händelserna och underskattade faran. Han var i det fallet inte ensam, och att han så lamt reagerade inför hänvändelsen berodde på att han vid sidan om sig hade några av

Knut Ahnlund är författare och före detta medlem i Svenska Akademien.

Omgärdat av sekretess. Knut Ahnlund vrider om nyckeln.

FOTO: DAN HANSSON/SVD/SCANPIX

Akademien hävdar fortfarande ryckvis då och då att den strikt håller på sina hemligheter. Men det tummar man i praktiken ordentligt på.

Akademiens tongivande personer, medlemmarna av det så kallade förvaltningsutskottet, som beslöt i de viktiga ärendena – så gott som alltid över huvudet på Akademien och med dess tystagillande. Lars Gyllensten, också han medlem av detta utskott, hade sedan en tid varit frånvarande, så alla spärrar hade fallit bort.

Den 14 februari hade ayatollah Khomeini riktat en uppmaning till alla muslimer att spåra upp och avrätta den i England boende angloindiske författaren Salman Rushdie för hans roman *Satansverserna*.

En mycket stor belöning utlovades. Rushdie måste omedelbart efter hotet uppsöka isolerade gömställen och fick hålla sig kvar där i många plågsamma år. Tolv svenska organisationer vände sig den 20 februari till Sveriges regering och uppmanade den att fördöma mordhotet. Svenska Akademien ombads den 19:e att ansluta sig till under-tecknarna.

Torsdagen den 23 februari 1989 kom frågan upp.

Det var sent på mötet, skymningen låg utanför. Vi var tretton vid bordet. På andra sidan Källargränd såg jag att ljuset tändes i Gunnar Strängs våning. Någon skymtade bakom fönstret. Den store gamle skattmasen som nu njöt sina sena dagars otium hade överraskande nog lämnat oss i fred.

En rad punkter i protokollet hade avverkats, nomineringar och beslut om priser, samfund som bad om pengar. Det var det andra sammanträdet för året. Längst uppe vid andra bordsändan satt den nye direktören, diktaren Werner Aspenström som åtta år tidigare med sorgsenhet och efter en missuppfattning låtit sig inväljas i Akademien. Hans stillsamma esprit blommade under middagssamtalen. Det hade varit den största behållningen som jag haft av dessa kvällar.

Nu skulle han leda förhandlingarna om en fråga >>

som han hade en djupt kliven inställning till.

Punkt 14 på dagordningen lød: "Salman Rushdie: upprop till Sveriges regering."

Ner i vår stillsamma filantropi hamnade plötsligt en stormsvala från den yttre världen, den kom så tyst och slog sig nästan osynlig ner hos oss i ett gammalt rum i ett gammalt hus i en nordlig avkrok av världen. De flesta märkte den inte. En viss trötthet hade spritt sig. Hungern kurrade i magarna. Sekreteraren meddelade att frågan behandlats av förvaltningsutskottet (som dock aldrig sammanträtt), där hade man enats om att Akademien inte som helhet borde göra något uttalande men att det stod var och en enskild fritt att uttrycka sin mening om mordhotet.

De tunga medlemmarna, Lönnroth, Segerstedt, Rudholm och Allén, hade alltså redan ställt oss inför ett fullbordat faktum! Akademien borde följa sina tidigare principer att inte göra några politiska uttalanden.

spelet kunnat räddas. Det var nu som allt gick förlorat, utan att man märkte det. Allt vad som kunde följa om saken förhållades skulle få eftersläntans präge.

För att komma ur rävsaxen provade man nu ett antal förklaringar. Här blev Nobelarbetet en livlina som man kastade ut:

"Svenska Akademien har som princip att inte uttala sig i frågor med politisk innebörd, bland annat för att inte därigenom utsätta sig för misstanken att utdelningen av Nobelpriset skulle ha politiska grunder. Det borde för var och en vara självklart, att Svenska Akademien bestämt tar avstånd från varje försök att strypa det fria ordet."

Den 23 februari blev Börshuset belägrat av folk från press, radio och tv. De fanns i trapporna och portarna vid Trångsund, och de följde oss med kameror och blixtljus på den skummande vandringen till källaren Diana. De blivande mid-

Det var Rushdiekrisen som öppnade dörarna på vid gavel. Den satte ett internationellt sökarljus på Nobelarbetet i Börshuset och åstadkom en inre splittring som aldrig läktes.

FOTO: CLAUDIO BRESIANI/ANP/XP

Knut Ahnlund vid en högtids-sammankomst 2002

Jag såg uppåt Lars Gyllenstens stol och väntade mig att han skulle säga något. Då han inte sade något begärde jag ordet. Jag sade att detta som nu hänt var så gott som unikt i världshistorien. En stat proklamerade sig som internationell mördare. En omistlig princip var stadd i nöd; vi borde därför fråga vår återhållsamhet beträffande "politiska uttalanden".

Men en påfallande kallsinnig stämning mot ett uttalande rådde, och sedan majoriteten avfärdade tanken att Akademien skulle kunna uppträda som akademi väckte någon – jag ska inte nämna namnet – frågan om vi när Rushdie eventuellt avrättats skulle kunna tänkas göra ett uttalande. Jag sade att Rushdie ännu inte var avrättad, att han hade en livvakt och att det var nu medan han var levande som han skulle kunna ha någon glädje av vårt stöd. Detta uttalande passerade obeaktat.

Tanken på en samlad protest hade således från början kommit i ett svårt läge. Så gott som alla följde med i den breda strömfåran som lagts ut av förvaltningsutskottet – som icke arbetade som förvaltningsutskott utan som en självutnämnd maktapparat.

Men ändå! Om bara någon mer i församlingen hade slutit upp kring ett kraftfullt agerande hade

dagsätarna hade då de tillfrågades om sin personliga mening om Khomeinis blodsregemente svarat antingen ingenting eller att man inte skall bete sig som ayatollan gjort.

Jag tog kontakt med *Svenska Dagbladet* och fick därifrån till stånd en rundringning till medlemmarna, så att de i varje fall individuellt kunde uttrycka sin mening om vad som hänt. Det blev en helsida i *Svenska Dagbladet* med sex inlägg. Mitt bar titeln "Slut leden!"

Stora delar av det interna förspelet hade nu kommit ut till massmedia. Inför en resa till Israel skrev jag ett brev till Akademien. Jag beklagade där att vi den 23 februari inte kunnat samlas kring en egen protest. Denna stora fråga kom upp som nummer 14 av 16 ärenden. Det var olyckligast möjliga utgångsläge för en penetrerande diskussion. Jag föreslog att frågorna i fortsättningen skulle placeras på dagordningen allt efter deras förmodade tyngd: de viktigaste först, de mindre viktiga senare. Och jag fortsatte:

"Den skada som Akademien nu lidit hos den allmänna meningen – och inte bara hos rovgiriga mediafolk – är så stor att det kan ta årtionden att reparera den. Om världen någonsin ber om eller tar intryck av vad vi säger så är det självfallet inte i vår egenskap av enskilda personer som en sådan

ära kommer oss till del. Men Akademien är berömd och har genom de senare årens solida Nobelarbete förvärvat en viss *goodwill*. Varför skulle vi inte kunna använda den då den verkligen behövs och kan vara till hjälp, i stället för att vi nu slagit spelet över ända och raserat nästan hela det förtroende som vi sedan salig Wirséns dagar lyckats samla på oss."

Vid nästa sammanträde, den 2 mars, var jag alltså frånvarande, men utgången oroade mig och jag försökte förgäves nå fram till Börshuset. Jag hade fastnat i en kontroll i Golanbergen, därifrån ringde jag men nådde inte fram. För vad som försiggick då stöder jag mig på anteckningar av Lars Gyllensten som delvis blivit publicerade. Som praktiskt taget enda ärende förekom frågan om man skulle göra ett uttalande i Rushdieaffären. Sammanträdet tog nära tre timmar. Det var, skriver Gyllensten, både upprört och obehagligt. Och han fortsätter:

Från Sture Allén hade den 26.2 utsänts ett förslag till uttalande, sammanställt i samråd med Erik Lönnroth. Det är en usel förening av ynklighet och dryghet. Å ena sidan undviker man att nämna Rushdie, sveper in uttalandet i allmänna fraser om förtryck i andra länder och om Akademiens 'oro' inför inskränkningar i yttrandefriheten. Man undviker ett klart fördömande av det aktuella hotet. Å andra sidan sätter man sig på sina höga hästar och 'uppmanar alla goda krafter att med skärpa motverka varje försök att strypa det fria ordet' – när redan många krafter gjort skarpa uttalanden rörande ayatollans mordanvisning; många goda krafter men inte Svenska Akademien.

Till detta möte hade ett brev inkommit från Kerstin Ekman, det lästes upp och där avvisades Akademiens förslag till uttalande. Ekman ansåg det ovärdigt, hon röstade emot det och förbehöll sig rätten att offentligen ta avstånd från det om det offentliggjordes.

Werner Aspenström delade Lars Gyllenstens inställning, han var skeptisk till att Akademien nu ville försöka lägga tillräkta och komma i efterhand när man sett opinionsstormen. Det nuvarande förslaget till ett uttalande är en västgötaklimax, menade han.

Tiden hade nu redan gjort sitt förstörelsearbete. Den långa postuma perioden hade börjat och diskussionerna handlade sedan om påvens skägg. De sträckte sig över flera följande sammanträden. Onsdagen den 15 mars överlämnades 975 namnunderskrifter från svenska organisationer till riksdagens talman, det var just den dagen då "den svarta pilen" enligt Khomeinis *fatwa* skulle nå sitt offer och dödsdomen verkställas. Och talmannen Thage G. Peterson lät hälsa till Akademien att han hoppats att "de skulle våga gå längre. Som den prestigefyllda institutionen den är internationellt sett, hade ett skarpare uttalande varit välkommet."

För att sätta mod i bröstet hos de kvarvarande utfärdade sekretariatet följande försäkran som gick vidare till tidningarna:

"Svenska Akademiens arbete fortsätter som

hittills under fri diskussion om verksamhet och arbetsformer. Akademien beklagar djupt, att två ledamöter har förklarat att de avser att tills vidare icke delta i det löpande arbetet. Akademien vill också bestämt dementera, att det skulle finnas färre än aderton fraktioner inom kretsen."

Den sista vitsen var inte sann. Det fanns en fem- eller sexmannafraktion som höll tätt ihop, understödd av Sjöstrand, Sundman och Linde.

Och det stod nu klart att Kerstin Ekman var på väg ut ur Akademien. Lars Gyllensten lät meddela att han inte mer deltog i Akademiens arbete. När vårterminen var slut och Aspenströms beting därmed upphörde sände han ett brev till Akademien. Det klargjorde att också han tänkte lämna kretsen. Under upprorstumultets dagar hade han publicerat två artiklar, "Om det fundamentala" och "Om våra upprop och rop" (*Expressen* 28.2 och 7.3 1989). Där försvarade han både friheten från Akademien och Akademien själv. Han hade fäst sig vid att Akademien hade en fram- och baksida, framsidan var det aktuella arbetet med ordbok, grammatik, priser, remissvar och annat som hörde till nutiden. "Men hur den vänder sig har den sin ärevördiga, gustavianska, oskarianska, emblematiske ända bak. Det är bland annat av det skälet det uppstår ett sådant gny när den inte ansetts ha skött sig. Folket, med det skall förstås den tredje statsmakten, tar fram riset. Ja, det kan uppstå en storm som om Sveriges ishockeylag förlorat mot Luxemburgs. Även under sådana perioder fyller den en funktion i kulturlivet: spottkoppens."

Vid samma tid meddelade han muntligt i Akademien att han bestämt sig för att lämna alla de sammanslutningar han tillhörde, sex stycken fick han det till. I den sjunde rädde, som han då trodde, bundenhet på livstid. I tidningen hade han berört den allt svårare konflikten mellan att vara "fristående individ och att vara representant, institutionell eller organisatorisk partikel, symbolbetjänt". Han hade emellertid nu senast fått höra att kungen själv, Akademiens beskyddare, kunde bevilja utträde. Det var en riktig uppgift, kungen hade på ett tidigt stadium i en intervju svarat enligt *common sense*: om man vill gå ut är det bara att anmäla saken. Senare leddes han av Allén eller någon annan till att tro att stadgarna skulle förbjuda att man lämnade Akademien, och han godtog naturligt nog dessa uppgifter. Den sensationella nyheten om lov till utträde stod i *Svenska Dagbladet* den 21 mars, någon vecka senare kom beskedet att det var omöjligt.

Aspenström som alltså någon tid satt sitt hopp till denna utväg fick nu resignera. Emellertid yppade sig en annan möjlighet till frigivning. Sven Delblanc, diktare men också idéhistoriker och kännare av 1700-talets "Äreminnen", menade på fullt allvar att den som ville ut kunde begå något av de brott mot tystnadsplikten som alla begick men som aldrig beivrades, den skyldige kunde sedan anmäla sig själv och därefter fordra att som delinkvent bestraffas med utvisning ur fängelset – ännu en av de galna paradoxer som växte fram ur de döda eller kanske bara skendöda paragrafernas snårskog.

Det fanns en fem- eller sexmannafraktion som höll tätt ihop, understödd av Sjöstrand, Sundman och Linde.

Werner Aspenström hade någon gång under 1970-talet förskräckt fått se sitt namn i en afton-tidning – det var ett så kallat "provval" som naturligtvis läckt ut till pressen. Han skyndade sig att ta kontakt med den enda person som han kände inom Akademien, Gyllensten, bad att få slippa att komma i fråga, hänvisade till sin rädsla för sällskapsliv och till krångligheter i sin egen person. Några veckor senare kunde han lugnad se effekten av brevet – och det i samma läckande tidning: han var avförd från diskussionen. Han blev därför bestört när han många år efteråt av Gyllensten underrättades om invalet. "Överårig som jag dessutom var, en för gammal hund för att ändra sittställning, varför skulle jag vilja något då som jag inte velat vid en tidigare ålder?"

Aspenströms begäran kom, utan att han önskat det, att stora vänskapen med Lars Gyllensten.

Och till de tyngre och svårare turerna i denna dance macabre kom så en intervju som Mats Knutson gjorde med Erik Lönnroth i *Svenska Dagbladet* den 25 september 1989: "Gammalt groll bakom avhoppet". Som journalistisk prestation var samtalet skickligt från båda parter, skärpt och klart, och det hymlade inte på någon punkt. Men sakligt innehöll det från den svarandes sida några ödesdigra ståndpunkter. En av dem var att den egentligen skyldige i hela härvan var pressen, men därnäst också Kerstin Ekman och Lars Gyllensten eftersom de varit med om att blåsa upp en opinion som ingenting hellre önskade än att svärta ner Akademien – Lönnroth påminde om de grymma överfallen på Akademien och på Nobelpristagarna Johnson och Martinson femton år tidigare, en jämförelse som inte var helt adekvat.

Aspenströms utträde kom också på tal. Det var, sade Lönnroth, ett fullständigt annat fall: "Vi hoppas kunna diskutera igenom det här med honom och tala honom tillrätta". Lönnroth förklarade att det var omöjligt att lämna Akademien, med mindre man blev utvisad ur den, och det var bara möjligt, sade han, om "en ledamot begär någonting som gör vederbörande ovärdig att vara med i Akademien. Och det vill vi absolut inte påstå om våra gamla vänner."

Aspenström tog inte utan skäl illa vid sig. I ett spirituellt brev till Akademien (28.9.1989) konstaterade han att livegenskapen på grund av Nobelpriset tydligen måste bestå.

Han fann det påfallande att man å ena sidan valt att tolka de oskrivna reglerna om förbud mot utträde så benhårt, medan man å andra sidan tolkat den rigorösa paragrafen 48, den om bestraffning av brott mot tystnadsplikten, så diffust – den var inte allvarligt menad, bara ett skrämskott. Så har ju de texttolkande kyrkorna gjort i alla tider, för att avgöra vad som skall vara "sann tro och rätt uppförande".

För Lars Gyllensten var det som nu hade hänt hans verksamhetslivs största tragedi. Jag vet det, genom våra samtal och genom de fyrtio brev som han skrev till mig. Han försökte ibland intala sig själv, och andra, att det var skönt att komma ifrån det hela, att han nu helt kunde ägna sig åt att författa, och att det han lämnat inte var värt

att hålla fast vid. Någon sökte upp honom vid den spartanska stuga i Holmhäallar på Gotland där han sedan trettio somrar skrivit sina böcker – han var nu i färd med att sätta svansen på *Det himmelska gästbudet*. Saknade han kanske ändå inte sin stol i Svenska Akademien? "Nej inte alls". (Expressen 28.7.1990)

Det var fäfängt tröstetal. Vad som hänt var som en ond saga för honom. Han saknade det som gått förlorat och han sörjde över att vänner blivit fiender. Insikten att hans mänskokunskap svikit honom vid valet av efterträdare på sekreterarposten gjorde inte smärtan lättare att bära. Samma besvikelse som blev så hård därför att den slog både utåt och inåt gällde förhållandet till Lars Forssell. Gyllensten hade föreslagit Forssell till inval i Akademien men snart hade han börjat ana att det inte var någon lyckträff. Forssells många slarviga och publikfriande uttalanden hit och dit, att det var kul med de många fasansfulla grälen i en Akademi som egentligen borde avskaffas, och så vidare, berörde honom smärtsamt. (Bland annat i *Expressen* 3.1.1990) Gyllensten hade kort stubin då han mötte dumheten, särskilt om den fått husrum och fritt vivre hos begåvade huvuden och framstående skaldar. En kväll på Freden blev Lars F:s gyckel hit och dit för mycket för Lars G. som tog fram karbasen och ruskade om den ostadige pratmakaren ordentligt.

När man betänker hur stor den inre skådeplatsen var för Gyllensten, och hur absorberande de tankeäventyr var som upptog hans stunder här på jorden, då kan det förefalla egendomligt att han tog så illa vid sig av detta sammanbrott på den yttre scenen, eller kanske rättare detta den yttre scenens sammanbrott. Men så var det.

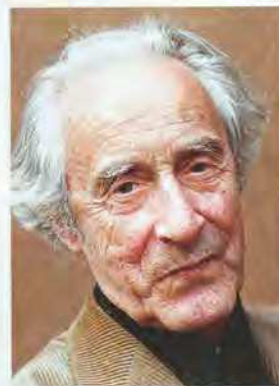
Kontakten med den akademi som han älskat så högt hade nu upphört. Den 18 september meddelade han Akademien att han utträtt ur den. Men när en månad gått sände tre av dess medlemmar, direktören, kanslern och sekreteraren, den 19 oktober ett brev till honom. Det återopade kungens önskan att Akademien skulle åter-samlas och föreslog ett möte en viss dag på Nedre Manilla.

Förslaget avvisades av Gyllensten, han tyckte det hade smak av en order om inställelse.

Tre år senare kom Salman Rushdie till Stockholm. Bland dem som nu hörde av sig var Svenska Akademien. Den förföljde diktaren inbjöds att vara närvarande vid själva sammanträdet, något som annars enligt stadgarna bara var tillåtet för kungen själv.

Mötet den 5 november gjordes mycket kort och innehöll inga hemligheter. Rushdie följde våra svenska förhandlingar med välvilligt intresse, några av punkterna översattes till hans uppbyggelse. Det följde inte någon middag på Freden. Istället ställdes kosan till Djurgården. Ett inbjudningsbrev välkomnade besökaren "till en buffetsupé på Nedre Manilla, Djurgårdsvägen 230 torsdagen den 5 november klockan 19.30 i samband med att en utmärkelse då skall utdelas till en författare." Bakom brevet stod Eva och Karl Otto Bonnier.

Lars Gyllensten hade hörsammat inbjudning-

Aspenström tog inte utan skäl illa vid sig. I ett spirituellt brev till Akademien konstaterade han att livegenskapen på grund av Nobelpriset tydligen måste bestå.

en och placerades vid sidan av Salman Rushdie. Jag satt rätt nära dem, så jag kunde se och höra att de knappt växlade några ord. Gyllensten hade ju bara efter svåra överväganden beslutat att delta, han tyckte att företaget var misslyckat och alltför tydligt opportunistiskt.

Rushdie å sin sida hade säkerligen uppfattat inbjudningen som ett tecken på att han fanns kvar i Akademiens goda minne för ett Nobelpris – en utmärkelse som många under årens lopp ansett honom nästan självskriven för. Han väntar fortfarande på den. Frågan är om inte den bok som fick en världspolitisk betydelse spärrat vägen för honom. Återstår att se.

demien, efter Johannes Edfelt. Artikelns titel var "Fel val vid fel tidpunkt". Jag kände inte Engdahl personligen men hade en tid med oro följt den rörelse som tänts omkring honom. Det tydde på att inte allt stod bra till i vårt litterära liv. Jag hade också påtalat de mycket rikliga belöningar som Akademien strött över honom, för en "litteraturfilosofi" som var rätt godtycklig och byggde på kotte-riiderna från tidskriften *Kris* blandade med ut-sagor från franska postmodernister. Våra bidrag till Engdahl var oproportionerliga, i miljonklassen, och de tog pengar från angelägnare insatser. Den bok som sannolikt gav honom inträde i Akademien, *Beröringens ABC* var enligt min mening ett svagt nummer, och man löpte risken att den i våra rätt godtrogna universitetsmiljöer skulle verka

Horace Engdahl.

FOTO: SÖREN ANDERSSON/SCANPIX

”

Lars Gyllensten instämde i de betänkligheter jag hade: "Helt och fullt. Engdahl är ett konjunkturfenomen som rider på det som är inne just nu. Såna har vi sett så många av förut."

Härmed är några drag ur Svenska Akademiens öden fram emot millennieskiftet skisserade. Vad som hände under de följande tio åren ska här beröras bara på de punkter där det har principiellt intresse, psykologiskt, historiskt och moraliskt. Det aktualiserar både sekretessfrågan och frågan om rätten att lämna Akademien. Och till sist också: Akademiens rätt att utsluta en medlem.

Hur viktigt är det att medlemmarna är vänner och samstämda? Att ingen kritiserar någon kollega? Att enighet låtsas råda när det gäller framträdandet utåt? Ett centralstyre lite enligt nordkoreansk modell, eller en oligarki av den typ som växte fram under 90-talet, kan sannolikt fungera under obegränsad tid, för så vitt medlemmarna finner det bekvämt och trivs med det.

Den 2 november 1997 kritiserade jag i *Svenska Dagbladet* invalet av Horace Engdahl i Svenska Aka-

mönsterbildande. Dessa förförelsekonster hade framför allt hänfört hans lärare och förespråkare Kjell Espmark som gärna såg sig i rollen av fadersfigur för den unga "progressiva" forskningen.

Sedan jag öppnat denna Pandora-ask följde en tidningsdebatt där det fladdriga begreppet postmodernism blev granskat på sin innebörd och sina pretentioner. Jag deltog där med flera försök till klargörande. Jag fick instämmanden i en brevskörd som visade att det ute i landet fanns ett större kritiskt medintresse än jag räknat med. Mest anmärkningsvärt var raden vittnesmål från andra discipliner, statskunskap, medicin, arkeologi, stadsplanering, utbildning med flera där arbetet på sistone stöts allvarligt. Det pågick en nedmontering av sanningsbegreppet och en vetandets självdestruktion. Vetenskapen förklarade sig själv så gott som obefintlig.

Lars Gyllensten instämde i de betänkligheter »

jag hade: "Helt och fullt. Engdahl är ett konjunkturenomen som rider på det som är inne just nu. Såna har vi sett så många av förut. Han är ett intressant kulturenomen, en dagslända." (*Expressen* 3.11.1997)

Men nu var vägen öppnad, också snart till sekreterarposten, och när Sture Allén lämnade den fick Engdahl den.

Akademien stod nu upp som en man kring den utkorade och ifrågasatte. Det var något som man ju kunde räkna med. Jag befann mig sedan några år på avstånd från Akademien, jag tyckte att centralstyret blivit alltför markant. Men jag oroades för Nobelprisarbetet och 2001 meddelade jag vaktmästaren på Börshuset att jag tänkte närvara vid högtidssammankomsten. Alarmklockan började genast ringa. Fyra av ledamöterna, Gunnel Vallqvist, Kjell Espmark, Ulf Linde och Göran Malmqvist, hörde av sig. De talade om för mig att de inte önskade se mig varken i Börssalen eller någon annanstans. Malmqvist berättade att de kvarvarande ledamöterna nu svetsats samman och att de trivdes tillsammans. "Vad jag fruktar mest av allt är att ditt återupptagande av arbetet i hög grad kommer att störa den dyrköpta känslan av gemenskap." Men hans brev innehöll en nyhet som de andra ännu så länge hade hållit inne med: man hade i Akademien diskuterat frågan om min uteslutning. Det bekräftades nästa dag då från Engdahl utgick en ukas till pressen: "Det är fullt tänkbart att en uteslutning kommer upp till diskussion om han dyker upp hux flux".

Det var en för mig intressant om också egendomlig situation. En tidigare medlem, Henning Hamilton, hade fått lämna Akademien, en förfalskad växel blev hans fall. Självverbjöd jag mig att lämna Akademien om jag fick göra detta frivilligt. Detta alltså samtidigt som man slog sina kloka huvuden samman för att våga det stora språnget: att för första gången utesluta en medlem.

Jag avstod från att störa friden vid vintermötet.

Jag fick också veta att man skulle överväga mitt frivilliga utträde. Men då måste man ju också ge de tre som tidigare avvikit samma frisedel! Man fann snart att man höll på att lova för mycket. Det halva löftet togs tillbaka och utbyttes mot ett närvaroförbud. Offentligt gick man ut vitt och brett med försäkringen att man skulle göra livet surt för mig om jag inställde mig.

För att i alla fall kunna bidra med synpunkter på Nobelarbetet och arbeta för viktiga namn bad jag följande år att få ta del av den definitiva kandidatlistan.

Ett år tidigare hade jag framställt samma begäran men då fått avslag under hänvisning till att "sekreteressen förbjöd det". Några dagar senare fick jag genom journalister veta det korrekta innehållet i den fullständiga listan. Det var min förläggare Kjell Peterson som informerade mig, och han berättade att snart sagt alla intresserade ute på stan kunde slutlistan utantill. Bara inte jag. Jag påpekade detta i brev till Engdahl. Den 24 september svarade han: "Du insinuerar i Ditt brev att det skulle finnas läckor i kretsen av aktiva ledamöter. — Den

troliga förklaringen är emellertid en annan och har att göra med möjligheten till intrång i elektronisk korrespondens —"

Detta påstående avvisas av initierade som närmast otänkbart. Sanningen var enklare. Någon hade läckt. Engdahl fortsatte sin skrivelse: "Endast den som fortlöpande tar del i Akademiens Nobelarbete skall ha tillgång till sekret information."

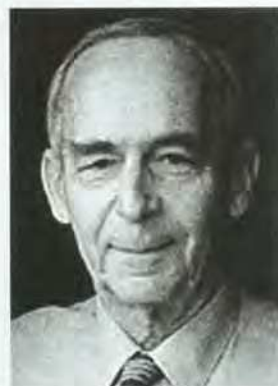
Man tycktes här till och med omedveten om det skamgrepp man kopplat: först närvaroförbud, därefter förvägrad information på grund av bristande närvaro. Tala om Moment 22!

Det här var dessutom en för tillfället nyuppfunnen regel som aldrig gällt tidigare. En rad ledamöter, Fredrik Böök, Olle Hedberg med flera, hade tidvis varit långt borta från arbetet men för den skull inte kommit i någon strykkläss.

Och nu började strategin klarna: eftersom min kritik av Engdahl var obekväm som argument för utfrysning och utvisning hittade man något som man trodde var ett columbusägg: frågan om läckage. Kanske kunde man använda den?

När jag 1970 tillträdde mitt arbete inom det så kallade Nobelinstitutet var det en halvtjänst. Lönen var blygsam och det överenskomms att jag skulle tjäna andra hälften av mitt uppehälle genom litterär skribentverksamhet, bland annat i *Svenska Dagbladet*. Jag hade full frihet att skriva om den litteratur jag lärde känna genom Nobelarbetet, och jag gjorde det också. En rad artiklar rörde författarskap som var aktuella för Nobelpriset, några gånger beställdes till och med essäer om kandidater och enskilda verk i tidskriften *Artes* (om Cela, Carlos Fuentes, V.S. Naipaul med flera). Varken Gierow eller Gyllensten hade någon enda gång haft något att erinra på dessa punkter. Från år till år samlades en internationell önskelista, med stående namn som återkom. Alla kände till dessa namn, en del avfördes genom att de fick priset eller dog, andra blev kvar och fick varje år en hemsökelsetid. Jag skrev om många av dem.

Flera av Akademiens medlemmar var då och då ute i världen och träffade kolleger som var heta namn (Artur Lundkvist, Östen Sjöstrand, P.-O. Sundman och sedermera Per Wästberg). Som rådgivare åt Nobelkommittén, och närvarande vid varje sammanträde från 1970, var jag själv ytterst återhållsam på dessa punkter. Jag undvek varje kontakt med folk som låg i blickpunkten, avböjde inbjudningar när någon aspirant till priset kom till Stockholm för att föreläsa och intervjuas. Jag har aldrig träffat en enda Nobelpristagare innan vederbörande blivit vald. Såvitt jag nu minns har jag bara ytterst få gånger rest på Akademiens bekostnad (om man undantar några gruppresor arrangerade av Sture Allén), detta just därför att mina kontakter med de stora skribenterna skulle och borde vara läsandets kontakt, inte middagsbordets. Jag blev också förskräckt när jag halvvägs in i min isolering troligen av förbiseende fick se en intern lista över de resestipendier Akademien beviljat sina medlemmar under ett år, det var summor på upp emot 40–50 000 kronor under mycket vaga titlar som "förberedelser för", "studier för" och så vida-

”
*En kväll på
Freden blev Lars
Forssells gyckel
hit och dit för
mycket för Lars
Gyllensten som
tog fram karba-
sen och ruskade
om den ostadige
pratmakaren
ordentligt.*

re. För alla de övriga åren saknar jag information men jag kan tänka mig att listan där ser ungefär likadan ut. Jag har själv varit en smula tveksam till priser, särskilt om de träffat i ömtåliga valsituationer. Ett pris som jag fick för en bok om Sven Lidman, 70 000 kronor, lämnade jag tillbaka.

När Engdahl gick ut till pressen och konstaterade att jag var "en säkerhetsrisk" blev jag därför överraskad. Jag förstod inte ens vad han menade. Vad alla redan visste sedan decennier, och vad tidningar, tidskrifter och massmedia trummade i sina läsare och lyssnare, nämligen att det fanns en rad stora obelönade författarskap, sådant hade jag några gånger berättat med lätt hand. Att jag genom att läsa deras verk och skriva om dem också förde fram dem var ju ingen hemlighet. Gustaf von Platen tog i *Svenska Dagbladet* upp "de så kallade indiskretioner som Knut Ahnlund sägs ha gjort sig skyldig till":

"Efter några decennier som chefredaktör först för *Vecko-Journalen*, sen för *Svenska Dagbladet*, vågar jag med hand å bibel påstå att Akademiens ledamöter, ingen nämnd men heller ingen glömd, i generationer varit som läckande hängräddor. Jag kan till exempel inte erinra mig något enda år då Nobelpristagaren (eller i förekommande fall de två eller tre huvudkandidaterna) inte i förväg varit kända av kulturredaktörerna i Stockholm."

Varken Akademien själv eller den offentliga diskussionen har någonsin låtit sig konfronteras med frågan om vad diskretions- och sekretesskravet egentligen innebär. Tiden har för länge sedan seglat förbi de ursprungliga föreskrifterna. Det finns omkring 200 förslag till pristagare varje år. Är det tillåtet för de initierade att nämna någon eller några av dessa 200 offentligt? Är det tillåtet att nämna de mindre tungt vägande namnen, men inte de tyngst vägande? Får man behandla dessa kandidater i kritik och essäistik förutsatt att man inte direkt nämner deras utsikter att få Nobelpriset?

Jag beslöt att ta reda på detta och inställde mig till sammanträdet den 22 januari 2004. Min närvaro kom oförberett på de övriga, så mötet förflöet utan större komplikationer. Men vid middagbordet på Den Gyldene Freden gapade det ett tomrum mellan mig och de allra flesta av kamraterna. Några av dem hade blivit kvar i det hörn där jag satte mig (Peter Englund, Bo Ralph och Sten Rudholm). Ingen av de övriga sade ett ord till mig. Jag bröt upp tidigt men ville gärna se vad som skulle hända härnäst.

Den 29 januari var man bättre förberedd på min ankomst. Redan under den första rubriken, "Anteckningen", vilkens innehåll inte redovisades, gick direktören Espmark till angrepp och radade upp ett antal försyndelser från min sida. Jag hade sagt att Lars Forssell hade sin andel i priset till Dario Fo, vilket knappast var okänt, vidare att jag i efterhand "erkänt" att jag röstat på Wislawa Szymborska som åtta år tidigare fått priset (vad nu detta kunde vara för ett brott), och sedan att jag för en tidning bekräftat att Vargas Llosa och Carlos Fuentes var seriösa kandidater.

Därefter hastade direktören vidare till "mitt exempelösa skändande" av Horace Engdahl sju årtidigare, något "fullständigt unikt i Akademiens his-

toria". Per Wästberg föll nu in med ett flankangrepp: han hade sig bekant att jag kallat Engdahl för en "charlatan", vilket aldrig skett. Han hade till och med uttrönt att jag fått betalt, 1 500 kronor för de tre timmar jag blev fasthållen av en mexikansk tidskrift, den intervju där jag alltså medgivit några sydamerikanska kandidaters existens. Det var riktigt och berodde på att denna pressgrupp om fyra man kom så gott som oanmäld så att jag fick lägga om mina egna resplaner i sista stund. (Ett annat fall som han nämnde var oriktigt.) Det var för övrigt enda gången jag tagit betalt för att samtala med massmedia, min begäran skedde i utmattningens tecken, för att hålla dem som bestormade mig från livet. Jag har ganska litet brytt mig om pengar fast jag aldrig haft några. Att denna moral-kaka skulle serveras mig av en person som, redan från början välbeställd, sedan alltid tillgodosett sina ekonomiska intressen så tillfredsställande som möjligt var något av en ödets ironi.

Därefter kom Gunnel Vallqvist, hon talade om det oerhörda och grymma i mitt beteende. Senare delen av hennes tal uppfattade jag inte i det stigan-de sorlet. Så tog Ulf Linde ordet och frågade "varför jag egentligen kommit hit?". Jag svarade att oron för Nobelpriset öden spelat in. Så kom Göran Malmqvist, han tog upp uteslutningsfrågan, kom så över till middagarna: det skulle var outhärdligt att ha mig med på dem i fortsättningen. Göran var nu i sådan affekt att jag fruktade att han skulle lämna sin stol och anfalla mig. Jag bad dem nu börja diskussionen om den uteslutning som Horace Engdahl talat om i pressen, men jag föreslog dem att inte basera den på läckagebrottet utan att i stället stödja den på min kritik av sekreteraren. Jag nämnde också att Engdahl i amerikansk press kallat mig en låg och tarvlig människa, därmed avsåg jag inte att detta tillmäle skulle kvittas mot vad jag sagt om honom, bara att han inte vänt andra kinden till så som man lät påskina. Espmark kom så med förslaget att jag skulle be Horace Engdahl om förlåtelse, vilket inte accepterades från min sida. Därefter sade Engdahl att jag skulle få viss information om jag "uteblev". Jag trodde först att det gällde middagarna och gick med på det, men förstod strax att jag missuppfattat: det gällde också sammanträdena.

Horace Engdahl anmälde att han nästa torsdag skulle vara frånvarande, han skulle i Helsingfors hålla högtidstalet på 200-årsdagen av Runebergs födelse. Direktören tog så ordet och hyllade Engdahl för den glans han spred över Svenska Akademien.

Sammanträdet avslutades. Folk var hungriga. Jag kvitterade ut mitt livs sista jetong, satte mig en smula matt och väntade på bilen. Sture Allén kom fram och frågade om jag inte ville gå med till Freden? Han var så oerhört ledsen för vad som hänt. Han menade säkert vad han sade.

Ett år senare gav Akademien Nobelpriset åt Elfriede Jelinek. Vad jag fruktade hade inträffat.

Efter ytterligare fem år hände vad jag hoppats men misströstat om. Mario Vargas Llosa fick Nobelpriset. Glädjen över att mitt stöd för honom till sist ändå inte spärrat vägen för honom har varit stor, låt vara att den kommit sent i livet. *

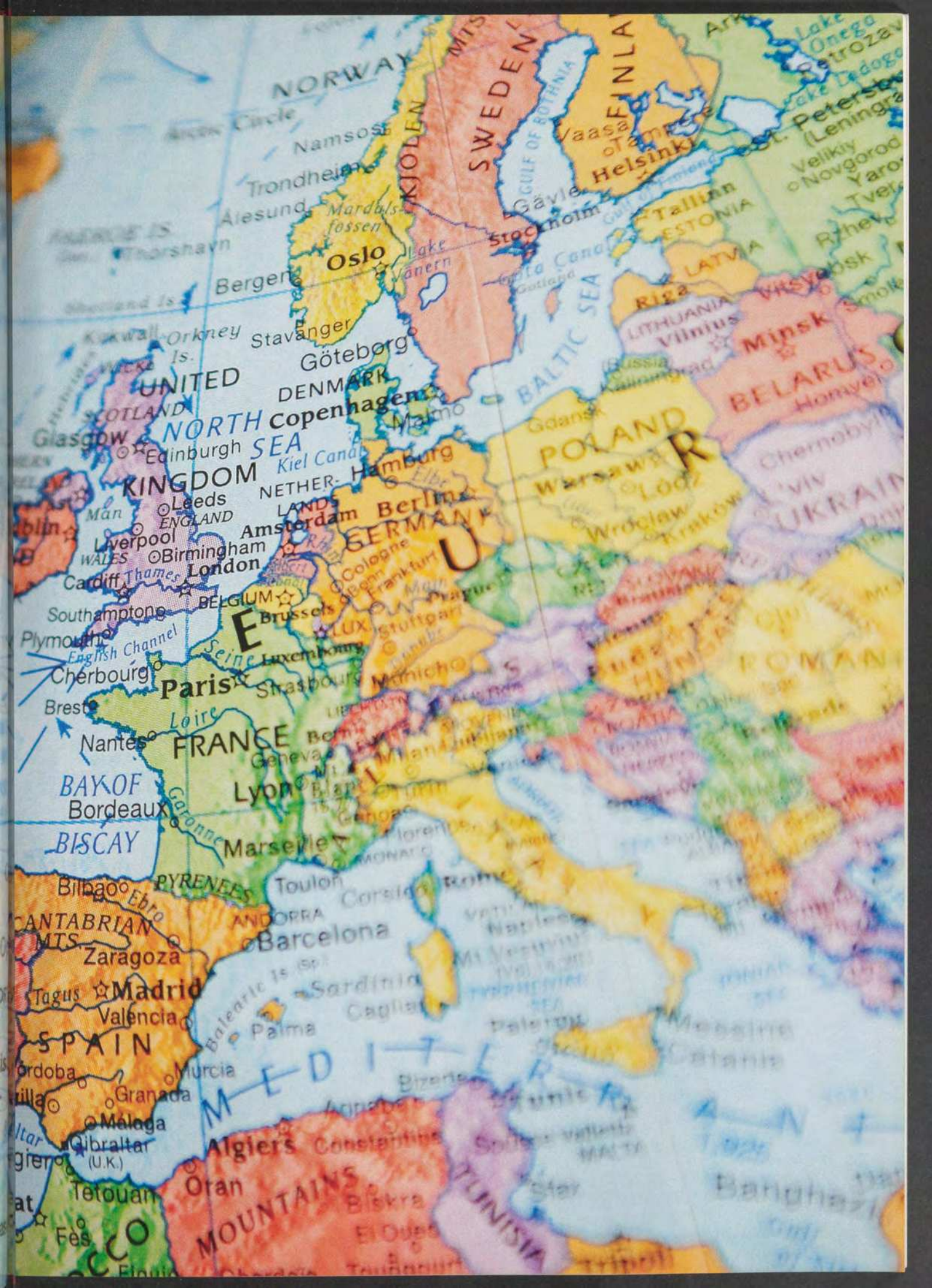

Men jag oroades för Nobelprisarbetet och 2001 meddelade jag vaktmästaren på Börshuset att jag tänkte närvara vid högtidssammankomsten. Alarmklockan började genast ringa.

TEMA

HEMMA I EUROPA

Efter murens fall och kommunismens kollaps blev Europas geografiska och politiska karta en annan. Men tjugo år efter de historiska förändringarna har också begreppet europé – och svensk – fått en annan innebörd.

Sverige tror på sina fantasier

När det nya Europa tog form började också grunden för den svenska särarten att vittra sönder. Trots det består illusionen om Sverige som annorlunda och utvalt.

Av Per Svensson

När striden om ett svenskt medlemskap i den Europeiska gemenskapen hettade till i början av 1990-talet nöjde sig EG-motståndaren Per Gahrton inte med att varna svenskarna för gemenskapen. Han varnade också gemenskapen för svenskarna.

I en artikel i tidningen *European* med rubriken "Sweden: A Trojan Horse inside the Community" lät Gahrton vintern 1990 EG-medborgarna veta att de snart kunde komma att utsättas för en lömsk försvenskningsskampanj; "...kommer det neutrala Sverige som är så stolt över sina 180 år av obruten fred och sin långa historia som suverän stat verkligen att förvandlas till en lojal medlem av den europeiska klubben?", undrade den svenske miljöpartisten. Han anförtrodde européerna att han tvivlade och rädde alla sanna gemenskapsvänner att göra detsamma.

Risken var annars, om jag i efterhand tolkar Gahrton rätt, att de en dag skulle vakna upp i ett Europa av Systembolag och LO-ombuds män.

Också, eller kanske i synnerhet, Gahrtons motståndare, de svenska europaentusiasterna, kunde vid den här tiden ge prov på en egenartad form av nationell chauvinism, en stark övertygelse om den svenska särartens smittoeffekter.

Eftersom Sverige var ett så exceptionellt fint land var det närmast en plikt för Sverige att gå med i EG för att där göra alla européer till svenskar. Sverige behövde egentligen inte Europa. Det var Europa som behövde Sverige – för att bli mer demokratiskt, mer transparent, mer jämställt, mer mänskligt, mer moraliskt.

Sverige hade axlat John Winthrops börda.

Winthrop var ledare för en grupp brittiska puritaner som 1630 lämnat det ogudaktiga Europa för att grunda de rättfärdigas rike i

Amerika. Ombord på emigrantskeppet *Arabella* höll John Winthrop en berömd predikan i vilken han påminde sina trosfränder om att de inte bara hade sin egen frälsning att tänka på. Genom exempellets makt skulle de hjälpa också resten av världen in på den smala och rätta vägen: "We shall be as a city upon a hill. The eyes of all people are upon us", förklarade han.

Vi ska vara som en stad på en kulle! Ett riktmärke för hela världen! Winthrops predikan ekar fortfarande i amerikanska presidents tal och proklamationer. *The shining city. The beacon for freedom in the world.*

Européer, inte minst svenskar, ler gärna ironiskt åt amerikaner som tror att de är Guds vicevärdar på jorden. Men att tro sig utkorad är inte någon unikt amerikansk ovana. Sådant har förekommit i de bästa länder. Sverige, till exempel.

I sin nyligen utgivna historik över svensk religiositet, *Gud i Sverige*, berättar Göran Hägg om den starkt svensknationalistiska unglyrkorörelsen som i början av 1900-talet bedrev folkkyrklig väckelse under parollen "Sveriges folk – ett Guds folk". Kända företrädare för de unglyrkliga var den blivande ärkebiskopen Nathan Söderblom, den blivande västerås-biskopen Einar Billing och den blivande stockholmsbiskopen Manfred Björkquist.

Hägg citerar en predikan som Björkquist höll i Örnköldsvik sommaren 1914:

"Intet folk har näst Israels folk såsom Sveriges folk varit löftets folk. Det skall med stor frimodighet uttalas. Det visste våra fäder på 1600-talet och det uttalade de mer än en gång. Och ju mer vi går in i Sveriges historia och den Svenska kyrkans historia desto klara-

HEMMA I EUROPA

re blir det oss, att Sveriges folk på ett särskilt sätt är kallat att vara Guds folk."

Idén om den svenska särskildheten, Sverige som en skinande stad på en kulle, föddes förstås inte med ungyrkörörelsen och dog heller inte med den. Generationer av nu levande svenskar har vuxit upp i övertygelse om att just deras land på ett särskilt sätt varit kallat att vara fredens och demokratiens och jämlikhetens och välfärdens och antirasismens och jämställdhetens och miljöengagemangets och genusmedvetenhetens fyrbåk i världen.

Föreställningen om efterkrigstidens Sverige som ett undantagsland har, det måste sägas, inte bara varit en illusion. Stadig och stark ekonomisk tillväxt, socialt samförstånd och yttre fred förvandlade på mindre än hundra år ett lusfattigt bonde-land till ett överflödssamhälle där unga människor fick råd att förakta både tv-apparater och parlamentarisk demokrati.

Under ett par decennier tedde sig Sverige verkligen som ett smått enastående samhälle, inte bara i svenska utan också i många icke-svenska ögon. Vad man då inte alltid reflekterade över var att det som gjort Sverige särskilt – särskilt rikt, särskilt skinande blankt och nytt – var motsatsen till konservativ isolationism, typiskt svenskt var viljan och förmågan att assimilera allt modernt, oavsett ursprung.

"Få nationer har vuxit fram ur ett så intensivt samspel med omvärlden som Sverige och få nationer har varit så skickliga på att omvandla utländska företeelser till inhemska", påpekade Per T Ohlsson när han i boken *Gudarnas ö. Om det extremt svenska* 1993 formulerade ett inlägg i den då intensiva svenska Europadebatten.

Det var dramatiska år, det tidiga 90-talet. Berlinmuren hade pulvriserats. Sovjetunionen hade imploderat. Jugoslavien hade fallit sönder i krig och massakrer. Också den grund den svenska undantagsstugan byggts på var på väg att vittra sönder. Ett nytt Europa och ett annat Sverige var på väg att ta form. Det förstnämnda var up-

penbart. Det sistnämnda borde ha varit det, men kan fortfarande tjugo år senare väcka förvåning och bestörtning.

Chockade svenskar har i snart tre decennier vägrat tro att det som hela tiden sker i Sverige kan ske just i Sverige. Statsministern mördas på öppen gata. Flyktningförläggningar sätts i brand. Ett främlingsfientligt missnöjesparti som Ny demokrati väljs in i riksdagen. Mc-gäng etablerar sig som ett slags asocialitets hamburgerkedjor. Det ena spektakulära våldsdådet efter det andra skapar svarta rubriker och glöms sedan bort. Göteborg slås sönder av militanta aktivister. Utrikesministern mördas på ett varuhus i Stockholm...

Man trodde inte att något sådant kunde ske i Sverige. Utomlands, okej, men inte här i trygga Sverige.

Hur kommer det sig att vanföreställningen om Sverige som Fantomens ö Eden är så seglivad? Kanske för att svensken har varit så förtjust i fantasin om sig själv som Fantomen, det godas förkämpe i en djungelvärd full av faror och förbrytare.

"Exceptionalism i någon form finns i alla länder, oavsett system och bakgrund. Vad som i detta avseende skiljer Sverige från andra länder är graden, djupet och varaktigheten samt den omständigheten att de nationella myterna är övertäckta med ett tjockt lager välfärds- och solidaritetsretorik som ofta gör dem svåra att identifiera", konstaterade Per T Ohlsson i *Gudarnas ö*.

son i *Gudarnas ö*.

Man kan tillägga att hade man fötts och fostrats i Sverige under välfärdsboomen var exceptionismen en del av ens eget blodlopp, något som inte var möjligt att tänka bort. Ända sedan man var liten hade man förstått att Sverige var annorlunda. Här behövde man aldrig vara rädd för svält, krig, farsoter och dödliga reptiler.

När svenska ungdomar på 70-talet började utforska omvärlden med hjälp av interrailkortet bekräftades snarast föreställningarna om resten av Europa som en vildmark där man måste vara försedd med salttabletter till skydd mot medelhavshettan och dolda värdepåsar som skydd mot långfingrade utlänningar.

>>

Det var roligt att leva farligt i fyra veckor. Men det var skönt att komma hem till SJ:s rena och fina kupéer. Vissheten om att Sverige var bäst uteslöt inte hänfulla eller rasande utfall mot det typiskt svenska utan var tvärtom snarast ett incitament för dem. I Sverige kunde man tryggt ta avstånd från tryggheten. Just det var kanske det mest särskilda med Sverige.

Göran Greider, född 1959, har i några diktrader i samlingen *När fabrikerna tystnar* (1995) fint fångat den där speciella känslan av att vara född osårbar:

"Jag växte med Apolloprojektet och massbilismen. / Det var världens ditintills mest optimistiska barndom. / Jag slungades iväg mot ett tusenårsskifte. / Jag föddes precis rätt, optimismen går därför aldrig ur mig".

I *Sydsvenskans* redaktionsbibliotek hittar jag ett tummat exemplar av militärhandboken *Svensk soldat* från 1983. På en av de första sidorna finns en karta över Europa: I väster ett grönt homogent block av länder. I öster ett brandgult. I mitten några gula öar: Albanien, Jugoslavien, Österrike, Schweiz, Finland och Sverige. (Irland fick också vara gult trots att det låg i väst.) Så såg världen ut. Västblock mot Östblock och mellan dem de neutrala och alliansfria staterna.

På sätt och vis en extremt hotfull bild. Med lite fantasi kunde man föreställa sig de gröna och brandgula färgfälten som två vargar ivriga

att sätta tändarna i varandras strupar. Men samtidigt var efterkrigstidens europeiska kartbild trygghetsbekräftande. Vad kunde hända i en så välordnad värld? Egentligen ingenting, förutom då det värsta. Alla historiska och politiska och kulturella komplikationer var begravda under tjocka monokroma täcken av okunskap.

Först en bra bit in på 90-talet tvingades svenska opinionsbildare motvilligt inse att det så kallade östblocket inte var massivt och homogent, att där fanns och alltid funnits en rad olika nationer, religioner, kulturer, mytologier och historiska gengångare. Då blev det jobbigt. Hur skulle man till exempel förhålla sig till konflikterna på Balkan? Skulle man kräva USA ut ur Bosnien? Eller tvärtom, USA in i Bosnien? Kanske att inte säga och göra något alls.

På 80-talet var konfliktmönstren på ett helt annat sätt anpassade till svenska världs- och självbilder:

"De för stormaktsblocken strategiskt viktiga målen i Norden antas inte ligga i Sverige", hette det lugnande i *Svensk Soldat*. Om kriget kommer kommer det inte till Sverige.

Kändes fint att veta, i synnerhet som den grundläggande garantin för denna eviga svenska fred, neutraliteten, också gjorde oss svenskar ovanligt väl skickade att bistå alla de andra, de som inte fått förmånen att leva i Sverige. Neutralitetspolitiken "ger oss också goda möjligheter att arbeta för en bättre och fredligare värld", slog *Svensk Soldat* fast.

Sveriges folk var, förstod man, på ett alldeles särskilt sätt kallat

HEMMA I EUROPA

att vara fredens folk. Så sedd och förstådd var den svenska neutralitetspolitiken inte alls ett uttryck för feighet och nationell egoism utan tvärtom en bjudande plikt, ett slags offer på den globala fredens altare. Sverige åtog sig att stå utanför varje konflikt, inte av egenintresse utan för alla andra nationers skull. Någon måste ju dra på sig domartröjan. Några måste befolka den skinande staden på kullen. Några måste dra sig undan världen för att be för de syndigas själar.

Svenskarna ställde upp.

Den 27 maj 1990 lät dåvarande statsministern Ingvar Carlsson trycka en programartikel i EG-frågan på DN Debatt.

"Trovärdighet är [...] kärnan i svensk neutralitetspolitik så som den utformades långt innan Nato och Warszawapakten överhuvudtaget existerade. Och som alltsedan dess inneburit trygghet för flera generationer svenskar samtidigt som den bidragit till lugn och stabilitet i hela norra Europa", skrev han.

Av detta följde, enligt Carlsson, att Sverige inte kunde bli medlem i EG om medlemsländerna fortsatte på vägen mot en politisk union, kanske i riktning mot "en gemensam politik på områden som utrikes- och säkerhetspolitik".

Om Sverige då förvandlade sig till ett helt vanligt land, en demokratisk europeisk stat bland andra demokratiska europeiska stater i ett tätt samarbete, skulle inte bara den svenska tryggheten utan lugnet och stabiliteten i hela norra Europa äventyras.

Något sådant kunde vi inte ta på vårt ansvar.

Bara några månader senare hade regeringen och, uppenbarligen också världen, dock ändrat sig och sommaren 1991 lämnade Carlsson in Sveriges ansökan om medlemskap i den Europeiska gemenskapen. Statsministern hade nu kommit fram till att ett medlemskap trots allt var förenligt med den svenska neutraliteten.

Himmel och jord må brinna, imperier och murar försvinna, men den som tror skall finna, neutraliteten står kvar.

Blåddrar man bland pressklippen från EG-debatten vid 90-talets början slås man inte bara av de våldsamt skilda verklighetsuppfattningarna – vi var dömda om vi gick med, dömda om vi inte gick med. Man frapperas också av att det på en punkt ändå rådde konsensus: neutraliteten var helig.

Till och med Carl Bildt manade i en debattartikel i *Sydsvenskan* i juli 1990 svenskarna att värna "den hårda kärnan i vår neutralitetspolitik", men försäkrade samtidigt att den ambitionen var fullt förenlig med det "det utvidgade utrikespolitiska samarbete som vi kommer att få se i det nya EG".

Gärna en europeisk union, men först och främst rejäl och hederlig svensk neutralitet.

Varför förblev "neutralitetspolitiken" en nationell fetisch också i en tid då många, gravt felaktigt förvisso, trodde att vi med raska steg var på väg mot den konstanta konfliktfrihetens nirvana?

Vid skiftet mellan 80- och 90-tal bytte världen grammatik; från det kalla krigets klara och lättbegripliga syntax till ett till synes regellöst språkbruk med arkaiska inslag.

Den svenska fortsatta fixeringen vid neutraliteten tillfredsställde förmodligen en elementär längtan efter fasta former i en tid då allt tycktes flyta. Det behovet lever förmodligen kvar. Intressant nog finns det i den bok om *Neutralitetens tid* som Göteborgs-Postens förestereporter Britt-Marie Mattsson i höst givit ut omisskännliga nostalgiska undertoner. Det är i tiden före grammatikskiftet, i supermakternas och den hegemoniska socialdemokratins tid, som denna text trivs bäst. Palme och Sten Andersson är hjältar. Göran Persson och Carl Bildt tveklaktiga figurer.

Neutraliteten som ett slags svensk motsvarighet till Joakim von Ankas första krona, både en kär souvenir från det förflutna och en

amulett som garanterar fortsatt trygghet och framgång?

Ja, så har det nog varit. Men jag misstänker att sakraliseringen av neutraliteten också fyllt andra och mer svåranalyserade psykologiska funktioner. I en kultur som den svenska där nationell chauvinism länge varit bannlyst har neutralitetskulten förmodligen tjänat som ett tillåtet och uppmuntrat uttryck för uppdämda nationalistiska känslor. Det svenska engagemanget för världsfreden och den svenska samförståndsandan konkretiserad i välfärds politik och arbetsfred kunde uppfattas som två sidor av en specifik svensk känsla för det gemensamma bästa. Det var något man som svensk att utan att rodna och skämmas för kunde känna sig stolt över, på ett blygsamt och klädsamt vis.

Sverige var stad av förnuft och god vilja, en stad på en höjd. Där nere smutsade andra nationer sina händer och samveten. Här uppe förblev moralen, eller kanske snarare dubbelmoralen, obefläckad.

Märkligt nog.

För egentligen borde just den tunga moraliseringen av neutralitetspolitiken ha gjort det närmast outhärdligt att vara svensk.

Hur kunde man, till exempel, med bibehållen självaktning plädera för vikten av svensk neutralitet i ett Europa symboliserat av Berlinmuren?

Svårt att förstå. Genom att blunda, kanske. Eller hyckla. Eller fantisera.

Eller kanske genom att kombinera de tre strategierna.

Föreställningen om en svensk särart, en svensk naturgiven rätt till moraliserande isolationism, har visat sig vara märkligt seglivad. Så till exempel kunde svenska opinionsbildare slå vakt om sin plikt att modigt våga ta ställning när de bosniska muslimerna på 90-talet utsattes för ett fascistiskt folk mord. Så till exempel är många svenska intellektuellas avsky för Nato lika självklar och automatiserad som deras kärlek

till FN, trots att den förra organisationens demokratiska halt är högre än den senares. FN har ju ett stort antal hel- och halvdiktaturer bland sina medlemmar. Och så vidare.

Fortfarande lever föreställningen kvar om Sverige och svenskar som lite mer rättrådiga än andra, lite bättre helt enkelt. Ett uttryck för det är den chock som under hösten drabbat landet sedan Sverigedemokraterna röstats in i riksdagen.

Visserligen satt islamofoberna i Ny demokrati där redan i början på 1990-talet, och visserligen har främlingsfientliga partier länge skördat avsevärda framgångar i snart sagt hela Europa. Men ändå! Hur kunde det ske, här i Sverige! Hur har de lyckats nästla sig in i vår skinnande stad?

Ja, säg det.

Som "ett första steg mot återskapandet av ett tryggt svenskt Sverige" vill SD att Sverige omedelbart lämnar den Europeiska unionen, slår partiet fast när det på hemsidan redovisar sina politiska riktlinjer.

Man tycker sig känna igen tankemodellen.

Per Svensson är kulturskribent på *Sydsvenskan*.

Hans senaste bok är *Ja, Monarkins bästa tid är nu/Nej, Monarkin har aldrig varit farligare än nu* (2010) tillsammans med P J Anders Linder.

*Himmel och jord
må brinna,
imperier och murar
försvinna, men den
som tror skall finna,
neutraliteten står
kvar.*

Maktens konstruktion

Det nationalistiska budskapet är förföriskt enkelt: de andra är skuld till vår olycka. I Europa blev folkmord och etnisk rensning det nationalistiska programmens yttersta konsekvenser.

Av Richard Swartz

Den sydslaviska delen av min familj påminner mig om en råbiff, en sådan där anrättning som ser bra ut på tallriken, men som ingen vet vad den egentligen innehåller.

Min svärfar var kommunist, partisan under Tito, så småningom general. Efter kriget tillhörde han den jugoslaviska nomenklaturen. Med åren skulle han bli alltmer förbittrad: det var inget fel på de ursprungliga kommunistiska idealen, men allvarliga misstag hade begåtts och ingenting blivit som det var tänkt. Efter pensioneringen behöll han sitt tjänstevapen och skulle ha turen att dö innan Jugoslavien upplöstes då allt han kämpat för med ens upphörde att existera. In i det sista bevarade han sin slitna kommunistiska partibok, ett parti som snart skulle gå samma väg som den jugoslaviska staten. Jag träffade honom aldrig.

Skulle man ha frågat honom om hans identitet så skulle han inte ha sagt kroat, ateist eller officer. Han skulle ha svarat att han var jugoslavisk kommunist.

Hans hustru, min kroatiska svärmor, har redan överlevt honom med snart två decennier. Efter kommunismens fall och Jugoslaviens upplösning försämrades hennes levnadsstandard avsevärt. Den nya kroatiska nationalstaten skar kraftigt ner hennes änkepension i avsikten att *post mortem* bestraffa vad redan Milovan Djilas hade kallat "den nya klassen". Min svärmor bor på ön Krk (Veglia) där hon också är född, inte långt från hamnstaden Rijeka (Fiume) där hennes man under sina sista yrkesår var kommandant för hamnen. Min svärmor är hängiven katolik av det slag som man inte så sällan möter på öarna i Medelhavet, ideligen sysselsatt vid familjegraven eller betalande för mässor för sin döde man och sin döde son.

Hur ett sådant äktenskap mellan en övertygad kommunist och en

övertygad katolik överhuvud taget var möjligt tillhör väl de hemligheter som gör livet till ett så enastående äventyr. Helt konfliktfritt var det förstås inte. Min svärmor kunde bara besöka kyrkan i lönnedom och aldrig till de stora högtiderna. Och hennes dotter, min hustru, hade aldrig blivit döpt om inte farmor hade gjort det i största hemlighet utan att hennes son någonsin fick veta det. Hon avgudade sonen och gladdes sig säkert åt den uniformerade chauffören som med tjänstebil kom och hämtade honom varje morgon, men Gud var ändå mäktigare än Tito.

Skulle man fråga min svärmor om hennes identitet så skulle hon inte säga kroat, katolik eller generalska. Hon skulle svara att hon är en änka som staten bestulit på hennes pension.

Min hustru är kroatiska, född 1949 i Rijeka, djupt förankrad i en mediterrän kultur som gör att hon inte bara i seder och bruk utan också i temperament och psykologi har mer gemensamt med italienare eller greker än med andra slaver. Min hustru föredrar pasta framför potatis, vin i stället för öl, åsnor framför hästar, känner sig bortkommen i naturen – i allt som är större än en park – lyssnar hellre till mandoliner än till ett blåskapell, och tanken på att kremeras, att inte få ligga med alla knotor och annat intakt i sin kista, gör att hon inte tänker dö i Sverige.

Till hennes mors stora sorg kan ingenting få henne att gå till kyrkan. Till faderns stora sorg var hon i Titos Jugoslavien aldrig medlem av kommunistpartiet; som en av mycket få i sin generation vägrade hon till och med att uppträda som pionjär i vit blus och med halsduk för att sjunga sånger till Titos ära. Det är lätt att föreställa sig föräldrarnas besvikelse över en sådan vanartig dotter, även om »

HEMMA I EUROPA

Tito med hund.

FOTO: EYEDea/KEystone-FRANCE/IBL BILDBYRÅ

den ena besvikelsen inte är den andra lik. Två gånger skulle hon gifta sig med serbiska män vilket av de kroatiska nationalisterna uppfattades som bevis för "jugonostalgi" och hennes patriotiska opålitlighet i största allmänhet. Inte ens att båda äktenskapen slutade med skilsmässor stämde dem mildare eftersom det så uppenbarligen skedde på grund av banalt mänskligt-privata, inte politiskt-nationalistiska skäl.

Skulle man fråga min hustru om hennes identitet så skulle hon inte säga kroat, katolik eller kommunist. Hon skulle svara att hon är mor, författare och feminist (och just i den ordningen).

Hennes dotter, min styvdotter, är född i Zagreb och har en serbisk far. Förmodligen har hon honom att tacka för det "S" som finns stämplat i hennes kroatiska pass, som det ju en gång också stämplades ett "J" i tyska judars pass. Min styvdotter tillhör en generation unga européer som knappast längre skulle drömma om att beskriva sig själv i nationella eller konfessionella termer. Som så många ur samma generation är hon dessutom helt ointresserad av politik. Under vad som i Kroatien kallades "kriget för fosterlandet" och numera firas med helgdagar och politiker som håller tal bodde hon i Wien, huvudsakligen för att hennes kroatiska man inte skulle riskera att bli inkallad.

S skulle man fråga min styvdotter om hennes identitet så skulle hon inte säga kroat, serb, katolik eller kommunist. Hon skulle svara att hon är från Europa, journalist och ägare till två hundar.

Med undantag för denna styvdotter är det svårt att hitta mer tvättäkta kroater än min hustru och hennes familj. Ändå intresserar denna etniska tillhörighet ingen av dem. Varför? Kanske därför att den känns som självklar, kanske därför att den ses som ointressant, kanske därför att den uppfattas som något som förminskar dem och gör våld på annat och viktigare som de anser sig vara.

Ty nationalismen är en sträng tuktmästare: allt annat har att underordna sig just den nationella tillhörigheten. Det gäller för både demokrati och religion; hos nationaldemokraten eller nationalsocialisten är det prefixet "national" som till sist tar över. Och en kroat eller en polack är visserligen en katolik, men inte varje katolik är en äkta kroat eller polack. Nationalismen är en ideologi med sina moderna rötter i 1800-talet. Som alla ideologier är den en konstruktion, nästan alltid uppbyggd på huvudsakligen inbillade eller missuppfattade fenomen som är tänkta att skilja den egna gemenskapen från grannen.

Ändå har ett sådant politiskt program åtskilliga fördelar, inte bara för makthavarna utan också för nationalismens anhängare. Det nationalistic budskapet är begripligt och förföriskt enkelt: det kräver ingen utbildning, det är likgiltigt inför både klass och kön och intresserar sig inte för varifrån man kommer eller vad man tidigare gjort (i Östeuropa har det underlättat för många tidigare kommunister att förvandla sig till nationalist). Inte heller intresserar sig nationalismen för vad dess anhängare egentligen är övertygad om på botten av sitt hjärta – nationalisten behöver bara uppträda som om han vore nationalist, ingen kommer att rannsaka vare sig hans hjärta eller njurar.

Men framför allt är nationalismen attraktiv genom att erbjuda en enkel och radikal lösning på nära nog alla problem: det är de andra och främmande som är skuld till vår olycka (*Die Juden sind unser Unglück*, som det hette i den nationalsocialistiska propagandan) och så snart vi gjort oss av med dem är också problemen försvunna. Så befriar nationalismen var och en som ansluter sig till den från ansvar för sin egen situation.

Den nationalistiske ideologen söker sig till massan som alltid är förföljd, skyddslös och sårbar när den inte är förörrättad, upprörd

eller berusad. I massans närhet är nationalisterna i sitt rätta element. Massan erbjuder ved till nationalistens inre brasa. I ett sådant inre regnar det aldrig annat än som ytterligare en förödmjukelse. Vilket är hans budskap? Det är inte särskilt viktigt. Allting är mycket enkelt för nationalisterna. Eller det är mycket komplicerat. Kärnan i hans argumentation är att ingenting är vad det synes vara och att allting alltid är någon annans fel. Varje nationalists egentliga ämne är sammansvärjningen, konspirationen, den som drabbat hans eget folk. I den meningen är nationalismen de eviga förlorarnas ideologi, de hunsades och lurades evangelium. I detta liknar alla nationalismen varandra på håret – om också på bokstavligen blodigt allvar upptagna med att understryka vad som skiljer dem åt.

Att i Europa bestämma den nationella tillhörigheten var en av de uppgifter som stod allra högst upp på det tjugonde århundradets dagordning. Själva förfarandet var inte helt olik hur man skalar en lök: skikt efter skikt avlägsnades av någon myndighet eller instans tills bara det inre, den förment sanna och väsensskapande kärnan av identitet ansågs vara kvar, dock mer sällan något av själva löken. Därefter var det enkelt att slå ihjäl dem som kategoriserades som främmande. En mer human variant var att köra iväg dem, kasta ut eller stänga dem ute. Hur som helst blev folkmordet eller den etniska rensningen som det nationalistiska programmets yttersta konsekvens under nästan hela förra århundradet miljoner och åter miljoner människors öde i Europa.

En stor del av året bor jag i en by i Istrien, den halvö nära Trieste som skjuter ut i Adriatiska havet och idag är uppdelad på tre stater, Italien, Kroatien och Slovenien.

Byn ligger i den kroatiska delen av Istrien och har en fast befolkning på bara tjugotvå personer, men som under sommarhalvåret växer till mer än det dubbla.

Byn liksom hela Istrien är gränsland och befolkningen etniskt starkt uppblandad. Ockupanter, regimer och administrationer har kommit och gått, de senaste hundrafemtio åren präglats av kampen mellan italiensk och slavisk nationalism. Innan kroaterna fick sin egen nationalstat hörde Sovinjak till Venedig (som inte längre finns som stat), sedan i hundratals år till det habsburgska Österrike (som inte längre finns som stat), därefter till Mussolinis Italien (som inte längre finns som stat) och till sist ett halvt århundrade till Jugoslavien (som inte längre finns som stat).

Sic transit gloria mundi.

Tiden under kejsar Franz Josef – Cecco Beppe som han heter i Sovinjak – gäller fortfarande som byns bästa tid, kanske därför att ingen längre finns i livet som upplevde den. Alla andra stater har här lämnat få spår och intryck efter sig. Skatte- och kyrkolängder liksom fastighetsregister är ofullständiga, delvis förstörda, eller så ligger sådana dokument bortglömda i källare eller på vindar någon annanstans, kanske i Österrike eller i Italien.

När det gäller vad som är vad eller vem som är vem tvingas vi därför lita till den muntliga traditionen eller byns gamle präst. Eller till kyrkogårdens gravstenar. Innanför murarna är kyrkogården trång och dominerad av fem eller sex familjer som Flego, Žigante, Sirotić,

HEMMA I EUROPA

Bartoli, Vitolovi eller German fastän stavningen varierar och italienska Bartoli ibland blir till slaviska Bartolich eller Bartolić, Vitolovi till Vitolović. På många gravstenar finns både slavisk och italiensk text som om de döda inte kunnat bestämma sig för vad och vilka de är.

Förgäves har jag försökt att finna ett mönster i denna babylonska språkförbistring. Mycket finns inte att hålla sig till förutom att de döda – eller deras efterlevande – föredragit italienska inskriptioner och italienska namn om vi går hundra år eller mer tillbaka i tiden. Kroatiskan eller slovenskan tar sin revansch med början någon gång mot mitten av 1900-talet.

Delvis tillåter detta mönster en politisk tolkning. Under Habsburg gjordes ingen skillnad mellan alla rikets nationer, kejsardömet var penibelt nog med att försöka behandla alla sina olika folk lika; med den tjeckiske författaren Johannes Urzidils berömda definition var det habsburgska rikets identitet *hinternational* (det nationella var så att säga undanstoppat bakom den statliga tillhörigheten). Följaktligen kallade man sig i byn på den tiden för vad som var enklast och bekvämast, i de flesta fall för italienare. Efter 1918 blev detta ännu mer självklart. Istrien hade då blivit en del av den italienska staten och Mussolini drev med stor brutalitet igenom en "italienisering" av en befolkning som samtidigt också var något annat än italienare. Efter 1945 tog Titos partisaner revansch: Istrien blev en del av Jugoslavien och de flesta bekännande italienarna flydde, fördrevs eller dödades.

Andå finns en klar skillnad mellan före och efter 1918. Efter dubbelmonarkins undergång hör tvång eller åtminstone förväntan till bilden av den nationella identiteten. Detta är nytt, och det är statsmakten som nu har förväntningar på invånarna i byn, som utgår ifrån att byn definierar sin identitet i överensstämmelse med den nya nationalstatens intressen. Vad som från denna tid står på gravstenen är därför inte alltid vad den döde hade önskat sig utan vad familjen fann lämpligast att hugga i stenen.

Denna skillnad är helt avgörande. Vem man är bestämmer man inte längre själv, också staten vill numera ha ett ord med i lagret. Den egna identiteten bestäms härnäst efter i stor utsträckning av *någon annan* (vem som är jude bestämmer jag, som redan Wiens borgmästare Karl Lueger brukade säga för drygt hundra år sedan).

Men denna utifrån proklamerade, entydiga nationella identitet gör med nödvändighet våld på verkligheten. Den motsägs av de allra flesta av kyrkogårdens inskriptioner, avfattade på mycket knagglig italienska, kroatiska eller slovenska; en folkskollärare från Trieste, Zagreb eller Ljubljana som brinner för det egna språkets skönhet, skulle på besök i min istriska by bli mycket upprörd: några nationellt medvetna patrioter kommer de inte att finna här. Men detta språk har inte blivit misshandlat därför att byns invånare skulle vara analfabeter utan därför att var och en är – och alltid har varit – uppvuxen med fler än en identitet.

Språk växlar de utan att ens tänka på det, ofta beroende på i vilket rum i det egna huset de råkar befinna sig. I köket blir det italienska medan kroatiskan passar bättre i rummet där tv-apparaten står. Slovenskan passar kanske bäst på posten eller i banken. Jag kan höra byns invånare ropa till varandra på italienska ute

på fälten och i vingårdarna medan de om kvällarna grälar med varandra på kroatiska i värdshuset. Språk är för dem uteslutande ett instrument att göra sig förstådd, inte grammatik och ännu mindre nationell tillhörighet, och alla är lika mycket hemma i italienskan som i sina två slaviska språk. Men i alla tre just provisoriskt och ofullständigt, som ett slags skygga gäster eller som den som vill fördela sina lojaliteter, därför utan just den kompromisslösa entydighet som alla övertygade nationalisterna kräver.

Vad som gäller för språk gäller förstås också för den etniska identiteten. Vad byborna offentligt bekänner sig till har mycket mindre med dem själva att göra än med vad de finner opportunt för att få bli lämnade ifred. Deras "äkta" identitet ligger dock alltid bortom denna offentliga deklaration och är långt mer sammansatt än vad nationalstatens funktionärer vill höra. Frågar jag mina grannar i byn varifrån de kommer säger de "härifrån". Med detta "härifrån" menar de lika litet som med sitt "här hos oss" en stat som Italien, Jugoslavien, Kroatien eller Slovenien – inte ens Istrien – utan just vår by Sovinjak. Frågar jag dem om deras modersmål kommer de att med stolthet räkna upp fyra: italienska, kroatiska, slovenska och "vårt språk".

Det sistnämnda, "vårt språk", är en blandning av de tre föregående och helt obegripligt för utanförstående. Till alla nationalisternas fasa är det dessutom det enda de talar någorlunda bra – bara det lilla ordet "vårt" verkar så ge oss en fingervisning om vem en sådan människa egentligen är.

Richard Swartz är journalist, författare och kolumnist i *Dagens Nyheter*.

Europas mest europeiska land

Sverige är inte bara ekonomiskt och politiskt närvarande i EU utan också kulturellt. Men den svenska kulturimporten är i stort sett begränsad till de anglosaxiska länderna. Intresset för Europa är numera en klassfråga.

Av Thomas Steinfeld

När Per Olov Enquist kom till Berlin år 1970 flyttade han till en främmande värld: "Det tyska var alls ingen självklarhet", heter det i hans memoarbok *Ett annat liv*. I krigets mentala efterföljd, var Berlin eller Tyskland fortfarande något för svenskar nästan icke existerande. "Nästan som de baltiska staterna, tänkte han ibland. Sverige tycktes omringat av icke existerande kulturer." Här finns, funderar han vidare, "porten till Europa, genom vilken de svenska författarna hade 'trängt sig ut' under forna tider". Och när den tyske författaren Hans Magnus Enzensberger tolv år senare reser genom Sverige upplever han landet som minst lika främmande som Per Olov Enquist uppfattade Tyskland, med den skillnaden att Sverige är en alldeles positiv överraskning: "Här tycks ingen tänka på de egna intressena. Ingen kallar på de låga, egoistiska intressen som andra samhällen är besatta av." Båda författarna låter som om de talade om andra planeter.

Idag finns det tusentals svenskar i Berlin. Staden har blivit attraktiv framför allt för unga konstnärer och intellektuella från Europas alla hörn (och från Förenta staterna). De tillbringar sina vandringsår i Tysklands huvudstad, ofta i stora lägenheter från åren kring 1900 som de får hyra för ringa pengar. Förmodligen tar de fel när de tror att de verkligen kommit till en metropol – ty Berlin, en stad som till största delen lever på statliga bidrag från de andra delstaterna, är alldeles för billig för att vara en riktig storstad. Berlin är ett gigantiskt reservat för politiker, studenter, konstnärer, journalister och pensionärer, en stad utan industri och storföretag. Men svenskarna finns trots allt i Berlin, i ett annat europeiskt land.

Känslan av distans som Per Olov Enquist eller Hans Magnus En-

zensberger upplevde, har dock gett vika för en normalitet som nästan inte känns alls – en normalitet lik den som måste ha funnits under åren före första världskriget, när det var vanligt att intellektuella och konstnärer rörde sig över hela Europa och när Berlin (parallellt med Paris) tjänade som huvudstad för skandinaviska konstnärer och intellektuella, från Georg Brandes till Edvard Munch och August Strindberg (om än under andra förutsättningar: eftersom det tyska kulturrummet då sträckte sig över halva kontinenten).

På frågan om hur mycket Sverige finns i Europa eller om hur mycket Europa finns i Sverige finns det stora och små svar. De stora svaren skulle kunna handla om en gemensam offentlighet, om medier som iakttar och reagerar på varandra, om bokmarknader där man ömsesidigt läser varandras viktigaste nya böcker, om en gemensam, halvbildad publik, om gemensamma intressen eller kanske till och med om offentliga diskussioner som förs över gränserna. Men ju längre man funderar över dessa stora frågor, desto rakare blir svaret: det finns mycket mer Sverige i Europa än det finns Europa i Sverige.

Sverige är inte bara politiskt närvarande i Europeiska unionen, och inte bara ekonomiskt genom sina internationella företag, utan också kulturellt – i litteraturen liksom i musiken, i design och mode, i ideal om samlevnad och ekologi. Man måste inte ens ta sig till den svenska kriminalromanen och dess nyhedniska offerkult för att få denna närvarobekräftat. Det finns dussintals bildband på svensk design och arkitektur på den tyska bokmarknaden. Per Olov Enquist och Kerstin Ekman, Maria Sveland och Ninni Holmqvist är självklart närvarande i litterära diskussioner, och när Volvo i somras övergick i kinesisk ägo gav försäljningen upphov till en rad stora artiklar i dags-

HEMMA I EUROPA

Europa visar sig i Sverige i form av ett linfält.

FOTO: JONAS FORSBERG/NATURFOTOGRAFERNA/IBL BILDEVRÅ

tidningarna om samhället bakom bilarna.

Räknat i relation till antalet invandrare borde Sverige idag vara världens mest framgångsrika nation inom kultur- och export. Särskilt i Tyskland finns en romantisk (och ganska obesvarad) förkärlek till Sverige – som då betraktas som en mer lyckad variant av det egna landet. Kulturimporten är dock mer eller mindre begränsad till de anglosaxiska länderna. Eller hörde man i Sverige talas om författaren Uwe Tellkamp, som för två år sedan publicerade den stora berättelsen om livet i DDR, en bok som kritikerna med fog jämförde med Thomas Manns romaner? Tog man del av den italienska samhällsdebatten om totala kollaps? Förstod man varför det behövs ett muslimskt parti i Turkiet för att föra landet närmare Europa? Berördes man av de polska intellektuellas kamp mot den politiska mystifikationen av landets historia? Visst förekommer alla dessa händelser som nyheter, i alla fall i morgontidningarna, men inte som föremål för en diskussion om deras förutsättningar eller villkor. Hur var egentligen förhållandet mellan den socialistiska regimen i Tyskland och bildningen? Vad är egentligen ett mediasamhälle, och är Silvio Berlus-

conis herravälde över Italien inte ett tecken på vad många europeiska samhällen kommer att uppleva? Hur förhåller sig de östeuropeiska staternas radikala nationalism till deras medlemskap inom Europeiska unionen (och till de gamla medlemsstaternas nationalism)? Ibland får man, om man betraktar den svenska kulturdebatten utifrån, intrycket att den avsiktligt går förbi sådana frågor, för att inte stöta på egna begränsningar och ideosynkrasier. Eller varför fick den finska författaren Sofi Oksanen i år Nordiska Rådets litteraturpris för en bok, där kvinnan hittar tillbaka till den estniska hemtrakts jord för att sedan, med hjälp av lite skogssvampar och intensiv beröring med marken, segra över mannen och hela denna moderna världens fördärv?

Sedan finns det de små svaren också. Deras betydelse får inte underskattas. Efter det kalla krigets slut har Europa, eller snarare sagt: den Europeiska unionen, förvånansvärt snabbt blivit en vardaglig upplevelse. Detta har skett över hela kontinenten. Unionen gör sig märkbaren genom de många projekt som till en del finansieras av Europa, alltifrån bulga- >>

riska broar till skånska alléträd. Även om man skäller över byråkratin i Bryssel, använder man sig gärna av alla dessa praktiska (och ibland också estetiska) förbättringar. Unionen har etablerat sig hos var och en (dock icke i Sverige) genom den gemensamma valutan. Att ingen älskar euron (så som tyskarna tidigare älskade sin hårda D-Mark) är ett tecken på att den nya valutan än så länge fungerar. Men framför allt har Europa blivit en livsform för förvånansvärt många människor – en livsform som växte fram ur handel, trafik, turism och inte minst genom kulturutbyte. Det är en livsform som drivs fram av många människor som vill utnyttja den nya friheten, av kringflyttande tjänstemän och mobila byggarbetare, av turister, studenter och nomader av alla de slag. Det nya Europa syns kanske inte så mycket på kultursidorna, men på motorvägar och i restauranger. Det tar sig uttryck i rumänska tiggare liksom i unga svenska civilingenjörer på praktiktjänst i Paris, München eller Zagreb. Och när den småländska åkern det ena året blommar i blått (för linets skull) för att året därpå vara täckta av majs, är också detta Europa. Ibland finns det även en europeisk publik, i fotbollsarenorna, vid schlagertävlingar, men också i operahusen.

När filosofen Jürgen Habermas i en tidningsartikel 2003 försökte definiera den europeiska samhörigheten åberopade han fem motiv: en långtgående privatisering av religionen, ett starkare förtroende för staten än för marknaden, en "sensibilitet för framstegets paradoxer", tilltron till solidaritet och en massiv upptagenhet vid fred och samlevnad.

Man tvekar inför de två sista motiven. Visst är alliansen mellan Frankrike och Tyskland en politisk förtjänst av historiska mått. Men det finns för många exempel som talar emot tesen, inte minst i Östeuropa, för att inte nämna Balkan. Europas relativa inre fred efter andra världskriget är förmodligen snarare ett uttryck för en viss historisk situation av förvånansvärd varaktighet än för ett djupt och starkt önskemål alla europeer emellan. Men ändå: det är onekligen så att de första tre motiven präglar samhällena i alla europeiska länder, om än betydligt mer väster om de gamla gränslinjerna mellan blocken än österut – med undantag för det gamla DDR. Och om nu bara Jürgen Habermas kriterier för en europeisk identitet skulle gälla, så borde Sverige framstå som den mest europeiska nationen. Samtidigt tycks det i Sverige finnas ett betydligt starkare förbehåll mot Europa än, låt säga, i Nederländerna eller till och med i Grekland.

Visst, Sverige är räknat i antalet medborgare ett litet land, och som i alla små länder hävdar man sin egenart (om den nu verkligen finns eller ej) på ett smått fanatiskt sätt (för tillfället verkar halva Sverige jubla över Silvio Berlusconi's fotbollsklubb AC Milan, för att den råkar ha lånat en svensk forward). Men små länder finns också på kontinenten, utan att de därför skulle utveckla ett liknande förbehåll.

Ser man nu lite närmare på det svenska intresset för Europa, till exempel genom att följa dagstidningarnas kulturbevakning, från *Svenska Dagbladet* till *Ystads Allehanda*, får den utländska läsaren göra en erfarenhet som han inte räknat med: det svenska intresset för Europa verkar numera i stor utsträckning vara en klassfråga. Livet på kontinenten, eller åtminstone dess västra del, från Tyskland över Frankrike till Italien, tycks vara ett ämne som mestadels enbart berör en liten grupp välutbildade och ganska förmögna svenskar. Och vem skulle bry sig om Estland och Bulgarien, Polen och Ungern, Tjeckien eller Montenegro, om det finns öar på Thailand som får representera paradiset på jorden, vackra dagar på stranden till överkomliga priser? Turismens nya möjligheter, framför allt i form av billiga flygresor och en framgångsrik gettoisering av semesterfirare, förstärker denna utveckling.

Det brukar sägas att Sverige bröt den dittills intensiva kontakten med Tyskland efter andra världskriget, av alltför uppenbar anledning, för att vända sig mot den anglosaxiska världen. Men varför drabbades Frankrike, kanske med några års fördröjning (Paris var ju den moderna konstens huvudstad fram till sextioalet), av samma öde – för att nu inte tala om Nederländerna eller om Italien? Visst hade Sverige i stor utsträckning tagit emot intellektuella importörer från de tyskspråkiga länderna, från den protestantiska teologin till Bauhaus, från socialdemokratin till romantisk naturkult – men dessa traditioner upplevdes redan under trettioalet som genuint svenska och deras härkomst verkar inte vara av aktuellt intresse. Frågan är därför om femtiotalets vändning från Tyskland mot Förenta staterna över huvudtaget var så avgörande. Det var det visserligen för denna grupp av välutbildade och kanske välbärgade människor, och ju närmare teologin man kom, desto närmare måste kontinenten ha legat. Men utanför denna grupp? Det är kanske till och med så att den lilla staden Fargo i North Dakota (som i bröderna Coens film med samma namn) alltid fanns närmare Fittja än Florens, åtminstone alltsedan den stora svenska utvandringen till Nordamerika under artonhundratalet. Och så finns det Storbritannien – de småborgerliga uppkomlingarnas ideala klass-samhälle, där man lyckligtvis också talar engelska.

Denna orientering förstärks genom frikyrkornas åtminstone historiska inflytande på den svenska kulturen. Ty denna andens arbetarrörelse, en bedrift av lek-män bortom alla institutioner och beprövade auktoriteter, främjar inte bara ett äkta, autentiskt (och medvetet anti-historiskt) uttryck: den fäster dessutom inget större värde på livet utanför den egna gemenskapen. Närheten till populärkulturen med alla dess sekulära väckelser och benägenheten att knappt ta notis om de andra är ingen motsättning i dessa sammanhang, inte heller i kulturdebatten. Att några av de sista årens mest gripande skildringar av det svenska samhället skrevs av invandrare (eller deras barn, som Aris Fioretos), tycks därför inte vara någon tillfällighet heller. Det gäller inte minst för Maciej Zarembas reportage (som på många sätt bildar motstycket till Colin Nutleys Sverige – det behövs uppenbarligen en engelsman för att illustrera många svenskars dröm om det egna landet).

Orienteringen mot den anglosaxiska världen och dess pragmatiska värden speglas i universitetsvärlden. Om den högre humanistiska utbildningen är av ringa status i Sverige, om det knappast finns en historiker eller kulturvetare som är känd utanför landet, om det i dessa ämnen blivit allt vanligare att doktorsexamen blir det sista steget före pensionen, så är detta inte bara ett beklagligt tillstånd för den intellektuella kulturen inom Sverige. Det betyder också att det blir svårt och ibland omöjligt att förknippa den svenska kulturen med dess härkomst och sammanhang (det är näst intill omöjligt att se de intellektuella utvecklingsdragen om man inte får betrakta dem i en idéhistorisk kontext.) Denna försummelse omfattar filologierna i främmande språk, men också historia, konsthistoria, kulturvetenskapen i snävare bemärkelse (film, mediehistoria) och framför allt vetenskapshistoria.

Kulturdebatt och humanistisk utbildning är syskon. Den ena finns inte utan den andra, och om man vill ha en europeisk kulturdebatt i Sverige borde man föreställa sig lika mycket i form av institutioner som i form av idéer. På båda sidor finns det mycket att göra. Ty emedan Europa har kommit långt i Sverige, i form av vägbyggen och standardmått för eluttag, så har det intellektuella återvändandet mot Europa knappt börjat.

Thomas Steinfeld är kulturredaktör på *Süddeutsche Zeitung*. Hans senaste bok är *En stor man. Axel Munthe och konsten att förse livet med mening* (2009).

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/BIEL BILBYRA

"Sedan conquistadorernas tid har Europa gradvis förfinat konsten att förena framsteg och grymhet."

Sorgebarnet Europa

Trots att Europa präglas av frihet och välstånd vältrar man sig i kollektiv skuldbeläggning och självhat. Det dåliga samvetet rättfärdigar bristen på politiskt handlande inför världens orättvisor.

Av Pascal Bruckner

Europa åldras inte med värdighet. Mer än ett halvt århundrade efter att de första initiativen togs till vad som skulle bli EU är Europa på sin höjd en stor marknad som saknar militär eller politisk identitet – och med en allt mindre betydelse för världens utveckling. Henry Kissingers gamla kvickhet att Europa inte har något telefonnummer är mer relevant än någonsin. Hur har det blivit så? Man kan hänvisa till många olika faktorer: den envisa nationella egoismen; dominansen av EU:s första och största medlemmar Frankrike och Tyskland; Storbritanniens reservation och villighet att följa Washington; den obalans som uppstått till följd av tidigare sovjetiska satellitstaters medlemskap. Men den viktigaste anledningen torde vara Eu-

ropas plågsamma behov av botfärdighet som existerat ända sedan andra världskrigets slut.

Europa, ständigt rotande i sina förflutna förbrytelser (slaveri, imperialism, fascism, kommunism), har en syn på sin historia som en serie mord och plundringar, med kulmen i de två världskrigen. Den genomsnittlige europén av båda könen är en mycket känslig varelse som alltid är redo att lida och ta ansvar för världens sorger. Han undrar alltså vad Nord kan göra för Syd snarare än vad Syd kan göra för sig själv. De européer som fötts efter andra världskriget är övertygade om att tillhöra mänsklighetens avskum, en avskyvärd civilisation som i namn av den vite mannens överlägsenhet under århundraden har härskat över och exploaterat större delen av världen. »

Efter 11 september, till exempel, anser en majoritet av européerna att amerikanerna fått vad de förtjänade, trots att vi känner sympati med offren. Samma tankegång florerade i samband med terroristattacker i Madrid 2004 och London 2005; många ädla själar på båda sidor av det politiska spektrumet skildrade attentatsmännen som olyckliga personer som mest velat protestera mot Europas oförsämda rikedom, mot dess aggression i Irak och Afghanistan eller mot dess livsstil.

Och förvisso är det sant att Europa har frambringat monster. Men Europa har också fött idéer som har gjort det möjligt att slakta dessa monster. Den europeiska historien är en lång räkka av paradoxer: den despotiska feodala makten födde demokratin; det andliga förtrycket samvetsfriheten; rivaliteten mellan nationer drömmen om en övernationell gemenskap; erövringar av andra kontinenter antikolonialismen, och revolutionära ideologier den antitotalitära rörelsen. Europa har sänt ut arméer, missionärer och handelsmän till avlägsna länder, men det har också uppfunnit antropologin, som är ett sätt att se genom andras ögon, att inta en distans till sig själv som gör det möjligt att närma sig främlingen. Det koloniala äventyret havererade på grund av en grundläggande motsägelse: att koloniserarna underkastade länder och kontinenter under moderlandets lagar och samtidigt hos de nya undersåtarna väckte idén om rätt till nationellt självbestämmande. När kolonierna krävde självständighet tillämpade de regler som deras herrar hade lärt dem på herrarna själva.

Sedan conquistadorernas tid har Europa gradvis förfinat konsten att förena framsteg och grymhet. Men en civilisation som bär ansvaret för såväl de värsta illdåden som de mest sublima landvinningarna kan inte förstå sig själv bara i termer av skuld. Den misstanke som sätter sin prägel också på våra mest lysande framgångar riskerar alltid att degenerera till självhat och lättköpt fatalism. Vi lever i självförnekelse – som om vi stod i en permanent skuld till de fattiga, till de nödlidande, till invandrarna, som om vår enda plikt var att gränslöst försonas och i all oändlighet återställa det som vi en gång tog från mänskligheten för länge sedan. Det är en våg av ruelse som liksom en epidemi sprider sig över våra breddgrader och våra regeringar. Ett aktivt samvete är förstås en bra och hälsosam sak. Men botfärdighet får inte inskränkas till vissa parter samtidigt som alla som påstår sig vara förföljda beviljas en fullständig oskuld.

Trots en mängd egna brister har USA bevarat sin förmåga att förena självkritik och självbekräftelse. Således ger man prov på en stolthet som vi européer saknar. Men Europas värsta fiende är Europa självt – med sin botgörarsyn på sitt eget förflutna, sin nedbrytande skuldkänsla och en samvetsgrannhet som övergått till paralysering. Hur kan vi förvänta oss att bli respekterade om vi inte respekterar oss själva och om våra medier och vår litteratur alltid bara lyfter fram våra mörkaste sidor? Sanningen är den att européerna inte tycker om sig själva, eller åtminstone inte mycket nog för att övervinna sin avsky för sig själva och nå det slags kvasireligiösa glöd för sin kultur som är så påfallande hos amerikaner.

Alltför ofta glömmar vi att det moderna Europa inte kom till under en tid av entusiasm och historisk nystart, som USA, utan var ett resultat av att man var utled på de ständiga krigen.

Inte förrän under 1900-talet efter dess totala katastrofer, som kan symboliseras av Verdun och Auschwitz, slog Gamla världen in på dygdens väg, likt en åldrande slampa som går direkt från sedeslöshet till brinnande religiös tro. Utan de två världskrigen och deras övermått av hemska händelser skulle vi aldrig ha känt den starka strävan efter fred som vi gör och som det ofta kan vara svårt att skilja från strävan efter vila. Visa har vi måhända blivit – men det är den påtving-

ade visdomen hos ett folk som haft nog av blodbad och som numera uppgivet bara ägnar sig åt blygsamma projekt. Vår enda återstående ambition är att undfly vår tids stora konflikter och hålla oss till den blotta förvaltningen av ekonomiska och sociala frågor.

Amerika är ett projekt, Europa ett sorgebarn. Och inom kort kommer det inte att vara mycket mer än återstoden av övergivna drömmar. Vi européer drömde om en stor mångfald där vi kunde finna vår plats, utveckla oss själva och möjligtvis också bli rika – och det i nära anslutning till den europeiska kulturens storverk. Detta projekt hade säkert sina poänger, och en sådan fredlig målsättning skulle vara idealisk under en tid som var övervägande stabil i en värld som slutligen uppnått Kants "eviga fred". Men kontrasten är slående mellan å ena sidan de historier som vi i Europa berättar för oss själva om rättigheter, tolerans och multilateralism och å andra sidan alla de tragedier som idag kan bevitnas i den omgivande världen: i det autokratiska Ryssland, det aggressiva Iran, det arroganta Kina och det splittrade Mellanöstern. Vi ser kontrasten också i hjärtat av våra städer, i den dubbla offensiven av islamistisk terrorism och fundamentalistiska grupper som vill kolonisera sinnen och hjärtan och islamisera Europa.

Det finns ingenting som är mera lömskt än en kollektiv skuld som överförs från generation till generation och ger ett folk ett slags permanent fläck. En politisk ordning kan inte definieras av ånger. Lika lite som offerstatus kan lämnas i arv, kan förtryckarstatus göra det. Plikten att minnas implicerar inte nödvändigtvis barnbarnens eller barnbarnsbarnens renhet eller fördärlighet. Historien består inte av syndfulla respektive änglalika nationer, utan av demokratier, som erkänner sina fel, och diktaturer, som draperar sig själva i martyrkläder. Under det gångna halvsekllet har vi lärt oss att varje stat är grundad på brott och tvång, även alltså de som helt nyligen har trätt fram på historiens scen. Men vissa stater förmår erkänna detta och se barbariet i vitögat, medan andra ursäktar sina pågående missgärningar med hänvisningar till gårdagens förtryck.

Inte förrän under 1900-talet efter dess totala katastrofer, som kan symboliseras av Verdun och Auschwitz, slog Gamla världen in på dygdens väg, likt en åldrande slampa som går direkt från sedeslöshet till brinnande religiös tro.

Glöm inte detta enkla faktum: Europa har övervunnit sina mest fruktansvärda monster. Slaveriet har avskaffats, kolonialismen övergetts, fascismen besegrats och kommunismen tvingats på knä. Vilken annan kontinent kan göra anspråk på mer? I slutänden har det goda vunnit över det onda. Europa är Förintelsen, men också krossandet av nazismen; det är Gulag, men också murens fall; imperialism, men också avkolonisering; slaveri, men också slaveriets avskaffande. I samtliga fall handlar det om våld som inte bara har övergivits utan också frångåtits sin legitimitet, ett dubbelt framsteg i civilisation och rätt. När allt kommer omkring har friheten besegrat förtrycket, och det är anledningen till att livet är bättre i Europa än i många andra världsdelar, och till att människor från resten av världen knackar på Europas dörr. Men Europa fortsätter att vältra sig i sina skuldkänslor.

Prova tre nummer av Axxess för Endast 59 kronor

eller testa ett helår
för endast 499 kronor!

"Amerika är ett projekt, Europa ett sorgebarn. Och inom kort kommer det inte att vara mycket mer än återstoden av övergivna drömmar."

Europa tror inte längre att ondskan finns utan bara på missförstånd som kan lösas med diskussion och dialog. Hon har inte längre några fiender utan bara partners. Om hon är snäll mot extremister, tänker hon, så kommer de att vara snälla tillbaka och hon kommer att kunna avvärja deras aggressivitet och få dem att mjukna. Europa tycker inte längre om Historia, för Historien är en mardröm, den är ett minfält som hon undkom till ett mycket högt pris, först 1945 och sedan 1989. Och eftersom Historien fortsätter utan oss, eftersom uppåtsträvande nationer överallt återtar självrespekt, makt och aggressivitet, överlåter Europa makten åt amerikanerna men förbehåller sig rätten att kritisera dem å det häftigaste när de går över gränsen. Det är ett anmärkningsvärt faktum att Europa är den enda regionen i världen som varje år minskar sin militärbudget; vi har inga arméer som kan skydda våra gränser om vi oturligt nog skulle bli anfallna; och vid krisen i Haiti kunde Bryssel inte sända ut ens några tusen män för att bistå katastrofens offer. Vi är väl rustade för att kalibrera bananers storlek och ostars sammansättning, men knappast för att åstadkomma en militär kraft värd namnet.

Europa söker fred till varje pris. Även en sådan som Thomas av Aquino kallade en dålig fred, den som befäster orättvisa, politiskt godtycke och terror, en avskyvärd fred som bär på fröna till obehag-

EUROPA

liga följder. Europa höjer sin röst för allas frihet, men nöjer sig med enbart sin egen. Europa har en historia, medan Amerika fortfarande skapar historia sporrat av en eskatologisk strävan mot en föreställd framtid. Om Amerika ibland begår stora misstag så begår Europa inga alls, det försöker inte ens. För Europa är klokhet inte längre – som för föregångarna – konsten att finna sin egen väg inom ramen för en berättelse med osäkert slut. Vi hatar Amerika, ty Amerika utgör en skillnad. Vi föredrar Europa, ty hon är inte ett hot. Vårt avståndstagande är en hyllning, vår sympati ett förakt.

Vad är meningen med vårt dåliga samvete? Att sona våra fel och undvika att falla tillbaka i gamla misstag? Kanske det. Men framför allt fungerar det dåliga samvetet som ett rättfärdigande av vår brist på politiskt handlande. Om den Gamla världen undantagslöst föredrar skuld framför ansvarstagande, så är det därför att det är lättare att bära skulden; därför håller vi fast vid vårt dåliga samvete. Vår lättjefulla förtvivlan leder oss inte till att bekämpa orättvisan utan till att samexistera med den. Vi njuter av vår stillsamma impotens och gör oss hemmastadda i vårt fredliga helvete. Vi tillåter oss själva att bada i beskyllningar och iklär oss villigt denna roll, så att vi inte behöver förklara oss inför någon och kan hålla oss borta från att verkligen bidra till världens utveckling. Självförebärlser är en blandning av god vilja och ond tro: en uppriktig önskan att läka gamla sår och en hemlig önskan att lämnas ensam. I slutänden segrar skulden gentemot de döda över plikten mot de levande. Botfärdigheten gör ett folk av oss som ber om ursäkt för gamla brott för att det gör det möjligt att ignorera de pågående.

Europa har utvecklat en veritabel fanatism för ödmjukhet. Men om man inte kan leda hela världens öden bör man åtminstone spela en roll i dem, man bör återta sin röst som kämpar för rättvisa och skaffa sig de politiska och militära medel som behövs för att man ska göra sig självt hörd. Botfärdighet är i grund och botten ett politiskt val; det är att välja att abdikera. Men det gör oss på intet sätt immuna mot misstag. Rädslan att upprepa gårdagens misstag gör oss alltför överseende med dagens övergrepp. Genom att föredra orättvisa framför oordning riskerar den Gamla världen att svepas bort av kaos och falla offer för en förnekelse som misstas för vishet.

Länge tänkte vi att Europa var Schweiz framtid. Men tänk om motsatsen är sanningen? Tänk om Schweiz är Europas framtid, om vi hotas av "helvetisering"? I så fall skulle vår äldrande kontinent i nedgång reduceras till ett sanatorium för överklassen – beredd att styckas upp bit för bit av rovdjuren och att förneka sin frihet bara för att vinna ytterligare en smula lugn och bekvämlighet.

Pascal Bruckner är författare och filosof. Han är för närvarande gästprofessor vid Texas A & M University.

Översättning: Fredrik Linde.

Artikeln är tidigare publicerad i den amerikanska tidskriften *City Journal*.

Carsten Jensen har gjort sig känd som debattör och som rapportör från platser som Jugoslavien och Kambodja. Han kände samtidigt att det i hans barndomsstad fanns en oberättad historia. Den använde han i romanen *Vi, de drucknade*, som har blivit en internationell succé.

Av Fredrik Ekelund

»Jag dras till extrema situationer«

Carsten Jensen har fått en allt större roll inom den danska offentligheten de senaste åren, inte minst som en outtröttlig kritiker av Dansk Folkepartis främlingsfientliga tongångar. Under många år var han mest känd som essäist, resereporter och journalist men för några år sedan slog han igenom också som författare med den rosade och till ett flertal språk översatta *Vi, de drucknade*, en stor, barock skröna som följdes upp av *Sista resan*, en roman som rör sig i samma motivkretsar som den första, vars utgångspunkt är staden Marstal på Ærø söder om Fyn.

Jag söker upp honom i hans bostad på Østerbro i Köpenhamn en vårdag. Väl framme vid adressen på Strandboulevarden hoppar jag till. En minnesplatta tillägnad Georg Brandes, den danska kulturradikalismens nestor, får Jensens adress att se ut som en tanke. Det är den emellertid inte, får jag reda på lite senare när han tar emot i sin smakfullt inredda våning längst upp i huset. Ljuset flödar in från alla väderstreck där exotiska växter och stora masker och skulpturer från alla världens hörn gör att man, delvis åtminstone, känner sig som hemma hos en riktig "marstalare", ty var det något som utmärkte sjömännen från Jensens hemstad var det just förtrogenheten med främmande kulturer, inte minst Söderhavets.

Han är jovialisk och intensiv, de bruna ögonen brinner av lust att berätta och förklara, något som förstärks av en sprittande och sympatisk pojkaktighet.

Fredrik Ekelund (FE): Essäist, litteraturkritiker, resereporter och så, plötsligt, en stor roman, *Vi, de drucknade*, som gjort succé i flera länder. När föddes tanken på den och varför?

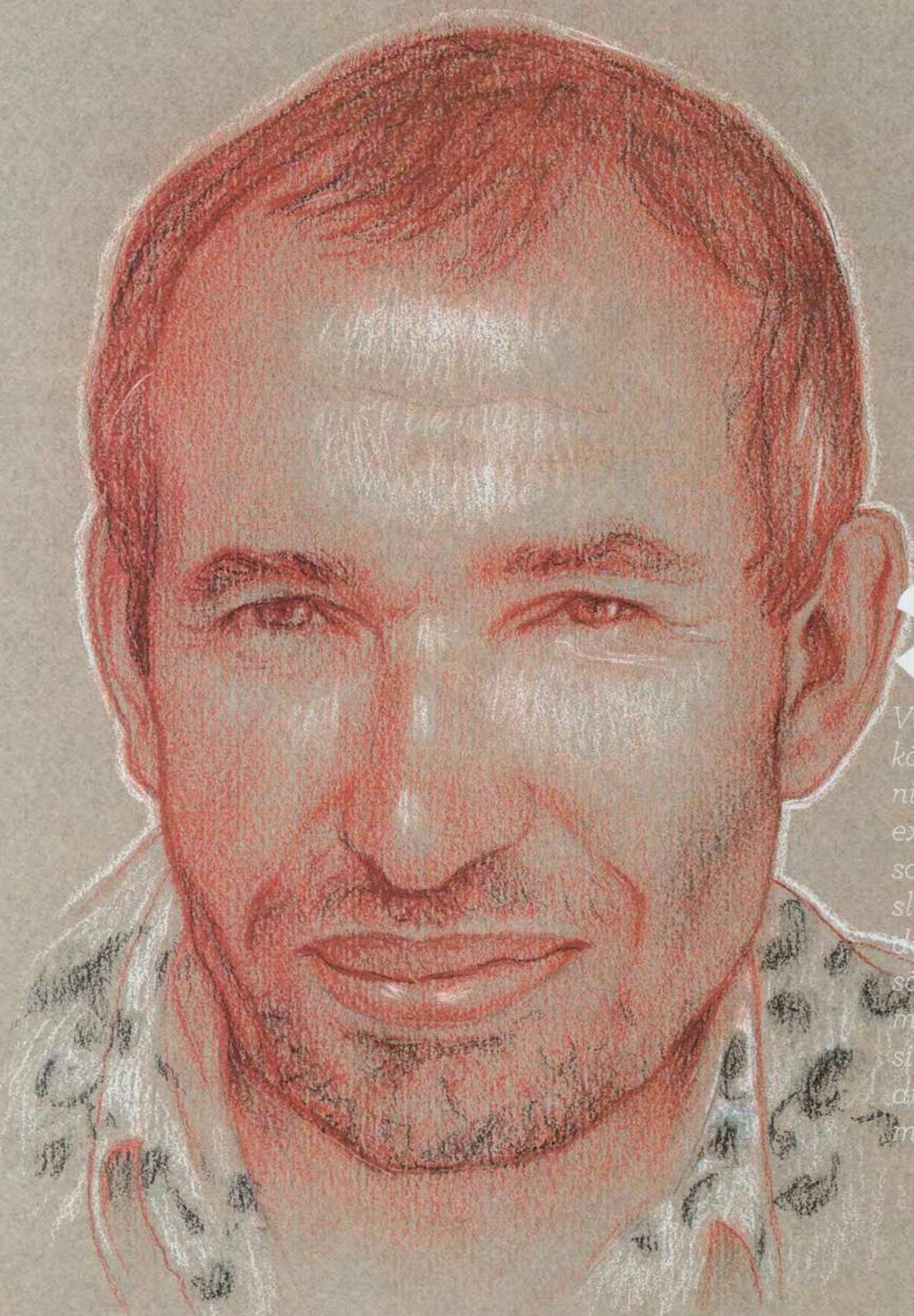
Carsten Jensen (CJ): Jag visste att Marstal rymde en stor, oberättad historia, en liten landsortsstad med en enorm social kontroll men också det motsatta, en kosmopolitisk världsstad där folk sett många kontinenter och kommer hem med vetskapen att det finns mer än ett sätt att tänka på. Rent personligt fanns motivet att jag tillbringade den bästa delen av min barndom där och det var nästintill traumatiskt för mig att lämna staden när jag var nio år. Jag drömde under nästan hela min

barndom att jag var kvar i Marstal. Sen flyttade vi till en arbetarförort i Aalborg på Nordjylland och därför kände jag också ett slags tacksamhetsskuld gentemot Marstal, jag ville betala tillbaka, kunde ha skrivit en minnesbok men det blev en roman. Sedan var det detta med Danmark som sjöfartsnation, som en stormakt till sjöss, ett land som sökte sig ut för att lära känna världen men också en nyfikenhet på den maskulina värld som var min fars, han var sjöman. I Marstal var alla mina vänners pappor sjömän. Varje sommar var jag ute på min fars båt, det gav mig ingen lust att bli sjöman, tvärtom. Det inträffade en speciell händelse och den hade med språk att göra. Jag var sjutton år, jag var ute med min pappa på sjön, han hade ett litet lastfartyg och var kapten på en liten plimsollare på 200 ton. Den var byggd 1916 och hette Abelone. Pappa hade en besättningsman som var alkoholist och en morgon när vi gått upp tidigt och står på däck och är klara för lossning vänder han sig plötsligt mot den mulna himlen och säger, som om det vore en profetisk passage ur Gamla Testamentet: "Det ska komma en dag när alla världens kvinnor ska ligga i diket och skrika efter kuk och då ska de inte få så mycket som en tumme!" Och jag tänkte, helvete! Här är en man med en vision, en vision som jag inte delade, han talade utifrån en bitter besvikelse men jag blev så betagen i hans sätt att prata att jag gott kunde tänka mig att en dag skriva en bok där man talade så och det var en av ambitionerna bakom *Vi, de drucknade*.

FE: Språkligt handlar det om olika världar: essäns, resereportagens och den skönlitterära. Hur ser du på skarven mellan världarna?

CJ: Mitt författarskap har tre ben att stå på. Ett har varit det journalistiska, sedan det essäistiska, själva grundstommen i författarskapet och så nu har romanskrivandet kommit till. När jag gav mig ut på jordenruntresan 1993, då hade jag egentligen den tanken – bortsett från att jag ville se världen – att jag ville gå i författarskolans första klass. Jag ville öva mig i att iaktta. Det jag tänkte var att jag skulle skärpa min uppmärksamhet gentemot världen och omsätta det i språk. När jag skrev reseböckerna så var berättartekniken i dem romanens och innehållet var ett slags hybrid mellan journalistik

Mitt författarskap har tre ben att stå på. Ett har varit det journalistiska, sedan det essäistiska, själva grundstommen i författarskapet, och så nu har romanskrivandet kommit till.

”

Visst har jag
känt en drag-
ning till det
extrema efter-
som det finns ett
slags klarhet i
det, det extrema
säger något om
människans
situation som du
annars inte kom-
mer nära.

JENSEN

och essäistik. När jag var färdig med reseböckerna visste jag att det var *Vi, de drunknade* som jag skulle skriva.

FE: Visste du att den skulle få den omfattningen redan från början?

CJ: Nej. När jag kom igång började det som en blandning av essä och minnen och då såg jag att med allt det material jag hade skulle jag aldrig ha kunnat fullfölja berättelsen. Det var då jag beslutade mig för att det skulle bli en roman och att det inte skulle vara något personligt material i den, om mig, min far eller min familj. Det beslutet blev som en enorm frisedel men det gick också upp för mig hur svårt jag hade att ställa om från essän till romanen. Jag hade skrivit en passage som jag läste upp för Liz, min kvinna, det var en drunkningsscen som jag senare vidareutvecklade i *Sistarensan*. Då sa hon: "Det är en fantastisk text om, hur ska jag säga det, drunkningsdödens filosofi". Så gjorde hon en paus och sa: "Men hur är det med vattnet? Blir man inte våt när man drunknar? Är det kallt eller är det varmt? Hur känns det när man drunknar?" Då gick det upp för mig att jag hade börjat skriva som om det vore en essä och haft stora tankar om drunkningsdöden. Det var en vändpunkt för mig när det gick upp för mig att jag höll på att skriva en roman om sjömän där det inte förekom något vatten!

FE: Det finns, emellanåt, ett slags kärv, skandinaviskt barock ton i *Vi, de drunknade* men man kan också få Márquez så kallade "magiska realism" i tankarna. Har du haft någon speciell litterär förebild i tankarna under arbetet med boken?

CJ: Det är många romaner som spökat i huvudet på mig. Men för att ta Márquez först. Det föll mig aldrig in. Jag har läst *Hundra år av ensamhet* men att jag skulle ha påverkats av den kan jag inte minnas. Är det något som gör att den sticker ut är det att den har ett kollektivt berättarjag och den tanken kom till mig rätt sent. Jag hade skrivit en del av romanen när det kom och det kom från en bok som jag läste av en ren tillfällighet, en amerikansk författare som heter Jeffrey Eugenides. Boken heter *The Virgin Suicides*. Den utspelar sig i en amerikansk småstad på 60-talet och handlar om en mycket märklig familj där alla fem döttrarna begår självmord. Många år senare visar det sig att stadens killar gjort ett slags museum över flickorna. När jag läste det tänkte jag först inte så mycket på det men så vaknade jag en morgon och för som ett spjut ur sängen. Jag hade hittat min berättarröst och det var därifrån. Annars läste jag mycket litteratur om sjön, den traditionen finns nästan inte i den danska litteraturen, bortsett från Axel Sandemose. Så jag läste Melville, så klart, Jack London, Robert Louis Stevenson, dem läste jag speciellt för att hitta avsnitt om Söderhavet. En författare som jag läste nästan som en grundbok i hur jag skulle göra var Knut Hamsun, inte *Markens gröda*, men en hel rad av de andra. Han har ju en stil och ett språk som man inte ens ska försöka att imitera men detta att ta sig an att skildra ett helt samhälle – det handlar ju om ett samhälle vid kusten där det finns både sjömän och fiskare. Sen läste jag Nordahl Griegs *Skeppet går vidare* och en del sjömansminnen. Det finns ett citat ur *Mörkrets hjärta* men också referenser till den av Josef Conrads romaner som inspirerade mig

Från filmen *Virgin Suicides*.

mest, *Skugglinjen*. Dessutom Sommerset Maugham, som också har skrivit om Söderhavet.

FE: Intressant detta att tekniken, "berättarvi:et", faller på plats mitt under arbetet...

CJ: Ja, jag var inte nöjd med berättelsen och hade skrivit trehundra sidor och det första jag gjorde var att gå tillbaka och stoppa in detta "vi" och då blev det plötsligt en helt annan roman. Inte bara språket ändrade sig utan hela berättelsen blev mer levande.

FE: Det finns en ärlighet och en naturlighet i dina reseböcker, *Jag har set verden begynde* och *Jag har hørt et stjernesud*, du drabbas av förälskelser och närhet, både fysisk och psykisk, som man inte alltid förknippar med klassiska resereportage. Hur tänkte du innan du for iväg?

CJ: Jag gjorde inga överväganden på det viset. Några av upplevelserna kom att uppfylla mig och blev viktiga för mig. Det är en resa med en person som i en viss mening låter världen påverka honom. På ett personligt plan upplevde jag resan som en akt av tillit.

När jag kom hem formulerade jag en hemmagjord fickfilosofi för mig själv som gick ut på att det bara fanns två typer av människor i världen: den ena typen upptäcker sin mänsklighet i det han har gemensamt med andra, den andra typen i det som skiljer honom från andra. När jag mötte folk med öppenhet, blev jag bemött med öppenhet, som en spegel av mitt eget uppträdande. Det var den grundregel jag kom hem med. Och det tror jag böckerna avspeglar också.

FE: Det finns också ett mod – och en dumdristighet, så klart – i din dragning till döden och de "svarta hålen": talibanerna, de röda khmererna, nationalisterna i forna Jugoslavien. Är det dödslängtan eller journalistens stora längtan efter sanning och "scoop"?

CJ: Visst har jag känt en dragning till det extrema eftersom det finns ett slags klarhet i det, det extrema säger något om människans situation som du annars inte kommer nära. Tanken på ett scoop, att rapportera från en helt annan synvinkel än de andra, är intressant eftersom det har att göra med drivkraften att man vill förstå. Man får ett slags tunnelseende i sådana situationer, ser bara den historia man vill berätta och upplever inte faran, man tror att historien man vill berätta på något vis beskyddar en och att den yttre verkligheten, som fara betraktad, förlorar sin kraft. Jag vet inte ifall jag var dumdristig. Jag ville ju gärna hem igen...

FE: Var någonstans under dina resor tycker du dig ha kommit närmast det Sartre kallade för "den rena ondskan"? Och hur ser du på Hannah Arendts definition av ondskan?

CJ: Stycket från Kambodja är skrivet i ett slags protest mot Hannah Arendts försök att sätta frågetecken kring ondskan och göra den till något banalt, i den meningen att hon påstår att Eichmann var en ganska vanlig människa i en ovanlig situation och att orsaken till det som hände var att han aldrig såg konsekvenserna av sina handlingar. Det är det jag invänder emot. Det jag står inför i Kambodja är människor för vilka konsekvenserna av deras handlingar bara har varit på armlängds avstånd – deras egna armar! Det var de som utförde massakrerna. Jag nämner som exempel den där kvinnan som hävdar att hon personligen tagit livet av över fyrahundra människor.

FE: Din väns älskarinna?

CJ: Ja. En paradox som förstärktes av att hon var en öm och hängiven älskarinna. Och hans försök att leva med detta, att han på ett sätt förtränger den här sidan av henne för att kunna fortsätta med henne i en normal relation. Han är på jakt efter normaliteten i henne. Min fråga är: Var finns den om hon har begått de handlingarna? Vem är det som begår hemskheterna, är det situationen eller är det personen? Det är väldigt svårt att ge ett definitivt svar på den frågan men stycket från Kambodja och min erfarenhet därifrån, och från Balkan, får mig till att ta avstånd från Hannah Arendts tes om "ondskans banalitet". Jag känner att den lite för mycket är ett försök att slippa se vår potential för ondska i ögonen. Den är kanske ett bekvämt försök att försvara en tes om vår grundläggande mänsklighet där jag nog hellre vill säga att vi har en tvillingsjäl i oss: en är ömsorg och medkänsla, den andra är gränslös destruktivitet.

FE: Du har ett intellektuellt mod, ett trots och en vägran att inlemma dig i politikens dikotomier. Vilka intellektuella förebilder har du haft?

CJ: Jag har haft olika sådana men många. En person som Hans-Magnus Enzensberger, han var hemma på vänsterkanten och använde sig ofta av en lekfull ironi och hade en intellektuell självständighet. På senare år har han hamnat i ett inte så fruktbart motsägelse-tvång och i början av 1990-talet distanserade jag mig ifrån honom när han bagatelliserade det som skedde på Balkan. En annan förebild har Umberto Eco varit, inte som författare men hans samtidskritiska kommentarer. Jag känner beundran för hans enorma överblick där han också har lite av Enzensbergers ironiska distans i sig. En annan inspirationskälla är den engelske historikern och journalisten Timothy Garton Ash, liksom den fransk-bulgariske Tzvetan Todorov, sättet som han söker på, han söker inte alltid det vassa, den spetsiga formuleringen, utan moderationens punkt och det har jag lärt mig mycket av.

FE: När du fick Olof Palme-priset i den svenska riksdagen hade detta förmodligen med din envisa kritik av dansk främlingsfientlighet att göra. Du fick mycket beröm men också kritik på hemmaplan för att du tog emot ett stort pris i "den politiska korrekthetens hemland". Kommentarer?

CJ: Jag fick mycket beröm i mitt hemland för att jag fick Olof Palme-priset men mest fick jag kritik för det. Jag hade räknat med att det skulle ignoreras totalt och så var det också i de flesta medierna men de som valde att ta upp det, tog upp det negativt. *Politiken* genomgick dock en dramatisk omvandlingsprocess, från att ha fört en veritabel kampanj mot mig, en motbjudande kampanj, den värsta jag varit med om i min karriär, så fick jag en stor ursäkt på ledarplats samtidigt som de gjorde en stor intervju.

FE: Den svenske historikern Håkan Arvidsson ställde för några år sedan frågan: Vad är bäst, ett land där den politiska korrektheten gör att man får bort alla brutala uttryck från den offentliga debatten men där man samtidigt har en grov, nynazistisk underström med flera politiska mord eller, som i Danmark, en brutal offentlighet där folk i stort sett kan kläcka ur sig vad som helst men där inga politiskt inspirerade mord begås. Hur ser du på detta?

CJ: Tanken förutsätter att det finns ett orsakssamband mellan detta att bara folk får säga vad de vill så griper de inte till våld och om de inte får säga vad de vill, så griper de till våld. Jag tvivlar på det orsakssambandet. Vi hade, fram tills för tio år sen, en liknande politisk korrekthet i Danmark, då hade vi ingen politisk våldskultur som plötsligt upphörde för att det blev legitimt att säga vissa saker. På det hela taget tycker jag att den politiska korrektheten – som ju är ett djupt polemiskt uttryck uppfunnet av dess motståndare – under många år har försetts med innebörden av ett slags meningstyranni men den är ju också ett helt igenom legitimt försök att bannlysa rasistiska uttryck, liksom ett försök att ge alla människor, oavsett kultur, rätt till en grundläggande respekt. Den politiska korrektheten baserar sig på den elementära humanistiska filosofin att alla människor har ett värde och rätten till ett minimum av respekt och det kan

jag inte förklara mig oenig med. I Danmark har vi de senaste tio åren sett ett uppror mot den politiska korrektheten, de som sägs stå för den politiska korrektheten framställs som en ansiktslös, grå massa medan de som går emot den framställs som modiga företrädare för individualismen. Sanningen är att upproret mot den politiska korrektheten bara ersätter en gammal konformism med en ny, en högerinriktad istället för en vänsterinriktad. De flesta av dess företrädare är anonyma byråkrattstyper som inte har något annat att bjuda på än tarvlig demagogi. Och ett av de speciella drag som har utvecklat sig inom den politiska kulturen de senaste femton åren är att makthavarna talar som om de vore i opposition. De som sitter på makten, de som definierar allt vad vi talar om, talar som om det fanns en osynlig, överväldigande makt som förtryckte dem.

FE: Carsten Jensen på Strandboulevarden ...

CJ: (skratt) Jo, men det är ju faktiskt inte jag som bestämmer vad som ska sändas i tv och radio. Det är populism som härskar nu men det ligger i dess natur att alltid framställa sig som om den var i opposition.

FE: I din bok *Konsten att se sig själv i nacken* är du inne på en intressant tankegång när du jämför Pim Fortuyn med Pia Kjaersgaard, i deras respektive syn på invandrare och muslimer. Du menar att Fortuyn står på upplysningens grund medans Kjaersgaard inte gör det...

CJ: Dansk Folkeparti leds av en mycket lyhörd och begåvad populist som inte har den utbildningen som gör att hon har något förhållande till upplysningstraditionen. Sen finns det en ideologisk kärna av präster som kommer från en strömning inom den danska folkkyrkan som kallas *Tidehverv*, en militant och medveten anti-upplysningstradition. Sören Krarup är den tydligaste representanten för detta. Pim Fortuyn artikulerar en motsättning mellan en sexuell frigörelse – han var ju militant homosexuell – och en religiös puritanism. Han var en sekulär protest, det är inte Dansk Folkeparti på samma entydiga sätt.

Pim Fortuyn representerar en kosmopolitisk protest, det Holland han försvarar är ett kosmopolitiskt Holland. De värden han talar så mycket om i motsättning till islam är hedonismens värden, den sexuella frihetens värden. Han såg inte motsättningen till islam som en motsättning mellan en holländsk nationalism och något utifrån kommande, han såg det som en motsättning mellan en globalistisk frihetskultur och en religiös puritanism som av en händelse råkade vara islamsk men som också skulle ha kunnat vara en kristen puritanism.

FE: *Politikens* chefredaktör Tøger Seidenfadens ursäkt till Muhammeds påstådda ättlingar liksom hoten mot Kurt Westergaard och Lars Vilks ställer frågan på sin spets om Kenan Malik's tankar om en "internaliserad fatwa" hos intellektuella och konstnärer i väst. Hur ska vi förhålla oss till islam och islamismen?

CJ: Det finns två sätt att bli integrerad på, att de främmande ska integreras i den nationella kulturen, det vill säga att de ska bli danskar eller svenskar, att de ska tillägna sig ett antal av våra särdrag och det tror jag inte är någon framkomlig väg. Den andra vägen är att man integreras i ett demokratiskt samhälle där man tvingas gå med på att religion och politik är åtskilda saker, att det finns en lag som gäller för alla och att man inte kan ha parallella lagsystem med parallella domstolar och straffsystem. Det finns vissa grundläggande drag i det sekulära samhället som du, oavsett vem du är, måste erkänna. Om du lemlästar ditt barn och omskar henne hamnar du i fängelse oavsett om du är från Somalia eller någon annanstans. Man kan bli integrerad i en nationell gemenskap eller som medborgare i ett demokratiskt samhälle. Börjar man med förbud enligt den franska modellen blir det problematiskt för då får du staten i rollen som den store uppföstraren och den som ska lägga allt till rätta. Jag anser inte att man kan bestämma ifall kvinnor ska få ha burka eller inte. Ett samhälle som vårt bör ge plats åt att det finns praktiserande, ortodoxa muslimer, det enda är att de måste acceptera att religion och politik hålls åtskilda.

En medeltida renässansmänniska

Den medeltida muslimske tänkaren Avicenna ville förena tron med förnuftet. Därmed skiljer han sig från en del troende idag som använder hot och våld för att sprida sin lära.

Av Carl Rudbeck

I dagens historielösa Sverige – och väl i andra delar av världen också – används ofta adjektivet "medeltida" som ett skällsord, som synonymt med mörka tider då fördomar och våld härskade. Som så många andra klichéer rymmer den en gnutta sanning, men hela sanningen är det förvisso inte, långt därifrån. Medeltiden var ofta brutal men säg den tid som inte varit det. Visst finns det fog för att tala om medeltidens mörker men när Hannah Arendt kallade en av sina böcker *Men in Dark Times* var det inte medeltiden hon tänkte på utan 1900-talet.

Förvisso kan man ta upp korståg och kätteriprocesser som exempel på hur hemsk medeltiden var. Men många hundra år senare slets Europa sönder av religionskrig, och inkvisitionen brände kättare på bål. Så inte heller där har medeltiden så mycket att skämmas för om man nu jämför med andra tider och inte med någon utopi där alla förväntas att leva tillsammans i frid och fröjd.

I själva verket kan man försvara medeltiden som också en förhållandevis ljus tid då man trodde att förnuftet skulle kunna förklara världen. Den så ofta, och ibland med rätta, hånade skolastiken var ett exempel på det. Istället för att tro för att det var absurt försökte man sammanjämka tron med förnuftet och med logikens hjälp bevisa att Gud existerade. Dessa bevis ger fortfarande filosofer huvudbry. Det fanns en strävan att förstå, att göra världen genomskinlig genom analys och resonemang istället för blind tro, att göra människan till skapelsens herre istället för ett viljelöst objekt.

Så varje gång jag hör någon fördöma ett land, ett folk eller en religiös övertygelse genom att kalla dem medeltida så tar jag det inte riktigt på allvar. Jag nöjer mig med att konstatera att den som säger det måste vara bristfälligt informerad om medeltidens intellektuella och filosofiska historia.

Om dagens islamistiska fundamentalister tagit intryck av medeltiden, av 1000-talet och seklerna däromkring, hade mycket sett annorlunda ut idag. Istället för fanatisk primitivism och en dröm om att återskapa en värld som egentligen aldrig har funnits hade de kunnat gå tillbaka till islams intellektuella storhetstid, som just sammanfaller med vår medeltid, och där hittat be-

tydande tänkare som var djupt troende men som ändå höll förnuftets fana högt och som i flera fall på avgörande vis påverkat Europas skolastiker och följaktligen Europas förnyelse.

Ibn Rushd, i Västerlandet känd som Averroes, är väl den mest bekante av dem. Hans kommentarer till Aristoteles lästes runt om i Europa. En annan är al-Farabi som har varit inflytelserik långt in i vår tid. Sålunda var den än idag så kontroversielle Leo Strauss en insiktsfull läsare av al-Farabi, som han lärde sig mycket av.

Ibn Sina, som hos oss kallas Avicenna, är ett tredje namn och en av de största inom muslimsk filosofi. Han var en minst lika sofistikerad tänkare som de övriga två och den mest systematiska bland dem och kanske också den mest originelle. I den muslimska världen har hans inflytande varit enormt. Det gäller speciellt i den shiitiska delen av islam där filosofisk spekulation ofta har stått högre i kurs än bland sunniterna. I sin *A New History of Western Philosophy* kallar Oxfordprofessorn Anthony Kenny honom för "the greatest of all Muslim philosophers".

Medan de flesta medeltida filosofers och teologers liv är höljda i dunkel vet vi en hel del om Avicenna då han i al-Juzjani hade en trogen elev som skrev hans biografi. Avicenna föddes 980 i närheten av Bukhara i vad som idag är Uzbekistan. Han var en brådmogen yngling som vid tio års ålder kunde *Koranen* utantill. Redan som tonåring hade han fått rykte om sig att vara en framstående läkare och han kallades till olika hov för att bota potentaternas krämpor. Han förde sedan, som så många andra av tidens intellektuella, ett liv på resande fot från det ena hovet till det andra i städer som Rayy och Isfahan. Han dog 1037 i Hamadhan, där hans grav fortfarande kan beskådas.

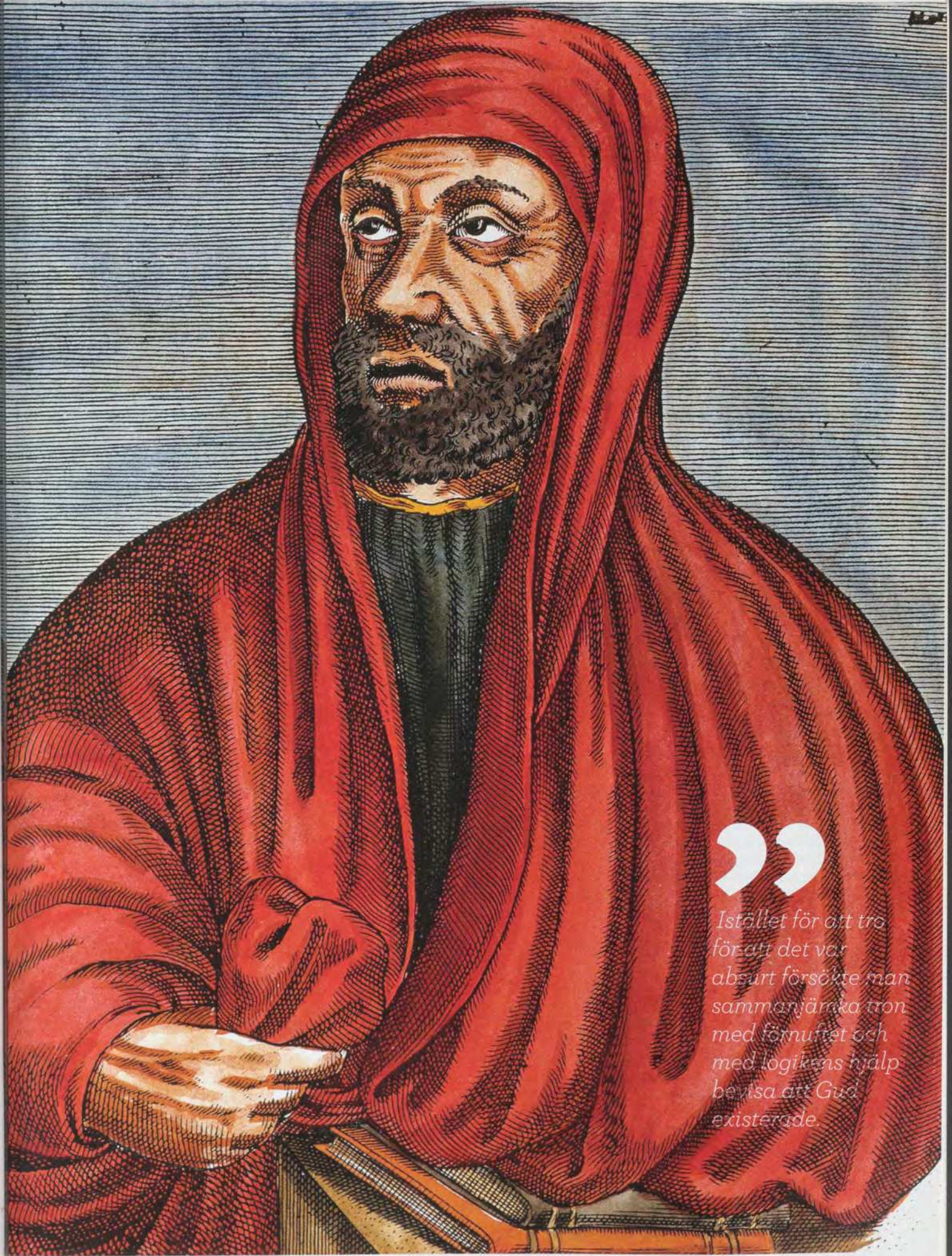
Men hans liv var inte bara kringflackande utan också utsvävande. Hans biograf berättar att den store filosofen var begiven på både vin och kvinnor. Han var långt ifrån en puritan. När han mot slutet av sitt inte särskilt långa liv förklarade att intellektuella eller andliga njutningar var att föredra

Avicenna avbildad på ett kopparstick från 1580.

FOTO: AKG-IMAGES

Carl Rudbeck är fil dr i litteraturvetenskap och skribent.

I stället för att tro
för att det var
absurt försökte man
sammanjämka tron
med förnuftet och
med logikens hjälp
bevisa att Gud
existerade.

Betydelsefulla för läkekonsten: Galenos, Avicenna och Hippokrates.

FOTO: SCIENCE SOURCE/PHOTORESEARCHERS/BL BILDBYRÅ

framför kroppsliga finns det kanske anledning att tro honom. Han hade prövat båda sorterna och visste alltså vad han talade om.

Avicenna var läkare, filosof och diktare. Att kombinera medicin och filosofi var inte ovanligt. Den store Maimonides gjorde det också. Om det inte vore i högsta grad en anakronism skulle man kunna kalla Avicenna för en renässansmänniska. Han blev en medicinsk auktoritet där hans *Qanun fi-t-Tibb* – hans medicinska kanon – länge användes på universitet runt om i Europa. I mångt och mycket stödde han sig på tidigare auktoriteter, speciellt Aristoteles och Galenus. I hans verk om läkekonsten finns en spänning mellan abstrakt filosofi eller till och med teologi och empirisk medicin eftersom han också i sina medicinska arbeten höll fast vid tesen om ett immateriellt intellekt skilt från allt kroppsligt. När Aristoteles lära sade emot Galenus föredrog Avicenna vanligen den peripatetiske filosofen.

Om hans skrift sedan har räddat livet på särskilt många sjuka människor är förstås ett annat spörsmål. Men det berättas att Avicenna botade en av de härskare han tjänade när denne led av svårartad kolik.

Avicennas första språk var persiska men hans viktigaste verk är skrivna på arabiska. När en språklig pedant tog sig orådet att kritiseras hans sätt att bruka *Koranens* språk skrev han snabbt dikter som slog omvärlden med häpnad just genom sin avancerade arabiska.

Hans största arbeten är emellertid de filosofiska. Al-Juzjani berättar att Avicenna läste Aristoteles metafysik inte mindre än fyrtio gånger utan att begripa den. Ända till en dag då en gatuförsäljare prackade på honom en liten femsidig pamflett i ämnet av al-Farabi; då föll bitarna på plats.

Efter denna intellektuella uppenbarelse började han skriva det

som vanligen anses vara hans viktigaste verk, *Kitab al-Shifa* – Botemedlets bok – som sin titel till trots inte handlar om botemedel mot kroppsliga krämpor utan mot själsliga. Den skall bota oss från okunnighet och villfarelse; den skall ersätta mörker med ljus. Denna sammanfattning av sin lära färdigställde han 1030 eller åren där omkring.

Avicenna tillskrivs nästan 300 verk, varav 130 anses autentiska, men det mesta av filosofisk vikt finns med i *al-Shifa*. Delar av den finns i förstklassiga engelska översättningar med arabisk parallelltext. Den del som handlar om fysiken har just kommit ut i två statliga band. Den är översatt och kommenterad av Jon McGinnis som också skrivit den kunniga och skarpsinniga monografen *Avicenna* (2010). Kronan på verket, metafysiken *Al-Ilahiyat*, som studerar varat i dess egenskap av vara, kom på engelska för några år sedan, översatt av Michael E Marmura. De resterande delarna handlar bland annat om logik och matematik. Mera kortfattade men pålitliga översikter över hans verk finns i Miguel Cruz Hernández *Histoire de la pensée en terre de l'Islam* (fransk översättning från 2005) och *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy*.

Trots att Avicenna var en from shiit finns det hos honom väldigt lite av den dogmatiska inställning som karakteriserar så mycket av dagens islam. Istället söker han att leda i bevis, att resonera. Istället för att hota meningsmotståndare med våld visar han, eller försöker visa, att deras ståndpunkter är absurda eller självmotsägande.

I *Botemedlets bok*, som har tagit starka och djupa intryck av både Aristoteles och nyplatoniska tänkare som Plotinus och Proclus, analyserar Avicenna frågor som förhållandet mellan kropp och själ, or-

sak och verkan, möjlighet och nödvändighet, existens och icke-existens, varat som vara, tid och evighet, ändligt och oändligt. Han frågar om en ändlig orsak kan ha en oändlig effekt. Kan man dela en evighet i två eller flera delar? Han diskuterar förhållandet mellan existens och essens, alltså till exempel mellan alla empiriskt existerande hästar och den essens eller väsen, den "hästighet" som förenar dem. Existensen och essensen är vanligen skilda åt utom för ett föremål Gud vars essens implicerar hans existens.

Som synes har flera av dessa spörsmål upptagit filosofer fram till moderna tider: Sartre skrev en bok som hette *Varat och intet* och en av Quines mest omdiskuterade uppsatser heter "On What There Is". Många av Avicennas ämnen har förstås i dag tagits över av andra discipliner som matematik, medicin och till och med astronomi men det var skolastiker som ofta i Aristoteles efterföljd ställde frågor som dessa och gjorde sitt bästa att svara på dem med de redskap som då stod till buds. Att vi idag har bättre verktyg är åtminstone till viss del deras förtjänst.

I sina arbeten försöker Avicenna att med förnufts hjälp försva sin shiitiska religion. I det var han inte den förste inom islam och hos honom finns drag av de ofta så strikt rationalistiska mutaziliterna som läste Koranen förnuftigt och inte bokstavligt. Så när Koranen talar om Guds makt, vilja, syn eller hörsel måste det tas i bildlig bemärkelse. För om Gud har delar är de också gudomliga och det skulle i sin tur leda till många gudar. Och månggudadyrkan är den kanske största synden inom islam, som mer än någon annan religion inskräper att Gud är en.

I ett ofta diskuterat stycke i Avicennas psykologiska utredningar vill han visa att kropp och själ är två skilda saker, att de är så skilda att det inte utan vidare går att utesluta att själen möjligen kan överleva kroppens död.

Avicenna tänker sig en människa som svävar fritt i luften och som är berövad alla sinnesintryck. Hon kan varken känna, höra, se, smaka eller lukta; hon har inga sinnesintryck överhuvudtaget. Ändå, menar Avicenna, kan hon uppleva ett jag, hon kan vara förvissad om sin egen existens. Därmed vill Avicenna göra sannolikt att kropp och själ är två distinkta entiteter och att själen är immateriell.

Senare kommentatorer vill göra gällande att Avicenna här föregriper René Descartes dualism eller till och med att Descartes har tagit direkta intryck av Avicennas frisvävande människa. Det är nog osannolikt. Avicenna hade inga avsikter att bygga en hel kunskapsteori, ja till och med en världsåskådning, på sitt resonemang; han ville bara visa att själen nog inte var något kroppsligt. Själens kunde vara odödlig till skillnad från kroppen som helt säkert inte var det.

Ett av Avicennas viktigaste bidrag till den muslimska filosofin är hans diskussion om det som existerar av nödvändighet, alltså det som i sig själv rymmer sin egen nödvändighet och det som existerar genom något annat.

Om man förenklar på ett kanske alltför drastiskt vis menar Avicenna att allt inte kan existera genom något annat utan något måste existera av nödvändighet och därmed ge upphov till det som existerar genom något annat. Den uppdelningen täcker nästan hela universum eftersom allt som existerar är möjligt och *de facto* nödvändigt om än inte av sin egen nödvändighet. Något nödvändigt har

förverkligat det möjliga. Och, om det nu finns något som existerar av egen nödvändighet måste det vara enkelt, osammansatt, oföränderligt och unikt. Det blir sedan lätt att identifiera det som existerar genom sin egen nödvändighet (*wajib al-wujud bi-dhatihi*) med Gud. Men det är en gud som skiljer från de abrahamitiska religionernas gud som ömsom är en straffande enväldshärskare, ömsom en nåderik fadersgestalt.

En glasklar förklaring av den nödvändiga existensen kan varken Avicenna eller någon annan ge oss eftersom den är något som måste existera. Dess frånvaro skulle vara en själv motsäggelse. Därmed skiljer den sig från allt annat i universum, ja från universum självt, som mycket väl hade kunnat vara icke-existerande.

Allting strävar mot nödvändig existens och det är därmed det högsta goda. Vissa har dragit paralleller mellan tanken på det som av nödvändighet måste existera med de skolastiska gudsbevis som postulerar en första orsak eller ett *ens realissimum*, det mest verkliga av väsen. Andra menar att likheterna mest är skenbara.

Wajib al-wujud är visserligen allvetande men på ett universellt vis. Om detta väsen eller ontologiska kategori eller vad man nu ska kalla det kände till föränderliga detaljer skulle det i sig vara föränderligt och då inte längre sann mot sitt eget väsen. Ändå känner det till allt: "Icke ett grand undgår din Herre på jorden eller i himmelen" som det står i Koranen och som Avicenna här citerar. Han tillägger att det är ett under som endast en tränad intelligens kan fatta.

Avicenna har fortfarande inflytande i muslimsk filosofi men han fick tidigt skarpa och inflytelserika kritiker. Mest känd är al-Ghazali som i sin *Filosofins sammanbrott* (också den finns i en förträfflig engelskspråkig översättning av Michael Marmura) trodde sig kunna visa inte bara att Avicenna på många punkter var motsägelsefull utan också att han spred irrläror. Denna debatt skulle sedan fortsätta med Ibn Rushds *Sammanbrottets sammanbrott*. Och debatten är väl inte slut än – förnuft och tro råkar fortfarande ofta i konflikt med varandra. Hos Avicenna får det resonande förnuftet som vanligen sista ordet.

Avicenna skriver inte mycket om etik och värdeteori i *Kitab al-Shifa* men han ägnar det några kapitel mot slutet. Han kräver rättvisa lagar som motarbetar lättja och arbetslöshet som båda tenderar att göra det goda samhället omöjligt. Lagstiftaren måste förbjuda onyttiga aktiviteter som spel och dobbel som inte gagnar någon och som ruinerar många. Vidare förespråkar han en traditionell familj där barnen uppfostras av båda föräldrarna. Det måste sålunda finnas strikta lagar som främjar äktenskapet. Han ville inte förbjuda skilsmässor men inte heller underlätta dem.

Avicenna var inte blind för att den värld vi lever i innehåller mycket ondska, lidande och sjukdom. Som så många andra funderade han över hur det går ihop med bilden av en åtminstone något så när god Gud. Han säger att visst hade Gud kunnat skapa en värld utan lidande men en sådan värld hade varit statisk och utan all förändring. Mänskligheten hade i så fall gått miste om allt gott som kommer ur förändring och utveckling.

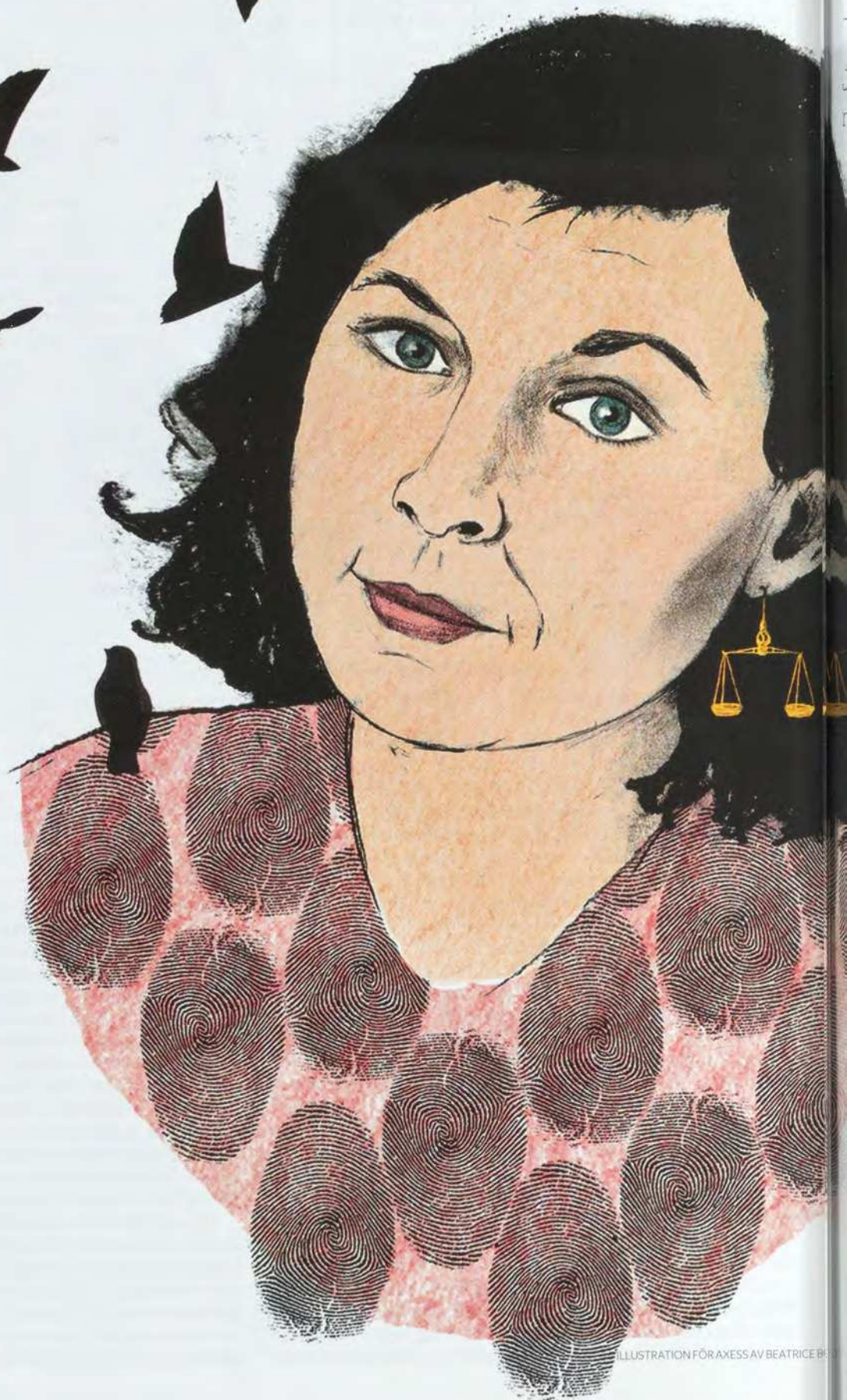
Dessa tankar formuleras nästan lite förstrött i slutet av hans stora filosofiska bok som om de egentligen inte behövdes, i alla fall inte för den insiktsfulle läsare som själv borde ha dragit slutsatser som dessa av de metafysiska resonemang som föregår dem.

Avicenna är ingen lätt författare och den som påstår att han förstått allt i *Kitab al-Shifa* överdriver antagligen. Avicenna verkar själv ha insett detta eftersom han skrev en mera kortfattad och lättillgänglig version kallad *Kitab al-Najat* (*Frälsningens bok*).

Men den stora boken är ett imponerande bygge som man till slut läser med en viss sorg i hjärtat. För här finns *the road not taken*, den väg islam aldrig eller i alla fall alltför sällan har slagit in på – en filosofisk version av islam istället för en fundamentalistisk. Här tjänstgör förnuftet som trons vän och allierade istället för dess fiende. Om Avicennas tankar hade blivit vägledande hade världen idag varit en klokare, mer tolerant och mer upplyst plats. ✽

I ett ofta diskuterat stycke i Avicennas psykologiska utredningar vill han visa att kropp och själ är två skilda saker, att de är så skilda att det inte utan vidare går att utesluta att själen möjligen kan överleva kroppens död.

Den störste i sitt slag

54 Inger Enkvist om litterära kvaliteter hos Mario Vargas Llosa

Det analogas återkomst

56 Kjell Häglund låter sig förföras av tv-serien *Rubicon*

Krönika

58 Tanja Bergkvist om etablissemangets extremister

Notiser

58 Franska bordeller och Lexikon över vedertagna åsikter, del 2

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV BEATRICE B...

Du nya, friska värld

Juli Zehs nya roman handlar om en hälsofascistisk framtid där statens kontroll över medborgarna sträcker sig ned till minsta detalj. **Håkan Lindgren** samtalat med henne om upplysning och frihet.

I ROMANEN *Corpus delicti* skildrar Juli Zeh ett framtida samhälle där alla sjukdomar och hälsorisker avskaffats, till priset av en så genomgripande statlig kontroll att människorna förlorar mer än de har vunnit. I slutet av boken urartar en rättegång i slagsmål, och en av åhörarna får en smäll – en person som levtt ända till vuxen ålder utan att ha upplevt smärta. Han reagerar med fullständig häpenhet. När jag läste det tänkte jag "det där behövde du". Betyder det att jag är en elak jävel, frågar jag Juli Zeh. Och vart kommer idealet om ett smärtfritt liv att leda oss?

Juli Zeh: Ett liv utan smärta innebär ett liv utan känslor, utan intensitet, ett sterilt liv. Människan kan i grunden bara känna och uppleva genom binära motsatser: utan svart finns det inget vitt, utan olycka ingen lycka, utan smärta ingen hänförelse. Den som tror att han kan eliminera människolivets negativa sida tar miste.

JULI ZEH, FÖDD 1974, är en tysk författare med en gedigen juristexamen i bagaget.

Hon är mest känd för *Leklust*, en roman som med Robert Musil-aktig detaljskärpa och ironi skildrar två begåvade studenter som utpressar en lärare, men bakom ironin finns, liksom hos Musil, ambitionen att diskutera samhällseliga värderingar – eller bristen på värderingar – med det allvar sådana frågor förtjänar. Zeh deltar gärna i samhällsdebatten med artiklar där hon försvarar de medborgerliga rättigheter som hon tycker alltmer försvagas i det framväxande övervakningssamhället, något hon utvecklar i sin senaste bok *Angriff auf die*

Freiheit, skriven tillsammans med Ilija Trojanow. Hon arbetar för närvarande med teater- och filmmanus.

Håkan Lindgren: För ett par år sedan skrev du en artikel om ett obehagligt lagförslag: läkare skulle bli tvungna att anmäla patienter till sjukkassan om de ansåg att patienterna själva var skyldiga till sitt lidande. Var det sådana idéer som fick dig att skriva *Corpus delicti*?

JZ: Exakt. Att människan alltmer definieras som något biologiskt och fysiskt, inte som ett andligt eller själsligt väsen, tycker jag är en hotfull trend. Idén att bara en "sund" och biologiskt sett "riktig" människa är en bra människa har redan drivits till sin fruktansvärda spets av nationalsocialisterna. Filosofen Giorgio Agamben har sagt att totalitarismen lever vidare överallt där människokroppen är ett objekt för statliga eller politiska åtgärder. Det är en fascinerande tanke, tycker jag.

HL: Är det inte så att den hälsofascistiska framtid som du beskriver i *Corpus delicti* förutsätter en välorganiserad välfärdsstat? I så fall är det väl inte så illa; jag har snarare föreställt mig framtiden som en sönderfallande slum: de rika blir rikare, de fattiga fattigare, alla grupper isolerar sig från varandra i ömsesidig fiendskap.

JZ: Båda tendenserna är möjliga, och det värsta är att de förmodligen kommer att förverkligas samtidigt. *Corpus delicti* är ju ingen framtidsvision utan en metafor. Boken visar den ena sidan av utvecklingen: den handlar om den stora, dialektiska motsättningen mellan frihet och trygghet. Ett realistiskt skräckperspektiv skulle snarare gå ut på att samhället skiftas i två nivåer: bara de rika har råd att köpa sig hälsa och framgång, medan de fattiga alltid är skyldiga till sitt eget elände. Vissa debattörer betraktar trenden att kritisera rökning, övervikt och alkohol som ett förtäckt försök att utestänga de understa skikten från samhället – den som röker, dricker och kårar snabbmat är asocial, medan de anständiga människorna, från de bildade skikten, är smala, sportar och handlar ekologiskt. Det är ett samhällsligt sorterande som är raka motsatsen mot solidaritetstanken.

HL: Du har sagt att upplysningsprojek-

tet – ett projekt som du helt och fullt ställer dig bakom – fortfarande är ofullbordat. Hur skulle du vilja se att upplysningsprojektet utvecklades i framtiden?

JZ: Det långa upplysningsarbetet har lyckats befria individen från en stor del av det tvång som samhället, familjen och religionen lade på henne. Nästa steg borde vara att vi lär oss använda vårt förnuft för att hitta vår plats i världen. För närvarande betraktar många människor den stora frihet som vi har fått tack vare upplysningen snarast som ett hot, som en vilshenhet.

HL: Är upplysningen hotad? Av vem i så fall?

JZ: Upplysningen hotas av alla tendenser som syftar till att göra människan omyndig. (Ett svar som anspelar på Kants definition av upplysning: "människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet" – HL.) Dessa tendenser kommer inte längre från kyrkan och familjen, utan framför allt från politiken, medierna och delvis från marknaden. Alla behöver utveckla ett väderkorn för situationer när man blir behandlad som en idiot. Till exempel när man stiftar lagar och förbud som förolämpar vuxna människor genom att behandla dem som barn. Eller när politiker och medier matar oss med klumpiga lögn. Idén om det kritiska förnuftet är nu som alltid ett giltigt ideal, men mitt intryck är att vi använder det alltmer sällan.

HL: Jag ställer de här frågorna för att alla verkar vara osams om vad upplysningsvärderingarna egentligen är, och hur de ska försvaras. Vissa, som Bernard-Henri Lévy, påstår att burkaförbud är lika med att försvara upplysningen, medan andra använder "upplysningsfundamentalism" som ett skällsord.

JZ: Det är fullt normalt att man grälar och diskuterar om upplysningen eller om värderingar, sådana begrepp kan aldrig vara något stelt och oföränderligt – i så fall skulle de själva bli totalitära genom sitt anspråk på en absolut sanning. Precis som du ser jag tendenser av rädsla och osäkerhet som förvandlar upplysningsidéerna till deras motsats. Den som tror att en kvinna i burka skulle utgöra ett angrepp mot upplysningsidéerna eller "de västerländska värdena" har inte förstätt någonting. Upplysning- »

en har aldrig någonsin försökt tvinga människor att vara lyckliga. En upplysning som själv vill vara en tvångsideologi övergår i sin motsats.

HL: I *Wiener Zeitung* har du skrivit: "Genom upplysningsprocessen har vi gjort oss av med så mycket, något som visserligen var bra och nödvändigt, men vi har helt och hållet försummat att bygga upp något nytt." Efter allt vi rivit ner finns det nu ett tomrum i centrum, på den plats där de gamla onda auktoriteterna höll hus. Vad borde vi fylla det där hålet med?

JZ: Det där hålet är bara en fantomsmärta. I verkligheten finns det inget hål. Hålet består bara av människornas rädsla för att de skulle vara ensamma eller förlorade när de inte längre går omkring i en korsett av regler och tvång. Men så ligger det inte till. Vårt samhälles rättsuppfattning är i grunden intakt. Vi vet mycket väl vad gott och ont innebär – vilket naturligtvis inte betyder att vi alltid måste vara överens om det! Jag tycker att det är hög tid att vi slutar prata om värdeförluster. Vi har inte förlorat några värden utan gjort oss av med ett förtryckande system. Det är dags att vi börjar glädja oss åt vår frihet istället – den utgör en otrolig lyx!

HL: Folk som intresserar sig för politik skulle säkert vilja veta om de ska stoppa dig i det högra eller vänstra facket.

JZ: Det är svårt att svara på. Idag är det inte längre tydligt om frihet är ett vänster- eller högerbegrepp. För många högerintellektuella är "frihet" framför allt lika med den ekonomiska nyliberalismen. Många vänsterintellektuella anser att "frihet" även innebär frihet från statlig övervakning och kontroll. Samtidigt finns det emellertid en vänster som vill ha en stark stat och som använder idén om omsorg för att rättfärdiga ett högt mått av kontroll. Tyvärr finns det inte någon liberal, bildad borgerlighet längre, åtminstone inte som parti, annars skulle jag förmodligen räkna mig till den. I grunden företräder jag en mycket konservativ ståndpunkt, eftersom jag påstår att de idéer som måste bära upp vårt samhälle fortfarande härstammar från upplysningen.

HL: När jag intervjuade dig för ett par år sedan, i samband med *Leklust*, sade du: "Jag känner igen det tillstånd som Musil beskriver i *Mannen utan egenskaper* – ett värdesystem som kollapsar, den därpå följande desorienteringen – i vår egen tid. Jag tror att vi bara kan stå ut tio eller tjugo år till på det här sättet." Ända sedan dess har de där orden hängt kvar i mitt huvud. Vad kommer att hända när vi inte står ut längre?

JZ: Då kommer en motreaktion – i reaktionär bemärkelse. De mäktiga kommer att utnyttja folks rädsla och osäkerhet för att göra sig själva ännu mäktigare. Samhället tappar balansen och tappar över – och frihet är i grunden inget annat än en komplicerat avvägd balans. ✱

FOTO: HENRIK VERING/SCANPIX

Mario Vargas Llosa
tar sig för pannan.

Den störste i sitt slag

Mario Vargas Llosa har varit en författare i världsklass i snart femtio år. Men för personer som inte har läst hans böcker är det lättare att diskutera hans politiska än hans litterära insatser, skriver **Inger Enkvist**.

MARIO VARGAS LLOSA (uttalat "jåsa") sade sig tidigt vilja bli en Victor Hugo i den bemärkelsen att han ville skriva alla typer av litteratur. Hans genombrott kom 1962 med romanen *Staden och hundarna*. Boken skildrar genom en rad synvinklar livet på en militärinternatskola för unga pojkar och hur pojkarna förråas av miljön där. Det är en studie i hur djungelns lag gäller mellan pojkarna och hur officerarnas värld domineras av korruption.

Det därpå följande verket *Det gröna huset* är en av den latinamerikanska litteraturens mest beundransvärda romaner. Den beskriver en rad miljöer i Peru – allt från djungeln till ökenartade områden – och riktar strålkastarljuset mot en rad gripande människoöden.

På 1970-talet kom två humoristiska romaner som är lättlästa eftersom de presenterar handlingen i kronologisk ordning, *Pantaleon och soldatbordellen* och *Tant Julia och författaren*. Vargas Llosas första djupdykning på temat fanatism kom 1981 med *Kriget vid världens ände*, en bred episk skildring om Brasilien i slutet av 1800-talet.

Under 1980-talet utforskade han i skönlitterär form ursprungsbefolkningens situation både i Sydamerikas djungler och i Anderna. På senare tid har han tagit steget till miljöer utanför Latinamerika. Under den senaste tioårsperioden har han också börjat föra in kvinnliga huvudpersoner i sina verk. I *Bockfesten* får sexuellt våld mot kvinnor symbolisera politiskt förtryck. Och i *Paradiset finns runt hörnet* skriver han om den fransk-peruanska Flora Tristan, som ville förbättra situationen för arbetare och för kvinnor. *Den stygga flickans rackartyg* är en modern pikareskroman, där den kvinnliga huvudpersonen är helt utan skrupler, använder sin sexualitet för att bli försörjd och gör som hon vill även när detta skadar andra.

VID SIDAN AV SIN skönlitterära prosaproduktion har Vargas Llosa också skrivit dramatik, och han är en framstående litteraturkritiker och litteraturteoretiker. Som om detta inte vore nog skriver han sedan många år en längre debattartikel var fjortonde dag i den spanska tidningen *El País*, artiklar som in-

te sällan också trycks i andra tidningar världen över.

Det är en intellektuell, litterär och språklig gigant som nu fått Nobelpriset. För litteraturkännare skulle säga annat än att han är den spanskspråkiga världens främste nu levande författare.

Ändå har många kommentarer handlat om politik, dels därför att han som offentlig person tagit aktiv del i det politiska livet, dels därför att personer som inte läst hans böcker tycker sig kunna uttala sig om honom genom att placera in honom i ett politiskt fack.

Vargas Llosa startade som sympatisör till den kubanska revolutionen och stödde ivrigt Castro under 60-talet men tog avstånd från denne när förföljelsen av oliktankande blev uppenbar runt 1971. Att han visste att Castrobeundrare skulle komma att inleda förtalskampanjer mot honom, avhöll honom alltså inte från att följa sitt samvete.

VARGAS LLOSA STÄLLDE upp i det peruanska presidentvalet 1990 för en center-högerkoalition, men förlorade i andra omgången mot den senare korruptionsanklagade Fujimori. Erfarenheterna från valkampanjen fördjupade hans inblick i maktstrukturer. Personer på vänsterkanten som är mer politiskt än litterärt intresserade började då kritisera honom med förnyad kraft.

I kommentarerna kring Nobelpriset har de rösterna fått ett inte obetydligt genomslag.

För att få perspektiv på kommentarerna ska man erinra sig att Vargas Llosa har varit en författare i världsklass i snart femtio år och att hans tid som aktiv politiker omfattade en enda valkampanj.

Man ska också komma ihåg att hans idéer om ekonomisk frihet, är desamma som har placerat Perus grannland Chile i topp i fråga om ekonomisk utveckling i Latinamerika. Många politiskt radikala personer har

dock tagit Latinamerika på entreprenad och avvisar alla synpunkter som strider mot de egna som närmast omoraliska.

Det senare kommer i svensk press till uttryck i hur Nobelpriset behandlas i *Aftonbladet*. Vid sidan av en balanserad och informationsrik artikel trycker tidningen kolumner som dömer ut pristagaren. Han kallas "nyliberal" och hans författarskap "unket", och han sägs vara en "mycket verserad, välmå-

Vargas Llosa ställde upp i det peruanska presidentvalet 1990 för en center-högerkoalition, men förlorade i andra omgången mot den senare korruptionsanklagade Fujimori. Erfarenheterna från valkampanjen fördjupade hans inblick i maktstrukturer.

ende och granska fränstötande ärkemacho författartyp, gissningsvis heller inte särskilt avancerad i sitt feministiska medvetande", "vars litterära storhetstid utspelade sig för decennier sedan".

Han påstås vara en "impotent politiker", och det sägs att Svenska Akademien "räddar" honom.

UPPENBARLIGEN ÄR DET den här senare uppfattningen som sprids vidare till personer som inte läst författaren. City Malmö-Lund ger informationen om pristagaren mindre utrymme än de intervjuer med tre "Malmö-profiler med känsla för ord och böcker" som uttrycker avståndstagande utan att ha läst författaren.

En säger: "Det känns inte som något jag vill läsa nu, speciellt inte när man läser att han är gubbsjuk och högerliberal." En annan intervjuad säger: "Det var trevligt att det var någon från Latinamerika, men det är tråkigt att han är en högerförfattare. /.../ Han har dessutom en kvinnosyn som är lite antikartad."

Alla som läst något av författaren kan själva bedöma de här yttrandena. ✱

FOTO: EVERETT COLLECTION/BL

TV

Det analogas återkomst

Tv-serien *Rubicon* byggs upp kring kalla kriget-stämningar men utspelar sig i nutiden. **Kjell Häglund** fascineras av att den sätter fingret på 2010-talsmänniskans längtan tillbaka till 1900-talet.

NÄR DET MÅNGFALT prisbelönta amerikanska kvalitets-tv-bolaget AMC denna höst följer upp sin *Mad Men*-succé med ytterligare en dramaserie som lockar med 1900-talsknarrande nostalgietetik så har man inte bara valt kalla kriget-eran som inspirationskälla utan också förnyat framgångsformeln på ett intressant sätt.

Där *Mad Men* avtecknar 1960-talet går *Rubicon* vidare till 1970-talet. Båda serierna gestaltas i ett romantiserat men robust realistiskt New York, och även *Rubicon* vecklar efterhand ut sig till ett komplext ensemble-drama. Seriens egen "Don Draper"-centralgestalt är den unge, briljante analytikern Will Travers (spelas av James Badge Dale), som efter en familjetragedi fyller sitt liv

med dygnetruntjobb på det fiktiva American Policy Institute, en statlig, civilakademisk underrättelsetjänst maskerad som ett forskningscentrum.

När Travers närmaste chef avlider under kryptiska omständigheter, och efter att Travers upptäckt ett underrättelsekods-system i fullaktion i några dagstidningskorsord samt att både hans kontor och hem är avlyssnat, börjar han inse att hans arbetsgivare är in-draget i en internationell konspiration på högsta politiska och operativa nivå.

DET ÄR DEN DÄR OLD SCHOOL-John Le Carré-osäkerhetsfaktorn som fascinerar. Känslan av att världen skälver, att data bedrar, att skuggor har ögon och att varje grådas-

kigt vardagsvimmel döljer ett giftspetsat paraply.

Ändå utspelar sig *Rubicon* faktiskt i nutiden. Kalla kriget-intrigerna handlar om Irak och Afghanistan, om ett korporativistiskt 2010-tal med hot från nyfundamentalismen hos både ondskans axelmakter och inhemska konservativa, konspirerande mörkerkrafter.

HUVUDTEMAT MÅ handla om samtida terrorism och konflikthärdar, men tonen är 40-, 50-år gammal. *Rubicon* är insvept i en dimma av efterkrigsparanoia, nästan som i en parallell verklighet, en analogt icke-transparent spegelbild av vår digitalt transparenta värld, som om Wikileaks bara var en Philip

K Dick-dröm och som om CIA fortfarande var den där lite självständigare, svärgripbarare, märkligare och farligare kalla kriget-organismen. Och samtidigt återkopplar paranoian i sig till både Bush-erans tortyr- och avlyssningshärvar och den galna Tea Party-skräcken för Obama.

MEN FRAMFÖR ALLT är det scenografin i *Rubicon* som andas 1970-tal. I alla andra moderna thriller serier om terroristbekämpning spelar internet och högteknologi en huvudroll. Men *Rubicons* American Policy Institute är raka motsatsen till, såg, Jack Bauers Counter Terrorism Unit i 24. Här – i en murrigt trä- och läderknarrande kontorsmiljö full av prång, dammiga bokhyllor och slokande skolkartor, skulle både Don Draper och Roberts Redfords rollgestalt i *Tre dagar för Condor* känna sig hemma.

Internet hanteras av en kille som kallas "Hal" – naturligtvis namngiven efter superdatormästaren i Stanley Kubricks 2001 – och sitter i ett trångt serverrum i källaren. Resten av personalen förlitar sig på uppslagsverk, arkivskåp och korktavlor med uppnådde indexkort, och alla foton och rapporter är utskrivna på papper, aldrig synliga på skärmar.

På tytan, ur ett rent stilistiskt perspektiv, tangerar *Rubicon* den 1970-talsnostalgiska filmtrend som på senare år gett oss neo-auteur-verk som David Finchers *Zodiac* och Kevin MacDonaldis *State of Play*. Men här finns också en helt unik dimension som surfar på det nostalgiska men samtidigt djupdyker i samtiden, eller rentav i framtiden.

OM DET övervakningssamhälle som just nu förbereds parallellt i världens största demokrati och farligaste diktaturer verkligen blir realitet lär exemplarframställning komma tillbaka som handelsvara. Ju färre exemplar desto värdefullare. I *Rubicon* och det nya övervakningsparadigmets världsordning kan inget bli åtråvärdare eller pålitligare än det unika pappret, det handskrivna, det icke-kopierade. Vill man röra sig "under radarn" fungerar bara rent anti-digital kommunikation – och då hamnar man i en nygammel värld av fältarbete och fysiska förflyttningar, där inget kan anses bekräftat utan unikt dokumenterade förstahandskällor.

Rubicon är därmed inte bara ett gravallvarligt konstnärligt försök att göra tv-dramatik längs samma tankebanor som 1970-talets kalla kriget-auteurfilmer, utan ger även en genklang av hela den neo-analoga trend som kantat de mer litterära delarna av popkulturens 2000-tal.

Något jag först började fundera kring när glasformgivaren Ingegerd Råman i början av det nya seklet kom hem från New York och berättade om hur faxen fått en renäs-

sans på de finare citykontoren. Inte för telefaxteknologins skull utan för att det var ett sätt att återigen förmedla det handskrivna. Bland Manhattans mer välbemedlade akademiker uppstod trenden att skicka handskrivna meddelanden till varandra istället för banal e-post.

I samma veva blev den tryckerinostalgiska litterära tidskriften *The Believer* en hipsterbibel, utgiven av Dave Eggers, vars bokförlag MacSweeney's blev centralt i den nya analoga rörelsen som även kan sägas innefatta allt från popmusiken hos franska Air till Wes Andersons filmer.

JAG BÖRJAR ÄTER FUNDERA kring detta när jag, samtidigt som *Rubicon* startade på amerikansk tv, såg några fascinerande svartvita fotografier flimra förbi på nätet föreställande skådespelarna i *Mad Men*, ögonblicksbilder tagna i inspelningspauser. Där ses 1960-talets Don Draper kolla sin iPhone och hans lika tidstypiskt Madison Avenue-stylade kolleger hukande över något Youtube-klipp på senaste generationens MacBook.

Orsaken till min fascination är nog inte bara den dråpliga och rörande tidskrocken i sig, utan att alla vi vuxna 2000-talsmännskor bär en vilset klafsande 1900-talsvarelse inom oss som vi sällan funderar över.

Ju mer vår livsstil är integrerad med ett högteknologiskt paradigmskifte, där nästan allt vi gör sker med ständigt nya, föränderliga beteenden och metoder (hur vi köper och läser tidningar och böcker, hur vi konsumerar film och musik, och hur vi köper och inte köper den), ja, ju mer sam- och framtiden bestämmer hur vi ska välja, desto större tillflykt tycks vi ta till 1900-talsföreteelser och 1900-talsfiktioner i fråga om vad vi väljer, och varför.

Sålunda vill folk inte bara titta på utan rentav dricka, jobba och klä sig som *Mad Men*. Vinylskivor ökar i försäljning medan cd-skivorna dör ut. Nostalgisk hemmafrustetik blir tidstypisk subkultur. En stor hit på nätet i år är formgivarfantasierna om hur dagens moderna teknikprodukter skulle ha framställts – estetiskt och livstilmässigt – i typisk 1960- och 70-talsreklam. Och årets största tv-upplevelse transformerar ett helt här och nu till 1970-talet, och tvärtom.

MEN DET ALLRA BÄSTA, och det verkligt unika, med *Rubicon* är inte att den hur naturligt som helst sätter en papperspress i glas i centrum av dramatiken, eller fetischerar den dova dunsen av en riktigt tjock luntadokumentmapp, utan hur den – precis som *Mad Men* – också med stor psykologisk trovärdighet skildrar människor. I *Ru-*

bicon finns ingen superhjalteartad Jack Bauer, däremot en mängd vanliga, levande, äkta personer med vardagsliv och egenskaper vi omedelbart känner igen oss i och vill lära känna mer på djupet.

Rollgestalternas mänsklighet tillåts växa

I Rubicon finns en helt unik dimension som surfar på det nostalgiska men samtidigt djupdyker i samtiden, eller rentav i framtiden.

exponentiellt med gätans dramatik. Exempelvis under ett avsnitt där FBI beordrar lockdown av API för att försöka hitta en läcka: samtidigt som det är högsänt mellan myndigheterna och ett tungt maktspel blottläggs, växer en personlig mikrodramatik fram när en av tjänstemännen på API inte tillåts ringa sin luttrade hustru och meddela att han inte kan komma, som han lovat, på dotterns skolpjäs samma eftermiddag.

Jämsides med den lågintensivt presande terroristjakten skildras allt det som detta tröstlösa dygnetrutarbete orsakar: självmedicinering av ångest, revor i äktenskap, missbrukade vänskapsförtroenden, vårdnadskonflikter och bristande föräldraansvar.

Avdelningschefen Kale Ingram (spelad av Arliss Howard) framstår i de inledande avsnitten, då vi bara ser honom i sin självutplånande yrkesroll, som en kallhamrad karikatyr. Men snart får vi börja följa med honom hem, träffa hans homosexuella och mycket yngre sambo som till hans irritation spelar Hot Chip på hög volym, och när han i ytterligare några avsnitt senare ligger vaken i dubbelsängen och långsamt låter sin hand vila över sin sovande partners panna existerar inte längre någon estetiserande hinna mellan serien och tv-tittaren utan bara ett här och nu, en allmänmänsklig närhet.

NÄR JUDI DENCH I DEN senaste James Bond-filmen *Quantum of Solace* tilldelas repliken "God, I miss the cold war" är det bara en smart metaeffekt man är ute efter. När Kale Ingram i *Rubicon* faktiskt ordagrant säger samma sak uppnås visserligen samma metaeffekt – det är ju en oemotståndlig självironisk kommentar till hela seriens kalla kriget-nostalgi – men det är ändå inte så man uppfattar den. Han säger det som svar på en utläggning av den yngre researchern om terroristnätverkens avhierarkisering: om hur man idag inte längre kan oskaddliggöra terrororganisationer genom att "identifiera och neutralisera deras ledarskap".

"God, I miss the cold war" blir här en äkta besvärjelse av en riktig människa. Man tror nästan att man säger den själv. ✱

Etablissemangets extremister

Män med makt = fult. Kvinnor med makt = fint. Män som åker jetplan förgiftar miljön, medan kvinnor som flyger jet är ett tecken på att jämställdheten går framåt, och det mår miljön också bättre av. Genusideologin i ett nötskal: så kallade manliga beteenden och normer förkastas, men hyllas när de anammas av kvinnor. På samma sätt är det på många andra områden, det är ju skillnad på folk och folk. Europeisk nationalism = fult. Andra folks nationalism = fint.

Vad är i en svensk politikers eller journalists ögon mer naturligt än att stödja en minoritets kamp för ett eget etniskt homogent territorium, medan de med fasa åser de etniskt homogena områden som följer av att folk som kommer till Sverige vill bo med sina landsmän? Själva borde också till 90 procent i "svenska" områden – även om de givetvis önskar att de fick bo mitt i mångkulturen om de bara hade råd.

Inkonsekvensen är total. Men jag är bara en enkel matematiker som ådragit mig en yrkesskada som gör mig uppmärksam på motsägelser, och det var därför jag med viss förvåning tog del av Ungdom mot rasisms (UMR) artikel i SvD 25/9, där mångkultur tolkas så att den logiska slutsatsen blir: "En strävan efter integration resulterar ofta i att det skapas en intolerans mot olika identiteter, kulturer och tänkande i samhället ... En vilja att likrikta människors identiteter är alltid ett uttryck för att en mångkulturell vision inte erkänns fullt ut ... därför hör den nuvarande integrationspolitikens vilja att likrikta människors identiteter bäst hemma på den ideologiska sopptippen." Hur ett sådant samhälle skulle gestalta sig i praktiken vågar man dock inte gå in på.

DEN "DEMOKRATISKA VÄRDEGRUNDEN" innebär att man ska respektera olikheter i folks uppfattningar, synsätt och värderingar – alltså människors olika värdegrunder. Men samtidigt vill man fastställa en "gemensam värdegrund" (som då krockar med den "demokratiska"). Vissa grupper vill till exempel inte följa med på genuståget och startar till och med friskolor för att slippa denna del av den gemensamma värdegrunden. Försöken att likrikta värdegrunden leder således inte sällan till splittring, eftersom delar av värdegrunden kommer ovanifrån och inte underifrån.

Med facit i hand: UMR har rätt. Bättre ungdomar med fast förankring i sin identitet och kultur än rotlösa gäng (där även svenskar ingår). Men en vision är inte alltid genomförbar bara för att den ser fin och human ut på pappret, hur humant (eller realistiskt) det nu är att kräva ett värdegrundsbyte av alla som passerar den svenska gränsen. Kanske man bör informera om detta i förväg?

Men inte kan man erkänna att man haft fel – Sverige är (trots det förmenta självföraktet) ett föregångsland, vars utveckling alla andra länder också måste genomgå; det är bara en tidsfråga när. Vi har kommit längst och är mest toleranta. Alla som inte delar de officiellt fastslagna åsikterna är extremister (så mycket för toleransen). En liten inomeuropeisk iakttagelse: ledaren för det (i svensk media) "ultra-nationalistiska högerextrema" bulgariska partiet Ataka (SD bleknar i jämförelse, förvisso) omtalas i bulgarisk press istället som "Siderov, som inte har en enda akademisk examen".

Alltså: en politiker, och dessutom partiledare, utan en enda akademisk examen! Sveriges riksdag är full av sådana här extremister som saknar högre utbildning. Är det någon som tänkt på det? Ska det verkligen få vara så här i en demokrati? Vilka extremister röstade fram alla dessa utbildade företrädare? Här krävs kraftfulla insatser mot extremism! ✨

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik, verksam vid Uppsala universitet.

I korthet

Öppen debatt om stängda hus

Alltmedan det i den svenska kulturdebatten dryftas huruvida det är lämpligt att årets nobelpristagare i litteratur ibland skriver om bordeller så visar Frankrikes Canal + stor-satsningen *Maison close*, en tv-serie om *belle époque*-erans prostitution. Serien skildrar den bordellkultur som gjorde Paris känt som ett syndens näste men har även väckt liv i debatten om lagstiftningen kring den nutida franska prostitutionen.

Maison close ("stängda hus") var fram till 1946 statligt reglerade bordeller, införda i Frankrike under den tredje republiken. Bordeller, med namn som Le Sphinx, Le Colbert, Le One Two Two, var veritabla lyxinrättningar som frekventerades av klientel också inom de högsta samhällssfärerna (fenomenet skildras till exempel av Maupassant i *Fru Telliers hus*). Men bakom den polerade ytan dolde sig en bister verklighet av misshandel, brutalitet och olycka.

Maison close är knappast en skönmålning av livet på tredje republikens bordeller. Madame Hortense (spelad av Valérie Karsenti) styr med järnhand sitt hus, "Le Paradis" (som snarare bör liknas vid ett helvete), där kvinnorna är fångar.

Trots att bilden av prostitution inte längre kan anses vara romantiserad i Frankrike har dock förslag lagts om att återigen göra bordeller av modellen *maison close* lagliga. Den mest namnkunniga förespråkaren är parlamentsledamoten Chantal Brunel (UMP) som i sin bok *Pour en finir avec les violence faites aux femmes* (Le Cherche Midi 2010) menar att "minutiöst kontrollerade" statliga inrättningar och en liberalisering av sexköpslagen skulle få bukt med trafficking och exploateringen av utsatta kvinnor.

Brunels förslag får dock kritik. Strass, en av flera organisationer som bevakar prostituerades rättigheter i Frankrike, menar i *Le Monde* att *maison close*, som namnet antyder, bara kommer att skapa nya "stängda miljöer", fångelser där kvinnor utnyttjas. Organisationens eget förslag är dock än radikaltare: en fullständig legalisering av prostitution där verksamheten likställs med vilket annat arbete som helst.

Den svenska debatten om Mario Vargas Llosas kvinnosyn och den franska diskussionen om *maison close* visar att vi lever i ett Europa som fortfarande är delat vad gäller grundläggande värderingar och synen på människan.

Mattias Hesserus

Gustave Flaubert skrev på sin tid ett omtalat lexikon över de förnumstiga visdomar som hans tids borgerskap kläckte ur sig på dåtidens motsvarigheter till Hornstulls strand, Dramatens foajé och Magasin 3. Då tiden som bekant går, har vi känt oss nödgade att göra en del uppdateringar av de åsikter som kan anses vara vedertagna.

Lexikon över vedertagna åsikter

Banal: av fra. = alldaglig, utsliten, till allas tjänst; egentl.: vad som hör till en länsherres ban el. jurisdiktion o. av honom påbjudits till allmänt begagnande; Tidigare i seriös journalistisk ett vedertaget skällsord men numera ett högt värderat inslag i såväl public service som dagspress. Se även Värdegrund, TV4, Mäddchen för alle, Harry Amster, Andres Lokko.

Bank: penninginrättning, lty., ty. el. höll. bank, tidigare plats för säker förvaring av pengar, numera förbunden med en rad hasardliknande verksamheter; jfr sandbank från lty., ty. bank (av germ. "banki", identiskt med det inhemska bänk). I marxist. terminol. orsak till allehanda elände såsom finanskriser, revolutioner och personlig nöd. Se Bostadsrätt, Vasastan, Bo Kaspers Orkester, Kapitalism, Konspirationsteorier, Mats Qviberg, Gunnar Sträng.

Barack: 1710 = ty. baracke, av fra baraque, väl ytterst från ital. Baracca el. spän. barraca, av ledn. av ital. Barra tvärså, vlat. barra. Modern beteckning på Jesus Kristus. Se även Bamse, Obama, George W Bush.

Blasfemi: grek. blasphemía, hädelse, till blasphemeln, häda (se blamera). Grunden för en icke förringbar del av nutida konstutövning. B. bör dock företrädesvis ägnas åt kristendomen och definitivt inte åt islam eller islamism. Se även Provokation, Lars Vilks, Elisabeth Olson-Wahlin, Hädelse, Borgarbrackor.

Borgare: fsv. borghare = fno. borgari, da. borger; lån från mlty. borgere, stadsbo = fhty.

burgari (ty. bürger). Bor företrädesvis i villa där b. bidar sin tid med att med sämskskinns-trasa vaxa sin bil. Ett kärt hatobjekt i samtida konst och litteratur. Skällsord. B bor sällan i bostadsrätt och ännu mer sällan i Vasastan. Se även Bonjour, Blasfemi, Volvo, Vasastan, Borgarbracka, Maria Sveland.

Bordell: Grubb 1665 = ty., av fra. bordel, egentl.: koja, dimin. av borde, litet hus av bräder, Eng. brothel är i huvudsak inhemskt: till broihel, eländig varelse, vartill brothelhouse. En av dagens maktbavare illa omtyckt och förbjuden inrättning, avskydd inte bara i verkligheten utan även i konstnärliga framställningar som romaner, bildkonst och film. Se även Mario Vargas Llosa, Litteraturkommissarier, Kajsa Ekis Ekman, Feminism, Vasastan, Borgarbracka, Boskap, Borätt, Åsiktspolis, Bo Kaspers Orkester.

Botox: fsv. böt, förbättring, gottgörelse, egentl.: förbättring; i avljudsförh. till båta o. bättre. egentl.: förbättra; ävensom bota, fsv. böta. Beteckning på dubiöst icke-kirurgiskt ingrepp i syfte att uppnå ett mycket dubiöst tillstånd av så kallad skönhet. Se även Katatoni, Drottning Silvia, Joker, Carola, Feminism.

Borätt: äv. Bostadsrätt smsttning av 1. sbst., från fsv. bo, boning (djurs)bo, egendom, fsv. böskaper, hushåll, egendom, bohag, boskap = no. buskap, boskap, fda. Boskap. Samt 2. rätt (rättighet o. d.), fsv. Recetler, med samma betyd., som i nsv.; alltså även: domstol, dessutom: dom, straff. Numera bostad - ej att förväxla med villa, varifrån åsiktsmässig rätt skipas samt straff utmätas, inte sällan i i syfte att

hålla samman boskapshjorden. Jfr Twitter, Vasastan, Borgarbracka, Blasfemi, Bank, Villa, Bo Kaspers Orkester, Åsiktspolis.

Boskap: fsv. böskaper, hushåll, egendom, bohag. Idag använt fra. om mentalitetssamstämmighet. Se även Twitter, Borätt, Brinna.

Bracka: nu vulg. i betyd. "kalkborgare". Se Borgare, Borätt.

Brinna: fsv., möts v. isl. Brinna (sällsynt) med samma betyd., höra till bränna. Numera använt synonymt med "ytligt intresse" och frekvent förekommande i politikersammanhang samt i följebrev till CV. Att 'b. fr ngt' används vanligtvis för att visa på samhörighet med dominerande föreställningar. Jfr Boskap, Borgare, Borätt.

Bubbla: sbst, Lex. Linc. 1640, motsv. da. boble, mlty. bubbele, eng. bubble; o. bubbla, vb, slutet av 1600-t., motsv. da. boble, mlty. bubbeln. m. fl.; Ijudhärmande bildningar av samma slag som de ej besläktade eng. blnbb, grek. bombylis, litau. biimbns, sanskr. bud-budas osv.; jfr bulla upp ngt, men annars använt huvudsakligen om finansiella förväntningar, Se även Anders Borg, Bank, Sub Prime-lån, Bill Clinton.

Burka: från burk, ä. nsv. även bork, fsv. Budhker = isl. budkr, fda. budk, motsv. mlty. bodik, kar, så. Ett inom samtida svensk feminism lika populärt som kontroversiellt plagg som signalerar kvinnlig frigörelse. Se även Blasfemi, Lena Sundström, Gudrun Schyman, Tuppkar, Punk.

Bland detta nummers recensioner: Rutger Palmstierna finner ett Kina där inte allt är vad det ser ut att vara, Svante Nordin diskuterar en omachiavellisk Machiavelli, Bengt Nilsson följer Disa Håstad till Afrika, Kristian Karlsson ser en Hitchens som rapporterar från slutstriden, och Camilla Lundberg möter Mahler som modern man.

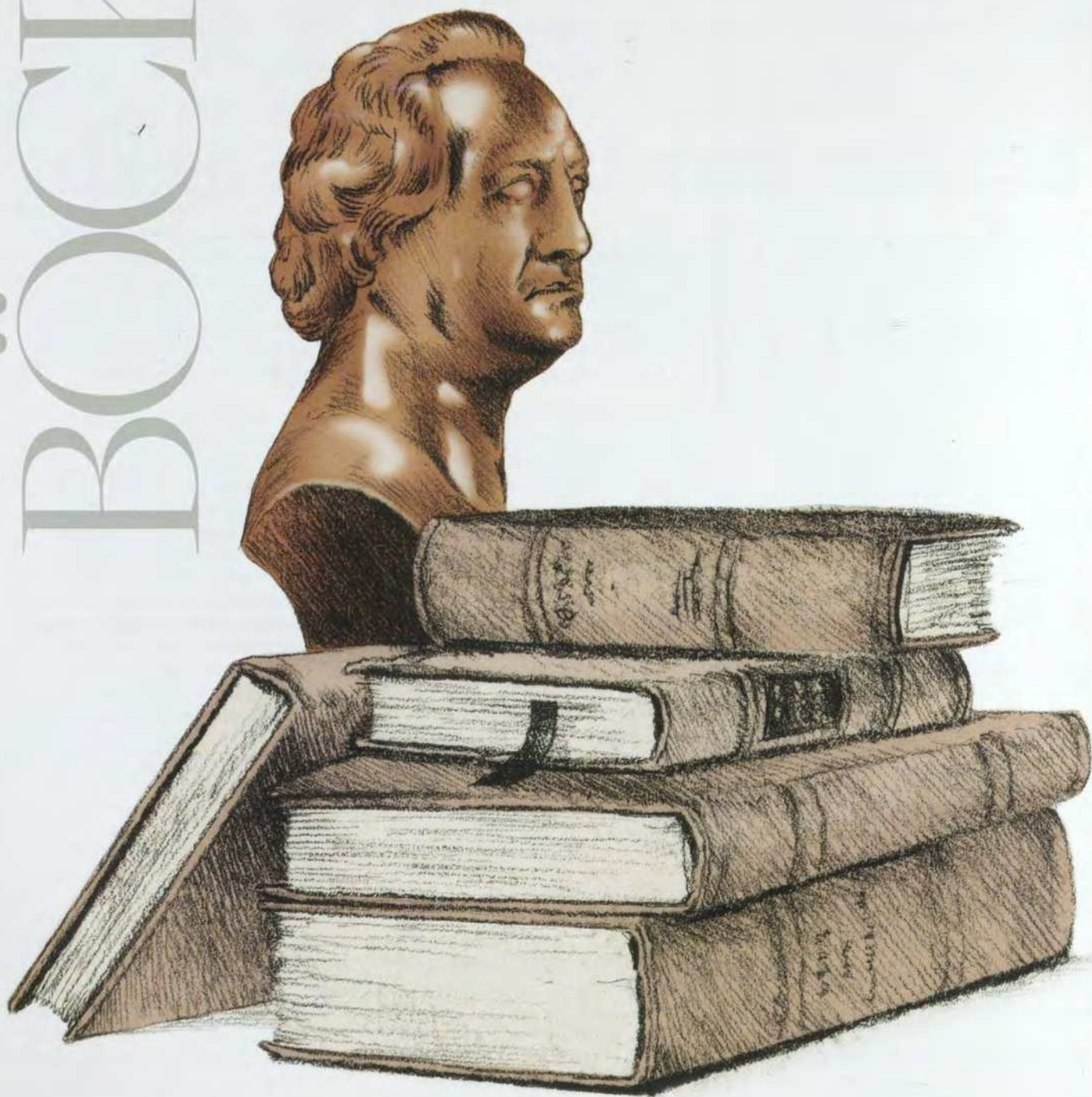

FOTO: DARRIN ZAMMIT LUPI/SCANPIX

När världen dansar Lejondansen

Behovet av att förstå Kina och dess politiska regim har ökat i takt med landets tilltagande globala inflytande. Tre nya böcker beskriver ett Kina där allt inte alltid är vad det ser ut att vara.

Av Rutger Palmstierna

KINA

Den kinesiska lejondansen ställer stora på krav styrka, smidighet och samarbete mellan lejonets två delar. När lejonet hade dansat färdigt och musiken tystnat, brukar lejonet dela på sig: den främre delen tar av sig huvudet, bakdelen reser på sig och de två dansarna mottar publikens applåder. Så också denna gång, men det var inte två människor, som det brukar vara, utan två dockor. När applåderna tystnade, framträdde de som egentligen utfört dansen – dockmästarna.

I Kina är vad man ser inte alltid vad det är. Jag har själv ett halvdussin tekannor inköpta i Kina, som alla har gemensamt att ingen ser ut som en tekanna. Detta är ett kinesiskt drag som går långt tillbaka: i en dialog av filosofen Gongsun Long på 300-talet före Kristus hävdar den ena parten att en vit häst

inte är en häst. Detta kan också innebära att termer som har en specifik mening hos oss får en helt annan innebörd i Kina.

När Kinas premiärminister Wen Jiabao exempelvis talar om att stärka demokratin tolkar vi det som en öppning för fria val, när han menar att stärka kommunistpartiets ställning.

I hans ordbok betyder demokrati ett politiskt system där kommunistpartiet definierar, förvaltar och förmedlar folkviljan till den exekutiva staten.

Om detta kan man läsa i *China in the 21st Century* av Jeffrey Wasserstrom, professor i kinesisk historia vid University of California, Irvine. Det är en bok som passar den som skall åka till Kina för första gången, inte hunnit läsa något om landet i förväg och behöver något att läsa på planet. Wasserstrom kliver med sjumilasteg genom Kinas historia, men gör träffsäkra nedslag och får med dess väsentli-

gaste drag. Hans genomgående metod är kronologisk/tematisk med frågor av typen "Frequently Asked Questions" som rubriker. Detta gör framställningen snabb och lättläst – man kan lägga boken åt sidan när flygvärdinnan på planet till Peking serverar maten, fortsätta läsa till kaffet och kanske bli klar före landningen.

På det sättet är bokens 135 sidor en kort och effektiv introduktion – eller uppfärskning för den som varit där tidigare. Boken är uppdelad i två delar, "Historical Legacies" och "The Present and the Future".

Den första går Wasserstrom dels igenom Kinas tankeskolor med naturlig tonvikt vid konfucianismen, dels presenterar han kortfattat det kejserliga Kinas nära 4 000 år, följt av ett avsnitt om den revolutionära Kina från Sun Yat-sens revolution till Mao Zedongs kulturrevolution.

>>

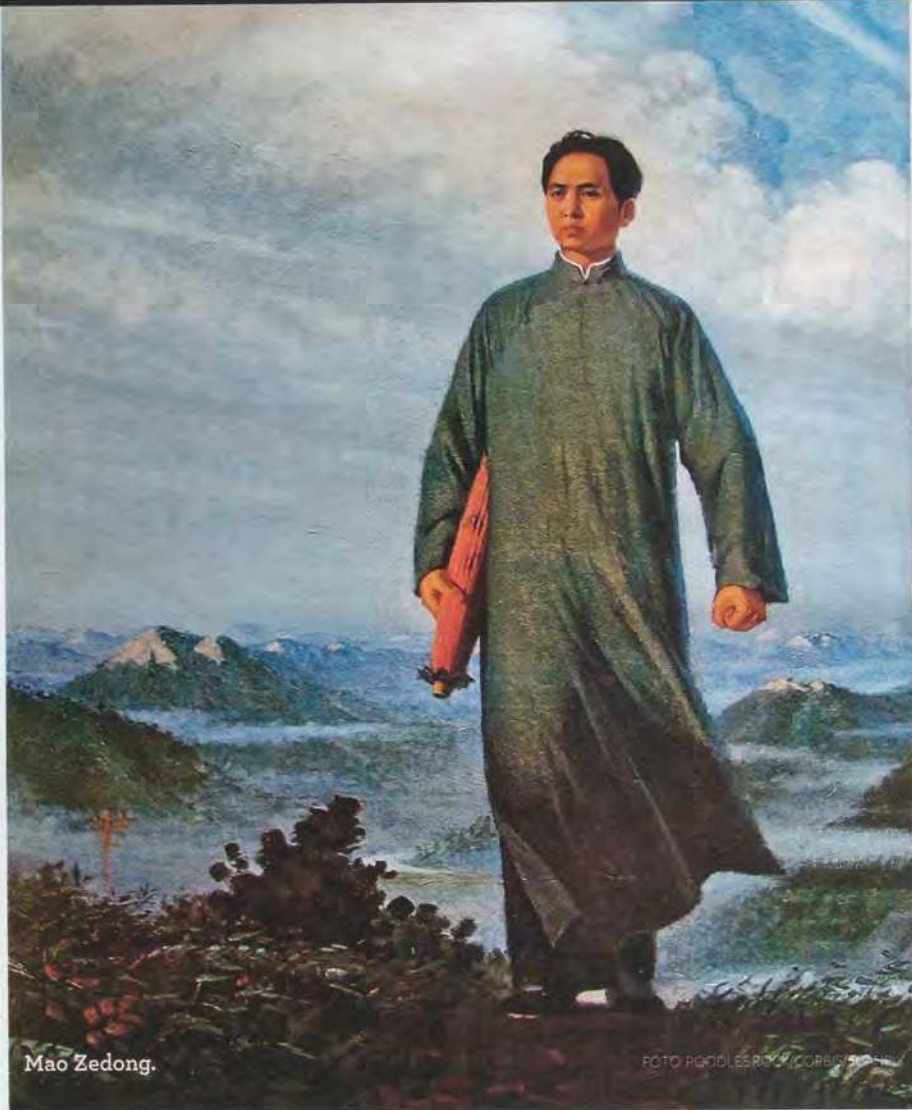
Där sätter Wasserstrom punkt för den historiska delen och övergår till nuet med Deng Xiaoping och de ekonomiska reformerna från 1978, i en skildring präglad av kronologiskt tematiska frågeställningar av typen "Vem var Deng Xiaoping?", "Hur var den verkliga historien kring upproret på Himmelska fridens torg?", till internets och de olympiska spelens roll i det samtida skeendet. I denna del tas också upp gängse amerikansk-kinesiska missförstånd, innan Wasserstrom griper sig an framtiden: "Är Kina inställt på världsdominans?", "Vilket slags regering kommer Kina att ha om ett årtionde?" och "Hur kan USA och Kina anpassa sig till en era när de är de två supermakterna?"

Men vad tror då Wasserstrom om Kinas framtid? Kommer Kina att bli världens dominerande ekonomiska makt? Är det troligt att Kina blir en demokrati? Vilken sorts regering kommer Kina att ha om ett årtionde?

Wasserstrom tror att Kina mycket väl kan mäta sig med USA på många plan om 50 år, men inte på alla, och inte vad gäller det allmänna välståndet i BNP per capita. Demokrati finner han osannolik då kommunistpartiet gjort allt för att förhindra samma medelklassbaserade utveckling som i Sydkorea och Taiwan. Pragmatismen i kommunistpartiets "adaptiva auktoritarism" – det Deng Xiaoping kallade att "korsa floden genom att treva efter stenarna" – gör att partiet dominerar Kina länge till. Men Wasserstrom ser korruptionen som det största hotet mot kommunistpartiets maktställning. En djup ekonomisk kris eller en långvarig inbromsning av tillväxten skulle kunna leda till ett vidsträckt missnöje med korruptionen som ett hinder för ett välstånd åt alla. I ett sådant läge, menar Wasserstrom, skulle det folk som 1949 stödde kommunisterna mot det korruperade nationalistpartiet vända sig mot kommunistpartiet.

Wasserstrom är alltså historiker och hans bok saknar djupare resonemang kring Kinas ekonomi. Detta gör att Wasserstroms syn på framtiden blir alltför ljus och oproblematiserad. De underliggande ekonomiska strukturerna utgör styrkan i Kinas både politiska och ekonomiska mirakel, men också dess akilleshäla – och korruptionen är en produkt av dessa strukturer. Därför ter sig i mina ögon framtiden mer problematisk än den gör för Wasserstrom.

Även om denna stundom glättiga ton kan ge en väl optimistisk syn på Kinas närmaste 50 år, är Wasserstroms bok väl värd sitt pris när det gäller att snabbt få veta det väsentligaste som hänt i Kina under de senaste 4000 åren, varav de senaste två århundradena har handlat om Kinas möte

med omvärlden. Därför är det ett tecken på omfattningen av Kinas förändring att dessa frågor kan ställas. Men hur gick förändringen egentligen till? I *The Party. The Secret World of China's Communist Rulers* av den australiske journalisten Richard McGregor, tidigare chef för *Financial Times* Pekingredaktion under 00-talet och nu vice nyhetsredaktör vid tidningens huvudredaktion i London, beskrivs utvecklingen.

Kinas kommunistparti gjorde en *total make over*. Genom att ha verkat länge i Kina har McGregor kunnat samtala med personer som vet hur denna förändring gick till, och hur det går till i partiet. Det är en journalistisk arbetsmetod, men också ett bevis på hur Kina har öppnat sig. Före reformerna utgick forskare endast från skriftliga källor, inklusive offentliga tal. Själv sätter jag denna bok på en liten särskild hylla av ögonöppnare när det gäller Kina, jämte exempelvis Simon Leys *Kinesiska skuggbilder* från 1970-talet.

Vad McGregor gör med sin bok är att slita bort det svarta skynket och förevisa dockmästaren som styr lejondansdockorna. Han ger därmed begreppet "den osynliga handen" en ny, kinesisk innebörd. Men vad han också gör är att visa hur dockmästaren med sin omfattande centrala or-

ganisation hela tiden håller sig i kulisserna. Det är alltid de offentliga organisationerna och strukturerna – statsorgan, lokalförvaltning, NGO, universitet, massmedia, företag eller vad det kan vara – som är ansvariga utåt för vad som än görs, medan partiet hela tiden verkar i det fördolda, och alltid slipper ansvar för det som skett, ett ansvar som alltid ytterst är partiets. Likt en bläckfisk vars tentakler vid behov kan tränga in i minsta skrymsle av det kinesiska samhället och sedan dra sig undan, i skydd av rökridåer.

På vilket sätt styr då partiet, enligt McGregor? I boken inleder han från toppen, med ett av partiets politbyrås ständiga utskotts få publika framträdanden, nämligen när det fått sitt mandat förlängt 2007. Framträdandet var huvudsakligen ett fototillfälle vars poäng var att registrera deras inbördes position. Partiets nummer ett och generalsekreterare Hu Jintao presenterade den nya laguppställningen – alla ingenjörer och alltså experter, inga röda göre sig längre besvär. I laguppställningen ingår också att var och en fått olika bevakningsområden genom olika partikommittéer.

Bakom denna tillställning där Kinas ledning och politik för de kommande fem

ären presenterades låg svåra förhandlingar om personer och sakfrågor, men ingenting om detta läckte ut till massmedia – vad som stod i tidningarna dagen därpå återgav enbart det som visats upp. Och även detta är ett tecken på hur Kina förändrats. Och inte förändrats. Den stora skillnaden är att partiledaren inte längre stupar på sin post utan avgår efter två mandatperioder, och styr som den förste i ett ledningskollegium – ingen personkult längre, för det skulle inte fungera i ett alltmer komplext, utbildat och informerat samhälle. Det som inte förändrats är att processen inte visas, och inte heller de problem vars lösningar vaskats fram, de motsättningar som hanterats eller de alternativ som föreslagits.

Sättet att utöva makten blir därmed både genom nätverk och indirekt, genom ombud. Förutom genom partikommittéerna sker nätverkandet främst genom några hundra röda telefoner – ”den röda maskinen” – som är avlyssningssäkra och förbinder partiledningen med landets högsta befattningshavare, inom parti och högre förvaltning och de huvudsakligen statliga storföretagen. Men det är inte bara den statusfyllda telefonen som är ett ledningsinstrument för styrande och nätverkande. Politbyrån har också andra trådar att rycka i.

Inom partiapparaten finns det två organ som ger politbyrån kontrollen över partiets medlemmar, och genom dem över resten av samhället. Det som placerar McGregors bok på den särskilda hyllan för ögonöppnare är hans belysning av dessa organ: Centrala organisationsavdelningen och Centrala kommissionen för disciplininspektionen. Om den förra viftar med moten genom dess underförstådda löften om en partikarriär – om man sköter sig på rätt sätt – utgör den senare piskan, genom att ingripa mot dem som inte sköter sig, och det på sätt som skadar partiet (även om toleransen för viss korruption finns inbyggd i systemet, som kompensation för låga formella löner i partiapparaten). Dessa båda organ kompletteras med den kontroll över verklighetsbilden som partiets propagandaavdelningen ger: den bevakar internet och stänger olämpliga hemsidor, den dikterar för massmedia vad som får presenteras och hur, eller inte. Fredspriset till Liu Xiaobo har exempelvis givit avdelningen bråda dagar då denna nyhet lär ha publicerats starkt nedtonad i Kina. Men om varken kontrollen över partiapparaten eller över bilden av vad som sker i det kinesiska samhället räcker, återstår partiets kontroll över den yttersta våldsmakten – Folkets befrielsearmé. Denna grundades av partiet 1927, och kvarstår under dess ledning via Centrala militärkommissionen vars ordförande är partiets generalsekreterare, medan Försvarsministeriets upp-

THE PARTY
THE SECRET WORLD OF
CHINA'S COMMUNIST RULERS
RICHARD MCGREGOR
Harper Collins 2010

CHINA IN THE 21ST CENTURY
WHAT EVERYONE NEEDS
TO KNOW
JEFFREY N. WASSERSTROM
Oxford University Press 2010

THE BEIJING CONSENSUS
STEFAN HALPER
Basic Books 2010

gift i första hand är som förbindelsekontor med utländsk militär.

Den främsta anledningen till partiets starka ställning är ändå den välfärdsutveckling som skett efter Dengs resa söderut 1992. När denna utveckling började

Dominate the Twenty-First Century av Stefan Halper, som förutom en kvalificerad akademisk karriär arbetat med internationella frågor i Vita huset för alla republikanska administrationer från Nixon till Bush d.ä. Han beskriver

Vad McGregor gör med sin bok är att slita bort det svarta skynket och förevisa dockmästaren som styr lejondansdockorna.

Han ger därmed begreppet 'den osynliga handen' en ny, kinesisk innebörd.

skjuta fart saknade Kina en stark äganderätt och ett starkt rättssystem. Varför har Kina ändå växt så det knakar sedan 1978, och särskilt sedan 1992?

Även det har McGregor funnit en förklaring på, hos en Chicagoutbildad ekonom vid ett Hongkonguniversitet, Steven Cheung, som också varit rådgivare i folkrepubliken. Efter många besök i södra Kina insåg han att drivkraften bakom den snabba tillväxten var stenhård konkurrens mellan lokalregeringar om företagandet. För att få skatteintäkter gällde det att få nya företag till den egna orten. Genom snabb tillväxt kunde partisekreteraren dessutom räkna med befordran till mera lukrativa befattningar. Samtidigt kunde alla de maktmedel som partiet tillhandahåller en partisekreterare användas för att undanröja alla hinder ett snabbt växande företag kan möta när det gäller finansiering, regelsystem eller andra restriktioner. Så länge partisekreteraren inte går emot partilinjens, i vilket fall organen ovan ingriper.

Vad innebär då allt detta för oss i Norden och Västerlandet, eller i världen i stort, för den delen?

Detta analyseras i *The Beijing Consensus. How China's Authoritarian Model Will*

hur Kina slår Väst i dess eget spel och flyttar fram sina positioner, dels genom aktivt agerande – villkorslöst bistånd till Afrika liksom stöd till paria-presidenter som Mugabe och Bashir – dels genom handelsutbyte som export av konsumtionsvaror till åtkomliga priser i utbyte mot säker råvaruförsörjning. Men vad Halper också pekar på är hur Kinas auktoritära tillväxtmodell – Halper kallar det statskapitalism, själv föredrar jag termen socialistisk marknadsekonomi som är mer adekvat och också används av regimen själv – också blir en utvecklingsmodell för allt fler länder i Asien, Afrika och Latinamerika.

Detta kontrasterar Halper mot den västliga utvecklingsmodell som kallas *Washington Consensus*. Denna växte fram i kölvattnet på skuldkriserna i början av 1980-talet. Då hade förlustbringande importsubstitutionsprojekt och statsföretag vållat budgetunderskott och stora statskulder som ledde till betalningsinställelser och skuldkonsolidering. Konsensusen från 1990 handlade om att öppna, privatisera och avreglera ekonomierna, men många av de fallande länderna – och deras regeringar – saknade interna kulturella och strukturella förutsättningar att få i gång en marknadsutveckling och därpå baserad tillväxt.

»

Minnen i grevens tid

Detta recept tillämpades också i Asien när krisen bröt ut 1997, men den krisen hade helt andra orsaker än åttiotalets skuldkriser. De asiatiska staterna hade balanserade budgetar. Ekonomierna var exportinriktade och bankfinansierade i vad som kom att kallas den asiatiska modellen, samt överhetstade. Där fungerade konsensusen inte särskilt väl, men vad som fick regionens politiska ledare att hoppa högt var en bild som gick över världen, där president Suharto under överinseende av Michel Camdessus, IMF:s vd, undertecknade Indonesiens avtal med Internationella valutafonden om ett stödpaket. Enligt javanesiskt hovprotokoll ska statsöverhuvud vara huvudet högre än sina underordnade. På bilden framstod Camdessus som den överordnade, och Suharto förlorade makten kort därefter.

För Kinas ledare var Asienkrisen, och inte minst Suhartos öde, en signal att aldrig riskera en betalningskris som kunde kompromettera suveräniteten. Målet blev att bygga upp valutareserven till en ointaglig bastion, och medlet en satsning på exporten som idag innebär att utländska konsumenter betyder mer för Kinas tillväxt än landets egna medborgare. Resultatet, förutom en enastående välbästande utveckling i stora delar av Kina, är världens största valuta-reserv, motsvarande ett halvt års kinesisk BNP.

Kinas behov av råvaror till sin produktion liksom av marknader för avsättning av det producerade, gör vidare Kina till en allt viktigare handelspartner för allt fler länder i en process som nu krymper de etablerade industriländernas marknadstillträde (en orsak till bland annat USA:s långsamma återhämtning). Och den gigantiska valuta-reserven blir en utsädd källa till bistånd som kommer utan egentliga villkor.

Kinas framgång som en socialistisk marknadsekonomi (om också till stor del tack vare utländska direktinvesteringar – bortåt två tredjedelar av tillväxten sedan Dengs resa till Sydkina kom från sådana) erbjuder en alternativ tillväxtmodell, där politisk makt inte behöver riskeras i val. Det räcker att avreglera ekonomin, utan att avreglera politiken.

Istället för demokratisk kapitalism kan man ägna sig åt autokratisk kapitalism. Detta är vad Halper kallar *The Beijing Consensus*, där staten till skillnad från i *The Washington Consensus* är vid full vigör och aktivt ingriper i utvecklingen av näringsliv och ekonomi.

Och resultatet blir den värld som Halper skildrar där tillväxtländerna

handlar alltmer sinsemellan och blir allt mindre beroende av de etablerade industriländerna för sin tillväxt. Vad de båda böckerna skildrar är framväxten av en autokratisk marknadsekonomisk modell av helt annat slag än den västerländska, hur denna modell förenar och samordnar politisk och ekonomisk makt såväl hemma som i utlandet, genom politiska kontakter lika mycket som i handelsutbyte och biståndssamhet, och hur denna makt aktivt bygger ett inflytande runtom i världen. Vid behov utnyttjar Kina detta inflytande i internationella fora, som FN:s säkerhetsråd och Världshandelsorganisationen, exempelvis till att stoppa Taiwans medlemskap i olika FN-organ, eller internationella initiativ som inte är förenliga med Kinas nationella intressen. Men Halper har inte arbetat för intet i Vita huset – boken slutar med en rad tips om hur den kinesiska offensiven kan mötas.

The Party och *The Beijing Consensus* visar hur den store dockmästaren, förkroppsligad av nio män – ingenjörer – i politbyråns ständiga utskott, med sin osynliga hand söker dirigera det politiska likaväl som det ekonomiska systemet till att främja sina och Kinas intressen och regimen fortlevnad. Själv associerar jag till den princip att "omringa städerna från landsbygden", som var grundbulten i Mao Zedongs gerillastrategi och Folkets befrielsearmés väg till framgång i det kinesiska inbördeskriget. *Landsbygden* är de utvecklingsländer som får investeringar och bistånd från Kina, och *städerna* de etablerade industriländerna, som dominerat internationella fora. Men målet är enligt Halper inte att erövra städerna utan gå runt dem.

Exempelvis arbetar Kina på att få EU och USA att gå med på att Kina får status som marknadsekonomi i WTO. Detta skulle minska risken för Kina att drabbas av skyddstullar för att till exempel renminbin är undervärderad. Är det då bara ett sammanträffande, när premiärminister Wen prisar Greklands åtstramningspolitik, utlovar köp av grekiska statspapper och kallar Grekland Kinas bästa vän inom EU, att han samtidigt berör frågan om Kinas klassificering som marknadsekonomi? Har också han vägt in att Grekland sannolikt måste omförhandla sin statsskuld efter 2013, och tänkt att Kina då vill sitta med vid bordet när EU ska lösa den frågan? Och vad har han då tänkt sig för pris för att gå med på den skuldnedskrivning som sannolikt blir nödvändig?

Rutger Palmstierna

I slutet av juni tvingades författaren och journalisten Christopher Hitchens att avbryta lanseringsturnén för sin memoarbok *Hitch-22*. Efter någon dag publicerade han en kort notis i *Vanity Fair*: "Min läkare har rekommenderat mig att låta cellgiftbehandla min strupe. Det tycks vara ett råd som är klokt att följa. Jag beklagar att jag tvingas ställa in så många åtaganden med så kort varsel."

Hitchens är en kontroversiell person i många läger, men det säger något om honom att de elakaste kommentarerna till nyheten om hans cancerdiagnos kom från människor som kallar sig kristna. "Är det verkligen en 'slump' att Christopher Hitchens drabbas av cancer i den kroppsdel som han använder för att häda", skrev en av dem. Syndernas förlåtelse sträcker sig långt, men det får finnas gränser. (Hitchens kommenterade torrt att munnen inte är den enda kroppsdel han använt för att häda.)

Han har för all del bett om sådana reaktioner. Hans bok *God Is Not Great* var mycket tydlig. Han tycker att ateism är ett för svagt ord: han kallar sig anti-teist för att understryka att föreställningen om en *celestial dictator* varken är sann eller önskvärd. När katolska kyrkan inledde processen för att helgonförklara moder Teresa kallades Hitchens till Vatikanen för att tjänstgöra som Djävulens advokat. Han hade väckt kyrkans uppmärksamhet med en dokumentärfilm, *Hell's Angel*, om denna lidandets apostel.

Christopher Hitchens är en provokatör som aldrig lockats av att följa strömmen. Snarare tvärtom. Vad ska man annars säga om en person som i sextioårsåldern blir nedslagen av syrisk fascier efter att ha klottrat okvädningssord på gruppens propagandaaffischer i Beirut, eller om trotskisten som flyttar till USA och ansluter sig till Bushs krig mot terroristerna?

Den som tycker om den typen av historier kommer att uppskatta Hitchens memoarbok

HITCH-22
A MEMOIR
CHRISTOPHER HITCHENS
Twelve 2010

Christopher Hitchens.

FOTO: ED KASHI/CORBIS/SCANPIX

Hitch-22. Själv påpekar han att den mest påtagliga paradoxen är att han kom att bli en *pro-government dissident*.

De största riskfaktorerna för att drabbas av cancer i matstrupen är långvarig konsumtion av alkohol och tobak. Hitchens är ökad för sitt dekadenta leverne, i synnerhet sitt drickande. I *Hitch-22* skriver han att "alkohol gör andra människor mindre trista, mat mindre smaklös, och det kan bidra med det som grekerna kallade *entheos*, en smula inspiration när man läser eller skriver".

Å andra sidan skriver han att ryktet om hans drickande är överdrivet. Det fanns en tid då han kunde dricka nästan alla under bordet, men numera dricker han "relativt försiktigt". "Jag producerar minst tusen ord tryckbar text varje dag, ibland mer." Han har aldrig missat en deadline eller dykt upp för sent, han undervisar någons gång i veckan och syns ofta i tv och hörs i radio.

Det ska dock sägas att han med "relativt försiktigt" menar en stadig whisky med Perrier och en halvflaska vin till lunch

("inte alltid mer men aldrig mindre), och samma rutin vid middagstid. En *nightcap* kanske, beroende på hur dagen har gått, men i så fall en till runda av samma sak. "Inget mixande: inget slarvande med en gin här och en vodka där."

Ian Buruma noterar i *New York Review of Books* att Hitchens återkommer till be-

att övertygelsen är mycket berusande."

Många religiösa tycks uppleva det som paradoxalt att någon som koketterar så med sin otro ändå har gått upp i sin övertygelse och ägnat hela livet åt att kämpa för sina värderingar. Standardanalysen av Christopher Hitchens är att han minsann är troende, han också, men att han ut-

” Det råder ingen tvekan om att *Hitch-22* är fantastisk läsning. Christopher Hitchens är en av vår tids största journalister; han vet hur man berättar en historia och har gott om historier att berätta.

greppet berusning i en annan betydelse. När han beskriver sitt politiska uppvaknande och engagemang i den revolutionära trotskistiska gruppen International Socialists, skriver Hitchens: "Om du aldrig själv har upplevt känslan av att vara ansluten till historiens lokomotiv, *the great steam engine of history*, låt mig då berätta

trycker det på annat sätt. Det är en grund analys.

Ian Buruma hämnar Hitchens för att han efter den 11 september 2001 tog avstånd från sina tidigare vapenbröder på *The Nation* och anslöt sig till kriget mot den islamistiska terrorismen. "Man får förestäl-

>>

la sig", skriver Buruma, "att denna berusning återigen hade betydelse när han anslöt sig till uppfattningen att det var genom att koppla sig till George W Bushs krig som han kunde lifa [på engelska *hitch*] med historiens lokomotiv."

Det är en vanlig gliring, men jag tycker inte att den är rättvis. Skälet var knappast att han såg frihet och demokrati som oundvikliga slutmål i en nödvändig historisk process. Tvärtom. Han ville inte lifa med den historiska utveckling som han såg framför sig, utan ställa sig i vägen för den.

Det råder ingen tvekan om att *Hitch-22* är fantastisk läsning. Christopher Hitchens är en av vår tids största journalister; han vet hur man berättar en historia och har gott om historier att berätta.

Vissa av dem är för all del bättre än andra. Det kanske bästa är det långa avsnittet om hur hans mor och hennes nye man reste till Aten och begick självmord på ett sunkigt hotell, och den unge Christophers känsla av överklighet då han reste dit, mitt under den vulgära militärdiktaturen, för att hämta hem hennes kropp. Andra delar är inte riktigt lika imponerande. Hitchens uppehåller sig till exempel onödigt mycket kring vilka genier hans kamrater James Fenton och Martin Amis är.

I slutet av kapitlet om Irak finns en tio sidor lång historia om löjtnant Mark Daily som stupade i Mosul 2007. En vän mejlar honom en artikel om Daily, där det framgår att den unge soldaten tagit värvning efter att ha läst Hitchens argumentation för krigets rättfärdighet och det föraktliga i att förhålla sig neutral till Iraks frigörelse. Den intellektuella argumentationen blir omedelbart mindre abstrakt. Hitchens, som är mycket illa berörd, tar kontakt med pojken familj och reser så småningom till Kalifornien för att närvara vid hans begravning.

Det är en lysande historia, känslösam och uppriktig, som gjorde starkt intryck på mig – första gången jag läste den, i *Vanity Fair* 2007. Hitchens har ändrat tempus och sedan klippt in hela artikeln, ord för ord, i boken.

Christopher Hitchens är 61 år gammal. Även om de flesta som skriver sina memoarer när de står på toppen av sin karriär går vissa händelser i förväg, tycks det plötsligt som att han slutfört betraktelsen över sitt liv med gudabenådad tjejmung. Livet kan verkligen vända på en femöring. En uppföljare till *Hitch-22* växer fram i *Vanity Fair*, där Hitchens fortlopande, med reporterns distans och den döende patientens bedövande närhet, rapporterar från slutstriden.

Kristian Karlsson

Antisemitismens återkomst

HISTORIA

Föreställningen att antisemitismen omöjliggjordes genom folkmordet på Europas judar var aldrig mer än en önskedröm. Efter kriget kom fientlighet mot judar förvisso att tabubeläggas i västliga demokratier och en avmattning kunde noteras. Men antijudiska bilder och attityder upphörde inte att existera. Med tiden eroderade tabuiseringen och nya omständigheter och konflikter blåste nytt liv i denna djupt irrationella men för många lockande tankevärld.

Att antisemitismen åter utgör ett växande problem, både i Europa och globalt, har stått klart sedan länge. Det amerikanska Pew-centrets återkommande studier visar att inställningen till judar under 2000-talet blivit alltmer negativ i flera europeiska länder. Särskilt tydlig är denna tendens i Spanien: om 21 procent sade sig ogilla judar 2005 hade denna andel tre år senare stigit till 46 procent. I arabiska och muslimska stater är resultatet ännu dystrare. Där är det i vissa fall över 90 procent som uppger att de tycker illa om judar.

Forskare vid Bielefeld-universitetet i Tyskland presenterade nyligen en undersökning av attityder i åtta EU-stater som visade att i genomsnitt 21 procent av de tillfrågade instämde i påståendet att "judar har för stor inflytande". 41 procent ansåg att judar utnyttjar Förintelsen för egna syften och 37 procent svarade jakande på utsagan "Med tanke på Israels politik kan jag förstå varför människor tycker illa om judar".

Statistik över incidenter och hatbrott pekar i samma riktning. I länder som Frankrike och Storbritannien har det skett en explosiv ökning av antalet attacker mot judar och judiska institutioner under det senaste decenniet. Enligt franska Commission Nationale Consultative des Droits de l'Homme var under större delen av föregående årtionde de antisemitiska incidenterna fler än dem med andra rasistiska eller xenofobiska motiv. I Sverige har utvecklingen varit mindre dramatisk, men under fjolåret ökade enligt Brå antalet anmälda hatbrott med antijudiska motiv med 57 procent, från 159 till 250.

Klimatskiftet har även belysts i en rad studier av medier och offentlig debatt. Också här kan påvisas hur antijudiska tan-

A LETHAL OBSESSION ANTI-SEMITISM FROM ANTIQUITY TO THE GLOBAL

JIHAD

ROBERT S. WISTRICH

Random House 2010

kemönster även i västliga demokratier på ett allt tydligare sätt lämnar avtryck i diskussioner om Mellanöstern, amerikansk utrikespolitik, globalisering och Förintelsens plats i den politiska kulturen.

Det kanske mest ambitiösa försöket att beskriva och begripliggöra antisemitismens återkomst på såväl den europeiska som den internationella scenen är historikern Robert S. Wistrichs nya bok, *A Lethal Obsession. Anti-Semitism from Antiquity to the Global Jihad*. Som undertiteln antyder sträcker sig perspektivet längre tillbaka än så, men bokens huvudfokus riktas mot efterkrigstiden och samtiden.

Wistrich, som leder centret för antisemitismstudier vid Hebreiska universitetet i Jerusalem, presenterar i detta mer än tusensidiga verk inte bara frukterna av fyra decenniers egen forskning utan integrerar också rön från mängder av andra undersökningar. För den som följer forskningen på området och är bekant med Wistrichs tidigare arbeten erbjuder boken således kanske inte så mycket nytt. Dess stora värde ligger snarare i försöket att sammanfoga befintlig kunskap till en helhet.

Wistrich visar inte minst på den avgörande roll som Sovjetunionen kom att spela för att ge ny kraft och spridning åt betydande delar av mellankrigstidens och nazismens propaganda mot judarna. Om 1930-talets extremhöger manade till kamp mot "den internationella judendomen" varnade Sovjet och dess satellitregimer i Östeuropa för "den internationella sionismen", vilken nu påstods vara världsimperialismens motor eller spjutspets. Bakom den semantiska nyskapelsen (som egentligen inte heller den var särskilt ny) dol-

de sig snarlika föreställningar om en global judisk-plutokratisk konspiration.

Redan under 1950-talet inleddes från sovjetisk sida försöken att associera judar och den nybildade staten Israel med nazism. "Sionisterna" påstods ha samarbetat med Hitler och de sades nu, med det tjeckoslovakiska kommunistpartiets ledare Klement Gottwalds ord, försöka "göra pengar av Auschwitz och Majdanek". Efter 1967 års Mellanösternkrig, då Sovjets arabiska allierade led ett svidande nederlag, stegrades propagandan. I en massiv kampanj riktad till både en inhemsk och en internationell publik meddelades nu att "sionister" kontrollerade medier, finansväsende och politiker i väst, att "sionismen" var rasistisk och Israel det tredje riket i ny skepnad.

Propagandan blev på många sätt en exportsuccé. Delar av budskapet reprisades i Västeuropa av ytterlighetsgrupper på både vänster- och högerkanten och formar fortfarande viktiga inslag i den radikala antisionism som åter har blivit fashionabel. I än högre grad anammades de demoniserande bilderna av politiska eliter i arabvärlden, även om den plötsliga omgestaltningen av sionismen från kommunistiskt hot (inte populärt i Moskva) till nazistiskt (knappast ett skällsord bland arabnationalister) inte var helt okomplicerad.

Wistrich beskriver hur den europeiska antisemitismen, framför allt via kristna, börjar spridas i Mellanöstern under 1800-talet och långsamt sammanfogas med en i den muslimska världen befintlig tradition av förakt och diskriminering av judar. Och han belyser hur den nazityska propagandaoffensiven mot arabiska och muslimska opinioner, i vilken Jerusalems stormufti, den Hitlerallierade Haj Amin al-Husseini, fick stor betydelse för dess utbredning och radikalisering.

Boken tydliggör således varför varken Israels bildande 1948 eller de efterföljande konflikterna är grundorsaken till antisemitismens framväxt i arabiska och muslimska länder. De föreställningar som bär upp dessa strömningar orsakas lika lite i Mellanöstern som i Europa av vad judar eller en judisk stat gör, utan reflekterar en traderad idévärld som är långt äldre än staten Israel. Ett problem med Wistrichs analys är dock att han tenderar att tona ned eller nästan ignorera den betydelse Israels ockupation och förtryck av palestinier har för att stimulera existerande antijudiska uppfattningar och underlätta deras politiska exploatering.

Wistrichs partiella blindhet inför detta torde hänga samman med hans till Israels favor ganska politiserade analys av såväl Mellanösternkonflikten som debatten om denna. Att Israels agerande på sina håll ut-

löser ett raseri som sällan kommer till utlopp när andra stater och konflikter debatteras är riktigt. Att dessa irrationella reaktioner i viss utsträckning både reflekterar och göder judefientlighet likaså. Men Wistrichs behandling av denna problematik blir väl svepande och ensidig.

Boken demonstrerar dock hur även en tydligt antijudisk diskurs – inte sällan sammanvinnad med antisionism och anti-amerikanism och närd av en svårhanterlig skuldproblematik – i flera europeiska länder åter blivit en alltmer accepterad del av det offentliga samtalet. Det gäller inte minst föreställningarna om en omnipotent "Israellobby" som kontrollerar amerikansk politik och manipulerar medier och politik i europeiska länder. Tyvärr förekommer i Wistrichs diskussion en del överdrifter och felaktigheter, bland annat om Sverige, men den övergripande bilden underbyggs väl.

Till bokens förtjänster hör också genomgången av den samtida utvecklingen i det postkommunistiska Öst- och Centraleuropa. Där hetsas högernationalistiska krafter mot romer och andra minoriteter, samtidigt som en "judisk konspiration" frammanas som förklaring till såväl gårdagens kommunism som dagens rövarkapitalism. Som Wistrich påpekar understryker dessa tendenser att den förstärkta antisemitismen i Europa har långt fler näringskällor än Israel-Palestinakonflikten.

Värdefull är också analysen av den apokalyptiska antisemitiska ideologi som präglar den iranska regimen och jihadistiska rörelser och som via internet, tv och extrema predikanter når en global publik. Wistrich riktar i sammanhanget hård men berättigad kritik mot västliga demokraters oförmåga eller ovilja att se och konfrontera den folkmordsinriktade propaganda som kontinuerligt pumpas ut från Teheran.

Mer problematisk är diskussionen om de muslimska minoriteterna i Europa. Det är väl belagt att antisemitismen är stark inom vissa muslimska opinioner liksom att ökningen av antalet incidenter delvis kan knytas till denna utveckling. Men Wistrich målar med bred pensel och få nyanser. Hans i några fall kollektiverande ut-sagor och varningarna för en "krypande islamisering" av ett försvagat och identitetslöst Europa ligger ibland snubblande nära de grumligheter som förmedlas av Europa-litteraturen.

Dessa invändningar till trots vill jag hävda att Wistrich skrivit en på många sätt imponerande bok. Läst med ett kritiskt öga erbjuder den viktig kunskap om antisemitismens revitalisering, framträdandeformer och spridningsvägar efter 1945.

Henrik Bachner

Slutet på Historien

ENCOUNTER

MILAN KUNDERA

HarperCollins Publishers 2010

Den kontrafaktiska historieforskningens underhållande och harmlösa gissningslekar kan i sina bästa stunder bidra till ett ökat intresse för den tid som flytt. Osäkerhetsfaktorn – "vad hade hänt om..." – frammanar nyfikenhet och kunskaps törst. Vi känner skräckblandad förtjusning över att minsta förskjutning i det stora skeendet hade kunnat etablera ett helt annat faktum än det som nu står till vårt förfogande. Scenarierna kan laboreras med i det oändliga. Men historien är en process, inte en slumpgenerator. Får vi förstå det bättre än Milan Kundera som i hela sitt författarskap försökt komma till rätta med historiens obevekliga gång. Mot diktaturen, mot överlöparna och anpasslingarna sätter han konstens oberäknelighet.

I essäboken *Encounter* undrar han i en text från 1980 över sitt plötsliga intresse för kompositören Iannis Xenakis två, tre år efter den sovjetiska invasionen av Tjeckoslovakien. Varför inte i stället söka tröst i Smetana? Därför att Iannis musik var ny för honom. Han stod oförberedd inför den och kunde njuta reservationslöst. Smetana hade kunnat upprätthålla illusionen "om ett evigt liv för mitt land, som just mottagit sin dödsdom". Men då skulle också äkta känslor och äkta konst korrumpas och ha dragits in i systemets lögn och grymhet.

2008 läser Kundera om sin nästan trettio år gamla text. Hans omedelbara tanke är att stryka fraser som "katastrof" och "dödsdom" som nu tycks absurda. Men så inser han att detta vore att censurera sina minnen. Han och hans vänner upplevde faktiskt invasionen som en katastrof.

"Om vi glömmet hur vi då kände finns det heller ingen möjlighet att erinra sig tidsandan och dess konsekvenser. Vår förtvivlan gällde inte kommunistregimen. Regimer kommer och går. Men civilisationens gränser består, och vi såg hur vi var på väg att sväljas av ett helt annat slags civilisation. I det ryska imperiet höll nationer på att förlora sin identitet, sitt språk. Jag insåg då det uppenbara (det överväldigande uppenbara faktumet): att den tjeckiska nationen inte var odödlig; att också den kunde upphöra att existera. Utan denna pockande tanke skulle min egendomliga dragning till Iannis framstå som obegriplig. Hans musik försökte mig med tanken på slut som oundvikliga."

Mats Wiklund

Den omachiavelliske Machiavelli

HISTORIA

Författaren till Machiavellibiografen *The Unlikely Prince*, Niccolò Capponi, är själv florentinare och härstammar i rakt nedstigande led från Machiavelli. Detta präglar hans bok. Här är det inte fråga om Machiavelli som en av de moderna politiska tänkandets grundläggare utan om Machiavelli som florentisk politiker och därmed om en karriär som går i stöpet.

Varför lyckades Machiavelli inte som politiker? Capponi har en intressant förklaring. Han menar att Machiavelli misslyckades helt enkelt därför att han inte var tillräckligt machiavellisk.

Lorenzo Medici, kallad "il Magnifico", var den dominerande gestalten i florentinsk politik under senare hälften av 1400-talet. Efter hans död övertogs makten av en religiös diktatur under dominikanmunkens Girolamo Savonarola. Något av ett talibanvälde inrättades som fick de levnadsglada florentinarna att stånka. Men Savonarola störtades i sin tur, förklarades vara en kättare och brändes på bål. En ny regim, styrd av "de tios råd", tar över. Det är nu, våren 1498, som Niccolò Machiavelli, en ung man med grundlig bildning och borgerlig bakgrund, erhåller en hög befattning. Hans beskyddare, Pier Soderini, är en av de starka männen i Florens.

Den tid som följer är Machiavellis politiska storhetstid. Han skickas på viktiga diplomatiska uppdrag, besöker påve, kejsare och Frankrikes kung. Nu lär han också känna den fruktade Cesare Borgia, en krigsherre som opererar i Centralitalien. Machiavelli blir en beundrare av Cesares handlingskraft och politiska slughet.

Men till slut går allt åt skogen för Machiavelli.

Spanien hade intressen i Italien och ingrep där med väpnad makt. Medicerna återkom till makten 1512 genom en kupp. Soderini som tagit parti för Frankrike störtades liksom de tios regim. Machiavelli avsattes från alla sina ämbeten. Capponi menar att han nu gjorde sig skyl-

Niccolò Machiavelli.

FOTO: MARY EVANS/IBL BILDBYRÅ

**AN UNLIKELY PRINCE
THE LIFE AND TIMES OF
MACHIABELLI
NICCOLÒ CAPPONI**
Da Capo Press 2010

dig till en avsevärd blunder. Istället för att ligga lågt och hålla tyst kunde Machiavelli inte motstå frestelsen att ge den nya regimen råd, till på köpet ovälkomna råd. Han ansåg att medicerna inte borde försöka återta den egendom de förlorat 1494 när de först fördrevs från Florens. Detta togs inte väl upp.

Men något annat var värre. En kupp förbereddes mot den nya Mediciregimen. En mordplan mot Giuliano Medici utvecklades. Men den blev avslöjad i förtid. Två unga män, Pietropaldo Boscoli och Agostino Capponi, häktades. På en lista på personer som konspiratorerna avsåg att kontak-

ta fanns Machiavellis namn. De båda skulle senare avrättas. Machiavelli själv greps och underkastades tortyr. Han släpptes till sist och tilläts återvända till sitt lantgods utanför Florens. Men han befann sig fortfarande under misstanke.

Åter visade sig Machiavelli, som Capponi ser det, alltför friskspråkig, alltför ivrig att snabbt återvända till politiken. Han trivdes inte riktigt med lantlivet. Till en vän skrev han vid denna tid:

"Här kommer jag att ruttna, oförmögen att hitta någon som är intresserad av mina tjänster och som tror att jag kan uträtta något. Men för mig är det omöjligt att förbli i en sådan situation för evigt, jag tygnar bort..."

Machiavelli inspekterar sådd och maskörd, vittjar sina fågelfällor, spelar kort med några lokala bekanta på bykrogen. På kvällen klär han sig emellertid i sina bästa kläder för att träda in i sitt bibliotek och där möta förnämre vänner, de stora författarna bland greker och romare. Nu skriver han också sitt mest berömda – eller beryktade – verk. Det är *Fursten*, boken om hur en furste måste gå tillväga för att kunna gripa och behålla makten. Här lyfts politikens spel upp i dagen.

Machiavelli visar hur privatmoralen har föga betydelse. En furste som vill behålla sin makt måste kunna ljuga och bedra, begagna krigslistor. En furste måste uppträda med hårdhet, inte skona fiender som senare kan bli farliga. En furste måste sätta sig över de vanliga mänskliga känslorna och styra med statsförnufts och sin egen makt för ögonen. Han måste inse att mannen på toppen har få vänner, men många fiender.

Machiavelli har naturligtvis baktankar med att skriva *Fursten*. Han vill visa hur hemma han är i maktspelet, hur väl han förstår dess regler och irrgångar. På så vis vill han speciminera för återanställning i Florens tjänst. Han lyckas till och med utverka tillstånd att personligen få överlämna sin skrift till Florens styresman, en ny Lorenzo Medici. Lorenzo tar emot boken men visar inget intresse. Istället ägnar han sig helt åt ett koppel hundar som en annan uppvaktande skänker honom. Machiavelli går besviken därifrån. Han kommer aldrig att återvända till politiken. Resten av sitt liv ägnar han sig åt att skriva sina andra stora verk, kommentarerna till Livius, *Florens historia* (båda för övrigt i nyutkomna svenska översättningar).

Vad gick fel? *Fursten* hör till världslitteraturens odödliga mästerverk. Men samtidigt gillade inte boken. Som en kommentator, Giovanni Battista Busini, uttryckte det:

"De rika uppfattade *Fursten* som en handbok i hur hertigen /Lorenzo Medici/ skulle ta ifrån dem deras rikedom, de fattiga i hur de skulle berövas sin frihet. För Savonarolas anhängare var han en kättare, de goda ansåg honom oärlig, de onda ansåg honom värre än de själva eller mer effektiva. Så alla hatade honom."

Capponi drar den uppenbara slutsatsen med hjälp av ett florentinskt ord-språk: "Säger du sanningen så blir du stenad." Machiavelli hade skildrat politiken sådan den var istället för sådan den borde vara. Undra på att han blev hatad och betraktad som en verklig skurk av de fromma. De sofistikerade menade att han just genom att bluddra om maktens hemligheter istället för att hålla tyst hade visat att han var inkompetent för statstjänst.

Å andra sidan – det som möjligen var en förlust för florentinsk politik 1513 var en vinst för världslitteraturen. Det var när Machiavelli fallit från makten som han fick tid att skriva. Om hans verk har Capponi inte mycket att säga. Men hans bok innehåller åtskilligt av intresse om Machiavellis liv och tid och om det eviga Florens med dess labyrintiska politik, dess skurkstreck och gangstermetoder, dess lysande författare. **Svante Nordin**

Kuba som installation

KUBA

En av sommarens mest positiva läs-upplevelser har varit Yoani Sánchezs bok *Cuba libre. Vivir y escribir en La Habana*. Författarinnan är en ung kubanska (cirka 33 år) som har gått en 5-årig universitetsutbildning i spanska språket och litteraturen och skriver en blogg om vardagslivet i Havanna. Yoani Sánchez lägger ut texter en eller två gånger i veckan. Hon kallar sin blogg "Generación Y".

Hon utsågs 2008 till en av årets personligheter i *Time* i kategorin "hjältar och pionjärer". Samma år fick hon i Spanien Ortega y Gasset-priset för journalister. Obama har berömt henne, och Castro har kritiserat henne. Dessutom har hon nu alltså givit ut en bok som redan fått stor internationell spridning, och allt detta på bara tre år.

Boken består av hennes bloggtexter från 2007 till 2009, många illustrerade med foton. Texterna är skrivna på ett vardat och precist språk som undviker både talspråk och politiska klyschor.

Det märkvärdiga är att hon undviker en aggressiv ton. I hennes föräldrars generation var nästan allt förbjudet eller reglerat utom de namn kubanerna kunde ge sina barn. Många svävade därför ut i romantiska och egendomliga namn som just ofta innehöll ett y, en bokstav som används mycket lite i spanska språket. Eftersom en kuban inte har rätt att ha egen webbsida eller eget mejlkonto som inte är kontrollerat av regimen, måste bloggerskan (vilket är vad hon själv kallar sig) komma runt förbudet för att kunna publicera sig. Det gör hon genom att gå till turishotell och låtsas vara turist, så att hon kan skicka iväg de texter hon tidigare skrivit hemma. För att uttrycka att regimen behandlar utlänningar väl men inte sina egna medborgare använder hon ord som *apartheid* eller *endofobi*, motsats till xenofobi.

Texterna utmärks av en stark känsla av närvaro i Havanna. Hon nämner att hon begett sig till en viss plats och sett eller hört en viss sak. De fotografier som åtföljer texterna har ett vardagligt och amatörmässigt utseende, vilket förstärker tro-

Det flyter, det funkcar.

värdigheten. Hon använder ett medborgarperspektiv. Varför fungerar inte hissen? Varför kan hon inte få tag på citroner när hon har ont i halsen och vill dricka te med citron? Varför måste hon göra en enorm ansträngning när en bekant ska opereras? Hon måste köpa sprutspetsar och bandage, liksom rengöringsmedel för att städa sjuksalen, och presenter till kirurgen och sjuksköterskan. Därefter måste hon ordna transport hem för den nyopererade. Hon berättar om föräldramöten i skolan där läraren kommer med en lista med det som behöver åtgärdas och uppdragen fördelas mellan föräldrarna. Det kan gälla att laga stolar, kopiera matematikprov eller samla ihop pengar till städerska.

Texterna är inte fördömande utan resonerande och kommenterande och utgår ofta från en observation av någon egendomlighet i vardagen berättad från ett medvetet naivt perspektiv. Detta är förstås ett litterärt drag som hon kan ha hämtat från klassiker som Montesquieu, Swift eller Defoe. När hon exempelvis skriver om att myndigheterna placerat två poliser i entrén till det höghus där hon bor, säger hon sig vara tacksam. Det förekommer nu mindre vandalisering i byggnaden, när de är så vänliga att ständigt vara på plats.

Hon beskriver vardagen som en jakt på mat. Eftersom utbudet i de statliga affärerna är så begränsat måste folk försöka få mat på annat sätt. Detta är emellertid olagligt och det förekommer ideliga poliskontroller där man letar efter undan-gömd mat. I andra bloggposter talar hon om havet. Trots att kubanerna är omgivna

av hav lever de som om det inte funnes där, eftersom det är förbjudet att utan

>>

CUBA LIBRE
VIVIR Y ESCRIBIR EN
LA HABANA
YOANI SÁNCHEZ
Debate 2010

tillstånd ha båt, fiska eller vistas på vissa stränder. Havet är en av de saker hon därför skrivit upp på listan över det som kubanerna behöver ta tillbaka.

Beträffande turister nämner hon att hon ibland blir tillfrågad av naiva personer vilken som är den mest typiska kubanska maträtten. Hur ska man svara?, frågar hon retoriskt. Ska man säga att den vanligaste rätten är ris kokat i buljong?

Hon är dessutom allergisk mot turistaffischer. Med utgångspunkt från en affisch som uppmanar utlänningar att "komma och se Kuba", ett Kuba som beskrivs som mulattskor, rom, palmer och badstränder, föreslår hon ett annat researrangemang. Det skulle heta "kom och upplev Kuba som det är". Turisterna skulle erbjudas att leva under ett par veckor på kubansk lön, äta kubansk mat och bara transportera sig med allmänna kommunikationsmedel. Hon förutspår att de skulle lämna landet smalare, med ledsna ögon och misstroagna mot turistbroschyrer.

Hon beskriver hur såväl kubanska män som kvinnor närmar sig utlänningar med ett *I love you* för att få tillgång till konsumtionsvaror och kanske till och med utresevisum. Hon återkommer flera gånger till att kubanerna gett upp och bara vill bort. Många av hennes studiekamrater bor nu utomlands. De hoppar av under en laglig utomlandsresa, försöker att gifta sig med en utlänning eller letar efter papper som visar att de haft en spanjor bland sina mor- eller farföräldrar, något som inte är ovanligt. Kan de visa detta, får de inresevisum till Spanien och därmed till EU.

Det mest utmanande för myndigheterna är säkert att hon inte ens framställer sig som oppositionell. Hon säger sig vara trött på politik. Hon ägnar ingen energi åt att tala om bröderna Castro utan hon bara bortser från dem. Istället för att tala om förtryck benämner hon vissa situationer som absurda eller surrealistiska. Samma inställning har en annan ung kvinnlig kubansk författare, Wendy Guerra, som lär ha kallat den kubanska regimen för en ointressant installation. Wendy Guerra har bland annat skrivit en roman, *Todos se van* (Alla ger sig av), där den politiska situationen inte omtalas.

En enda bloggpost kan sammanfatta Yoani Sánchez berättarteknik. Hon har sett och fotograferat ett hus med en stor skylt där det står "Socialism eller död?". Emellertid, påpekar hon, har träd och buskar vuxit upp så att nu döljs sista delen av budskapet. Man bara kan läsa "socialism". Är det då inte lika bra att ta ner skylten? frågar hon.

Inger Enkvist

Industrimannen som blev martyr

HISTORIA

Som en historiegåta är första världskriget. Inga böcker eller filmer i världen kan visa det slag som det innebar för Europa, eller få oss att ana hur agg och rädsla då spreds. En fredsepok gick i graven, men redan före 1914 hade tvivel och vända infekterat Europa, inte minst den unga nationen Tyskland.

Kan man då hitta en symbolfigur för de tunga åren kring 1914? Kan alla deras mot-sägelser rymmas i en enda person?

Historikern Lothar Gall svarar ja. I en ny biografi, *Walther Rathenau. Portrait einer Epoche*, visar han hur det rationellt planerande och det sårbart konstnärliga kunde förenas i en tysk gentleman vars enkla, pipskäggprydda yttre intill förväxling liknade en kejsar Wilhelms eller en general Ludendorffs.

Rathenau var född 1867. Som ende överlevande son till elkoncernen AEG:s grundare Emil Rathenau förväntades han leda en industriell uppstickare som redan år 1900 hade 60 000 anställda. Med en universitetsgrad i naturvetarämnen och gedigen praktik var han på ett sätt förberedd för uppgiften. Vilja och begåvning fanns.

Men det gällde att utnyttja affärsmöjligheterna när allt fler företag sökte elprodukter och chanser till utrikeskontrakt erbjöds. AEG växte och diversifierades. Behovet av insatsvaror fick företaget att bli en koncern med vars affärspartner avtal slöts, samt en rad uppköp och fusioner företogs. Då elmarknaden ännu var outvecklad, tvangs företag som AEG och Siemens skaffa underleverantörer, bygga upp infrastruktur och utforma tjänster både till andra företag och till allmänheten. Far och son Rathenau lärde sig snart detta spel.

Far och son hade däremot skilda gene-

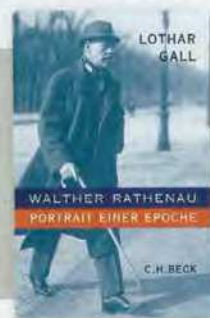
rationsupplevelser. Medan fadern Emil var industrimannen som såg till företagets bästa och misstrodde banker, sökte Walther vara med och forma hela ekonomins framtid. Det skedde bland annat via karteller stödda av nya finansföretag. Som styrelseledamot i banken Berliner Handelsgesellschaft drog Rathenau nytta av dess möjligheter. Han såg att den nya ekonomin utom att skapa välstånd breddade och intellektualiserade det tyska samhället.

Med sina jämna vanor, sitt artiga sätt och sin burgna villa i Berlins högre ståndskvarter i Grunewald verkade Rathenau tidstypisk. Att han även umgicks med kulturella rebeller och konstnärliga förnyare är svårare att förklara. Ett skäl anser Gall vara att han som förmögen jude kände sig utanför det tyska samhällets eliter.

Walther Rathenau var en rastlös förnyare, som berördes av livsfrågorna och ofta blev visionär. Han undvek ett slätstruket liv i den borgerlighet där han var född. Mot dess tröga ståndskultur, behovet att visa upp sin rikedom och samtidigt dess kvardröjande feodala drag ville Rathenau sätta en "ny borgerlighet". Vissa wilhelmska ideal måste förkastas, livsstilen skilja sig från de övre samhällsskiktens. Inte minst måste nya grupper stödjas: talang mot privilegier. Politiskt var den nya borgerligheten vänsterliberal, arvtagare till revoltförsöket 1848, och kosmopolitisk. Rathenau ifrågasatte den materialistiska anda som nu trädde fram. Han såg kulturens fostrande och enande roll; en variant av Goethes och Schillers bildningsidé.

Många förbryllades av Rathenaus glänsande och ombytliga personlighet. Var fanns mannens kärna, vad trodde han på? Samme AEG-direktör som slog ihop företag till konglomerat, umgicks ju med Berlins modernister

WALTHER RATHENAU
PORTRAIT EINER EPOCHE
LOTHAR GALL
C H Beck 2009

och bildstormare. När krigsmolnen hopades åtog sig Rathenau att i statstjänstemannakostym förse Tyskland med de råvaror och sprängämnen som behövdes. Han antydde samtidigt att freden skulle gynnas av en europeisk gemenskap och tullfrihet.

” Med sina jämna vanor, sitt artiga sätt och sin burgna villa i Berlins högreståndskvarter i Grunewald verkade Rathenau tidstypisk. Att han även umgicks med kulturella rebeller och konstnärliga förnyare är svårare att förklara.

Som pliktmedveten privatman jagade han ännu sin livsuppgift. En sådan hägrade då han 1918 med liberala kolleger grundade DDP, Deutsche Demokratische Partei. Men detta parti, menar Gall, gav inte Rathenau någon klar roll. År följde då hans uppsåt ifrågasattes, allt medan ett par böcker han skrev blev bästsäljare. Han gisslade tidens ytlighet och krävde personlig fördjupning. Termen *Geist* (ande) användes flitigt. Mer konventionellt borgerliga personer stöttes av Rathenaus eftergifter åt vänstern, hans svaghet för planekonomiskt tänkande och statlig socialpolitik.

Efter första världskriget föll Tysklands politiska ordning samman och kejsaren abdikerade. Rathenau som angripit den ordningen ombads 1920 delta i en kommission för att skapa ekonomiska spelregler. Snart fick han även administrera det tyska krigsskadeståndet. Och då han deltog i möten med segrarmakterna, fick han sådan ställning att han våren 1922 blev tysk utrikesminister.

Här på toppen av sin karriär mötte han sitt öde. Redan misstrodd som "smygkommunist" ansågs han av högerextrema grupper ha svikit landet. Vid mötet med segrarmakterna i Genua signerade han det så kallade Rapalloavtalet, som öppnade för diplomati och viss samverkan med Sovjetunionen. Rathenau kände sina fiender: "Det mätta borgerskapet jagar mig med glöddande hat, proletariatet misstror mig." I juni 1922 på väg från bostaden i Berlin sköts han ihjäl av bilburna frikårsaktivister. Så blev Rathenau, som sökt ena sitt land, själv ett offer och en symbol för dess splittring.

Carl Johan Ljungberg

Walther Rathenau
porträtterad av
Edvard Munch.

FOTO: AKS IMAGES/SCANNIT

Disa Håstad.

Centralasien upprepar afrikanska misstag

AFRIKA

Varför blir jag så irriterad när jag tänker på Tanzania?" undrar Disa Håstad i sin bok *Frihetens frestelser*. Hon funderar på om det är skattebetalaren i henne som störs av att så mycket svenskt bistånd har slängts ned i detta "svarta hål". "Eller", fortsätter hon "är jag bara irriterad på helgonglorian kring Julius Nyerere?"

Böcker som är kritiska till afrikanska samhällssystem och försöker förklara bristen på ekonomisk tillväxt söder om Sahara

har blivit en egen genre. Särskilt i anglosaxisk litteratur. Författaren är vanligtvis en pensionerad, tidigare högt uppsatt ekonom inom Världsbanken som tar bladet från munnen. Resultatet brukar bli en analys av Afrikas ekonomiska kräftgång kryddad med beskäftiga uppmaningar till diverse undergörande reformer som sällan eller aldrig tar hänsyn till Afrikas unika förhållanden.

Disa Håstad, pensionerad utrikesreporter på DN, har skrivit en helt annan betraktelse.

En reportage- och debattbok om Afrika och Centralasien som inte liknar nå-

got annat. Känsliga läsare varnas, som man brukar säga. Det är på många sätt ett häpnadsväckande dokument. Ibland påminner hon om Betty Mahmoody, författare till den förkättrade boken *Inte utan min dotter*. (Och det menar jag som en komplimang.) Hon noterar att det står en extra hink och skopa i badrummet hos en förmoden nigerian, ett tecken på att inte ens de rika kan räkna med konstant vattenflöde. Hon ser detaljer som de pensionerade världsbanksekonomen skulle ha missat och därför blir hennes bok njutbar och läsandet fyllt av aha-upplevelser.

FOTO: MARIKA LINDBOM

Hon undrar hur det känns att vara en "vanlig tanzanier", och eftersom hennes allmänna intryck är att de "låter infantila och initiativlösa" så börjar hon miss-tänka att hon har missat något. Då slår hon sig ned hos en lantbrukarfamilj i några dagar och får tillfälle att revidera sina intryck. Hon upptäcker att de är både hårt arbetande och intresserade av omvärlden.

Håstad tvivlar alltså på sitt eget omdöme och bestämmer sig för att dubbelkolla. Så arbetar en seriös reporter.

Men ibland låter hon nästan i sin vresiga frispråkighet som en tidig upplaga av *Nordisk familjebok*. "Till skillnad från de relativt tröga tanzanierna har kenyanerna nära till konflikt", fastslår hon exempelvis. Hon tar kolonialismen i försvar och frågar retoriskt var afrikanerna hade stått idag utan den historiska erfarenheten.

Håstad tar sig runt i Afrika, i rullstol eller stådd på käpp beroende på dagsformen i hennes onda ben. Hon söker upp folk som har något att säga om tillståndet i sitt land, citerar dem och drar sina slutsatser.

En man i Mali klagar på bristande energi hos befolkningen och Håstad instämmer. Unga män går bara och dräller på gatorna, skriver hon. "På egen hand tycks afrikanerna ha svårt att få något gjort", fortsätter hon. "Det var rätt länge sedan som Afrika hade någon vetenskaplig utveckling som man kunde hoppas på."

Hon är oförsonlig i sin kritik av kvinnoförtrycket. Hon skriver att kvinnor tvingas arbeta medan männen sitter och latar sig. "Att slå sin hustru är normalt beteende", noterar hon ilsket.

Men boken består naturligtvis inte bara av den här sortens spridda reflexioner. Håstad har ett ärende. Hon arbetade länge som DN:s korrespondent i Moskva och fick se Sovjetunionen kollapsa och ersättas av självständiga stater. Nu undrar hon om dessa centralasiatiska republiker kommer att kunna bli fredliga och demokratiska, eller om de ska utvecklas åt samma håll som flertalet afrikanska stater efter frigörelsen från kolonialmakterna.

Genom att granska vad som har hänt i Afrika sedan 1960-talet försöker hon alltså se Centralasiens framtid. En stor uppgift för en ensam författare, måste man säga. Och mycket riktigt så blir det fler frågor än svar i hennes bok.

Titeln *Frihetens frestelser* syftar på det som har blivit Afrikas olycka: korruptionen. "De nya ledarna", skriver Håstad om Afrika efter frigörelsen, "var som ett barn frisläppt i en gottbutik. Först tar han en godisbit – ingen märker det. Då blir han djärvare och tar en handfull. När ingen fortfarande reagerar förstår han att han kan ta för sig som han vill och ingen säger åt honom."

Varför blev det så? En förklaring, menar Håstad, är det internationella utvecklingsbiståndets skadliga inverkan på de självständiga afrikanska staterna. Land ska med bistånd byggas, travestierar hon syrligt och förklarar hur korruptionskulturen har uppstått i länder där de styrande inte är ansvariga inför folket. Folket, som ju bidrar med minimala skatteintäkter, är varken intressant eller relevant för de styrande. Regeringarna i de fria afrikanska sta-

terna har aldrig behövt bry sig om folkets stöd, eftersom pengarna kommer från annat håll. Från bistånd, från Världsbankslånet och oljebolag. "Därför", skriver Håstad, "struntar man helt sonika i sådant som skulle kunna förbättra villkoren för befolkningen."

Regeringen känner sig inte redovisningsskyldig inför folket, utan snarare inför de utländska ekonomiska aktörerna. Detta är en oerhört viktig iakttagelse som naturligtvis även andra bedömare har gjort. Och, menar Håstad, samma fenomen kan observeras i Centralasien.

Ett folk som inte betalar skatt kan inte kräva att regeringen levererar något. Och när biståndsgivare inte begär redovisning av satsade pengar så uppstår givetvis frestelsen att förnilla.

Den gamla Östeuropakorrespondenten Disa Håstad linkar runt i Afrika och konstaterar uppgivet att hon har sett allt förut. Hon ser Robert Mugabes bilkortage susa förbi i Harare och noterar ambulansen längst bak. Den är alltid med ifall något skulle hända Den store ledaren. Precis som i Moskva, muttrar hon. "Långa köer vid bensinstationerna? Bilar som put-tas fram för att inte spilla dyrbara droppar? Dunkar som fyller bakluckan och gör krockar livsfarliga? Ja, så var det i Rumä-nien under Ceaușescu", skriver hon.

Den snabbhet med vilken socialismen förkastades på de flesta håll i Centralasien efter Sovjetunionens fall får Håstad att dra slutsatsen att den bara var en kulliss. Precis som i Afrika. Hon talar med Roger Robinson, chef för Världsbankens kontor i Kirgizistan. Han råkar vara född i Zimbabwe. "Afrikansk socialism är som afrikansk matematik – den finns inte", fastslår han. Han ser tre likheter mellan de postkoloniala staterna i Afrika och Centralasien: korruption, beskyddarsystem och klanmentalitet.

Klanmentaliteten är en mycket starkare kraft än vad många anar. Disa Håstad resonerar kring den som en avgörande faktor i både afrikansk och centralasiatisk politik. Hon citerar John Githongo, kenyanen som avslöjade den massiva korruptionsskandal som gav upphov till kravallerna i Kenya efter det senaste valet 2007. "En ledare som slutar sprida gåvor omkring sig förlorar sin legitimitet", säger han. Enligt flera bedömare är det omöjligt att utrota korruptionen, denna "frihetens frestelse", eftersom traditionen att ge gåvor till den egna klanen är så inrotad. Den medlem i stammen som har lyckats ekonomiskt måste helt enkelt dela med sig. Där ligger kanske nyckeln till förståelse av varför ekonomin i både Afrika och Centralasien utvecklas åt fel håll.

Bengt Nilsson

FRIHETENS FRESTELSER DISA HÅSTAD Albert Bonniers förlag 2010

Arvet efter Khomeini

IRAN

Den iranska revolutionen skiljer ut sig från andra revolutioner under 1900-talet. När det iranska folket 1979 störtade shahens USA-stödda – men auktoritära, ineffektiva och korrupta – regim var det inte till slagord av Marx och Lenin utan under återopande av Allah och profeten Mohammed. En uråldrig religion hade i ett slag förvandlats till en revolutionär kraft. Influenserna till den moderna ideologiska islamismen kom från Pakistan, Egypten och Europa. Men det var i det relativt moderniserade Iran som förutsättningarna fanns för en islamistisk revolution i Mellanöstern.

Den amerikanske Irankännaren och sociologen Saïd Amir Arjomand har i boken *After Khomeini. Iran Under his Successors* följt utvecklingen i världens första moderna teokrati de 30 åren efter revolutionen. Det är ett gediget verk som kastar ett behövligt ljus över den allt annat än lättförstådda inrikespolitiken och maktkampen i dagens Iran.

Den 77-årige Ayatollah Ruhollah Khomeini var vid revolutionen 1979 dess obestridda ledare, och förblev det fram till sin död tio år senare. Hans efterträdare på posten som mullornas "högste ledare", Sayyed Ali Khamenei, har därefter successivt stärkt sin makt. Något stalinistiskt självhärskardöme har det dock aldrig varit tal om, varken under Khomeini eller under Khamenei.

Irans konstitution föreskriver en komplicerad maktindelning mellan ledaren, mullorna i väktarrådet, presidenten och parlamentet. Men liksom i de flesta andra diktaturer vilar den faktiska makten mindre på konstitutionella befogenheter än på personliga nätverk och tillgång till statens ekonomiska resurser. Dessa är i sin tur fördelade på olika grupperingar enligt komplicerade patron – klientförhållanden. Den iranska regimen har således sedan sin tillkomst präglats av fraktionsstrider.

Revolutionen vände sig mot shahens envælde. För Khomeini själv var "kulturkampen" mot västinfluenser den viktigas-

te drivkraften. Arvet efter Khomeini har emellertid varit blandat. Vid sidan av viljan att införa den "sanna läran" – islam såsom religionen uttolkas av prästerskapet – drevs hans revolution även av kravet på ökat folkligt deltagande och social rättvisa.

Val förekommer visserligen i dagens Iran men någon egentlig demokrati är det inte. Den huvudsakliga makten finns hos ledaren och väktarrådet, som fungerar som en slags överrock på de folkvalda institutionerna. Valen till parlamentet och presidentposten har genom åren präglats av medicensur, fusk, trakasserier mot oppositionella och rent våld – inte sällan med dödlig utgång. Det gäller inte minst förra årets presidentval som bekant följdes av omfattande folkliga protester vilka regimen slog ned med stor brutalitet.

Bristen på rättsäkerhet, i kombination med öppna fraktionsstrider mellan de tidigare revolutionärerna – även oppositionsledarna tillhör denna grupp – skapar politisk osäkerhet. De politiska spelreglerna i Iran har hela tiden ändrats beroende på vem som kontrollerat de centrala institutionerna. Inte ens domstolsväsendet och universiteten har undgått att bli politiserade. Olika specialdomstolar har till exempel blivit ett viktigt maktmedel för regimen.

Den politiska utvecklingen efter 1979 har i hög grad varit en kamp om hur revolutionen ska tolkas. Även de reformsinnade krafterna har enligt Arjomand fastnat i en revolutionsretorik som starkt begränsat deras handlingsutrymme. Det är enligt författaren huvudförklaringen till reformpresidenternas – Akbar Hasemi-Rafsanjani på 1990-talet och Mohammad Khatami på 2000-talet – tragiska misslyckande.

Rafsanjani försökte förgäves liberalisera landets ekonomi, Khatami dess poli-

Övervakad av prästerskapet.

tiska system. Bägge hade en betryggande folkmajoritet i ryggen och en förändring i demokratisk riktning hade varit möjlig om bara Rafsanjani och Khatami insett att de inte kunde spela på mullornas villkor. Men de båda reformpresidenterna satte aldrig hårt mot hårt trots att de systematiskt motarbetades, fick sina ministrar utbytta, valledare mördade och tillgångar frysta. Rafsanjani saknade viljan och Khatami modet att på allvar utmana systemet.

Till stor del kan detta misslyckande förklaras med att reformanhängarna var en del – om än den svagare parten – i det system de försökte förändra. Arjomand menar att ideologi och vilja till politisk förändring generellt är viktigast för dem som står utanför den etablerade makten. Den islamistiska ideologin, kraven på ökat folkligt deltagande och Irans nationella uppvaknande hade stor betydelse vid revolutionen 1979. Men efterhand har fast-

AFTER KHOMEINI
IRAN UNDER HIS SUCCESSORS
SAÏD AMIR ARJOMAND
Oxford University Press 2009

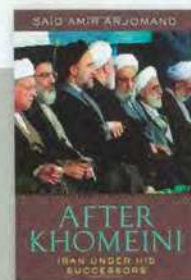

FOTO: ABEDIN TAHERKENAREH/SCANPIX

hållande vid personliga nätverk och makt-positioner blivit viktigare drivkrafter för de forna revolutionärerna. Reformledarna var helt enkelt inte intresserade av en total brytning med den islamiska republik de själva varit allt för insyltade i. Följden blev att de utmanövrades av det resursstarka konservativa lägret och tappade förtroendet bland sina egna anhängare.

Den nydanande kraften skulle visa sig komma från helt ett annat håll. Irans nuvarande president Mahmoud Ahmadi-nejad lyckades 2003 bli vald till borgmästare i huvudstaden Teheran. Ett år senare rönt hans anhängare stora framgångar i valet till parlamentet, majlis. År 2005 kröntes framgången med att Ahmadinejad erövrade presidentposten.

Ahmadi-nejad har hela tiden backats upp av "ledaren" Khameni och några av de mer hårdföra ayatollorna. Hans politiska bas skiljer sig dock från deras. Ahmadinejad kommer från den ökända Basijmilisen som fungerar som en slags paramilitär polis – ofta utnyttjad av regimen för att slå till mot oppositionella grupper. Till skillnad från mullorna har han ingen religiös utbildning och han har konsekvent gått in för att framställa sig som en enkel man av folket – from, kompromisslös och militant – i ständigt kamp mot den korrupta överheten.

Ahmadi-nejad har sitt främsta stöd bland de forna kamraterna i Basijmilisen och hos elitstyrkorna inom revolutionsgardet. Han kan något förenklat liknas vid mellankrigstidens europeiska fascistledare. I grunden antidemokrat har han likt fascisterna inte haft några skrupler när det gäller att utnyttja de demokratiska institutionerna för egna syften – med hjälp av en hämningslöst populistisk retorik och uppbackning av regimen s makt-havare.

Ahmadi-nejad har skickligt iscensatt sin roll som folktribun, bland annat genom att bedriva valkampanj klädd som en enkel gatsopare och genom att dela ut apelsiner och potatis i Teherans fattigaste kvarter. Basijmilisen har i praktiken fungerat som hans kampanjorganisation – när de inte förföljt och trakasserat hans motkandidater. Både revolutionsgardet och Basijmilisen har i efterhand belönats rikligt ur statskassan.

Likheten mellan Irans president och tidigare europeiska fascistledare har fått en obehaglig dimension genom att Ahmadinejad ogenerat spelat ut det antisemitiska kortet. Irans president har förnekat staten Israels existensberättigande och Förintelsen som ett historiskt faktum. Inte ens Khomeini förnekade den judiska tragedin under andra världskriget.

År 2006 anordnade Ahmadinejad en Förintelsekonferens med medverkan av tyska nynazister, Ku Klux Klan och diverse historierevisionister. Han har också skrivit brev till Tysklands förbundskansler Angela Merkel och föreslagit en tysk-iransk allians mot "världssionismen".

Det ligger nära till hands att avfärda Ahmadinejad som en simpel populist. Arjomand sällar sig dock till dem som tror att Ahmadinejad inte nödvändigtvis är så rationell. Presidenten har gjort sig känd för sin vidskeplighet. Han har en bokstavig tro på den tolfte imamens snara återkomst. Vid middagar i presidentpalatset dukas det upp för imamen, vars återkomst inom shiitisk islam förebådar de yttersta dagarna. De mest alarmistiska bedömarna menar att Ahmadinejads ivriga strävan att förse Iran med kärnvapen faktiskt syftar till att påskynda apokalypsen. En mer näraliggande förklaring är att Irans ledargarnityr inte vill gå samma öde till mötes som Saddam Hussein – vars största misslag enligt iranierna inte var att han hade massförstörelsevapen utan att han saknade dem.

Rädslan för utländsk aggression är stor i Iran. USA:s militära interventioner i Irak och Afghanistan har dock i praktiken stärkt Irans ställning. Landets främsta regionala fiender – Saddamregimen i Irak och talibanerna i Afghanistan – är borta från makten. Irans grannländer styrs idag av personer med goda kontakter till den iranska regimen. Iran har också i det tysta stöttat amerikanarnas operationer trots regimen högljudda anti-amerikanism.

Irans framtida öde lär avgöras av två faktorer. Till att börja med regimen s stabilitet. Nästa maktkamp kan mycket väl komma att stå mellan det religiösa etablissemanget – med betydande ekonomiska och politiska tillgångar – och president Ahmadinejad, som kontrollerar stora delar av statsapparaten och har ett starkt stöd hos miliserna.

Reformrörelsen är trots förra årets massdemonstrationer oorganiserad och tycks inte kunna utmana dessa bågge maktcentrum.

Den andra nyckelfaktorn är att Iran inom bara något år förväntas ha tillgång till kärnvapen. Israel som ser detta som ett hot mot sin existens har inte uteslutit ett "föregripande anfall" för att slå ut de nukleära anläggningarna. USA, som i praktiken är den enda stat som har förmåga att effektivt slå till militärt, föredrar dock fortsatt diplomati.

Om framtiden går bara att spekulera. Men för den som vill förstå hur dagens Iran hamnat i världens blickfång är Said Amir Arjomands *After Khomeini* helt klart rekommenderad läsning. **Håkan Boström**

Mahler som modern man

Hört talas om Mozarteffekten? Glöm den i så fall. En av de första som dementerade dess förmenta verkan var faktiskt Frances Rauscher själv. Just hon som "upptäckte" begreppet ifråga. Och som missbrukades från första början, men än idag – femton år senare – fortsätter att sälja intelligensfrämjande bluffartiklar.

Glöm den. Nu är det Mahlereffekten som gäller. Och snarare än någon torr IQ handlar det på 2010-talet om EQ. Om "ett fenomen som når djupt in i intet ont anande existenser, som förändrar självbilden hos världens ledare, finanstoppar och yrkesmusiker."

Allt enligt begreppets myntare Norman Lebrecht som, till skillnad från beteendeforskaren och musikprofessorn Rauscher, verkar som journalist. Vid sidan av amerikanen Alex Ross (för övrigt den som en gång lanserade "Mozarteffekten") är

"Mahlereffektens" Norman Lebrecht den mest inflytelserika krönikören och opinionsbildaren på dagens internationella konstmusikscen. Engelsen Lebrechts polemiska böcker om den klassiska musikmarknadens impressariocirkus med skarpa konsekvensanalyser av överskattade och dito betalda jetsetdirigenter har gett resonans till och med in i det liknöjt troskyldiga svenska musiklivet. Och även när han som nu propagerar för sin älskingskompositör, en obestridd klassisk mästare, går hans ärende långt ut-

MUSIK

över själva dess föremål: Gustav Mahlers liv och verk.

Bara titeln! *Why Mahler? How One Man and Ten Symphonies Changed the World*. Lebrecht lyckas bättre att besvara den första meningen än bevisa den andra. Mahler är förvisso en kompositör som engagerar som få – om inte annat för sitt storsvulstiga narrativa och bildrika tonspråk. Men förändrar världen?

Hur tjuvande en sådan utsaga om musikens makt än må kännas, förmår jag inte skriva under på den. Inte ens på den ofta omtumlande erfarenheten av Gustav Mahlers symfonier, och inte heller efter läsningen av Norman Lebrecht. Det uppenbara och mätbara faktum att Mahlers musik, från att i decennier varit närmast negligerad, idag utgör stapelvara bland alla världens symfoniorkestrar – denna anmärkningsvärda postuma repertoarkarriär kan inte sägas ha förändrat mycket mer än, just det: symfoniorkestrarnas repertoar. Närmare bestämt på bekostnad av Beethovens symfonier.

Än sen då. Vad är det som säger att konserthusen på 2000-talet ska harva nio wienska symfonier från 1800-talets första år? När de, som nu, kan harva tio dito från 1900-talets första år? Särskilt som Mahlers ymniga symfonier tar konserthusets hela anställda musikerkår i anspråk – ingen onödig ledighet där, inte – och därtill frestar den influgne gästdirigentens ego?

Men ändå.

Att ett av de fjorton barn som Marie Mahler födde i den böhmiska kråkvinckeln Iglau skulle nå den musikaliska toppositionen i det habsburgska riket och toppa orkesterrepertoaren i det tjugoförsta seklet, var långt ifrån givet. För det första avled större delen av hennes barnaskara före två års ålder. För det andra hörde familjen till en förtryckt judisk minoritet. För det tredje ville pappa krögaren Bernhard Mahler styra in gossen Gustav i bränneribranschen.

Å andra sidan utgjorde det slutande 1800-talet ett drivhus för sådana oväntade konstnärliga blomstringar. I Mahlers geo-

grafiska närhet finner man till exempel slaktarsonen Dvorak, aspergerfallet Bruckner och den djupt originelle skolläraren Janacek. Judar och andra kulturellt undertryckta grupper som kvinnliga kompositörer kunde börja ta sig ton, liksom företrädare för "randstater" i den europiska utkanten – inte minst skandinaver.

Europas kulturella mittpunkt utgjordes av Wien. När Gustav Mahler föddes hade den habsburgska huvudstaden ca 6 000 judiska invånare. Vid hans entré i metropolen hade antalet stigit till ca 147 000 – till vilka man får förmoda att även konvertiter som Mahler räknades. 1897 hade han motvilligt låtit döpa sig till katolik; en förutsättning för det hägrande operachefsjobbet. Inför varje nytt uppdrag hade han märkt hur "det faktum att jag är jude visar sig alltid i sista stund vara ett oöverstigligt hinder".

Gustav Mahler är en typisk exponent för tidens judiska emancipation, men också för dess dilemma. Ty mot den grasserande judefientligheten hjälpte en övergång till kristendom föga. Som operachef fick han utstå ideliga antisemitiska utfall från den wienska högerpressen. Men även från stadens filharmoniker, som han därför ledde under endast tre säsonger. Dagens berömda Wienfilharmoniker hänvisar mer än gärna till sin gedigna Mahlertradition – något som avfärdas av Lebrecht som en ren myt.

Och myterna kring Mahler är många. Norman Lebrecht har ambitionen att eliminera dem, men samtidigt skapar han onekligen nya. Boktiteln påstås att Mahlers symfonier förändrar världen förklarar han huvudsakligen med rikliga citat från kändisar om musikens emotionella kraft. Snarare än Gustav Mahler är det Richard Wagner som påverkat samtidens och eftervärldens mentalitet utanför den rent

Alma Mahler.

musikaliska arenan. Så brast den 22-åriga Mahler i okontrollerad gråt vid nyheten om den tyske tonsättarens död.

Gustav Mahler själv var en känslös individ i ett känsloladdat kulturklimat. Men hans oförutsägbara vredesutbrott mot slentrian och slarv ("schlamperei") på Wienoperan var i själva verket – kunde han själv medge – strategiskt komponerade. För att inte säga strategiskt komponerade. De emotionella eruptionerna och lappkasterna är de tydligaste kännetecknen för hans musik, som ignorerar den klassiska musikens immanenta behärskning.

Andra karakteristika är stilpluralismen och ironin, ofta i samspel med de sångerna som ordlöst eller sjungna präglar tre av de tidiga symfonierna. Den

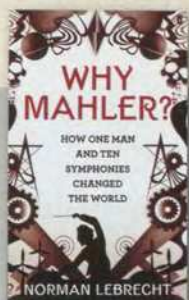
ovanligt avspända fjärde symfonin (jämför nr 1 den enda som ryms inom en timme) är full av parodier och travestier. En burlesk sagostämning anslås redan med inledningens bjällerklinger. I nästa sats tillsätts en grym, grimmsk svärta med den avsiktligt felstämmda solovioli-nens entoniga liemans-melodi. Men symfonin slutar med solosopranens skildring av en naiv bokmärkeshimmel, full av idogt köksarbetande helgon vid den paradisiska banketten.

Fyran är verkligen en illustrerande klassiker, och Norman Lebrecht tar ut svängarna. Den felstämmda fiolen blir till en "respektfull tolkning av romsk musik, det första exemplet på multikulturalism i västerländsk musik". Helgonens obekymrade kökslakt på oxar och fisk innebär att "Mahler tar ställning för djurens rätt". Och när Mahler i korrespondens med en homosexuell beundrare skickar en hälsning till dennes partner, blir han i Lebrechts ögon till en tidig hbt-förkämpe.

Det finns en enerverande beskäftighet i Lebrechts iver att göra Gustav Mahler till en man och förebild för vår tid, samtidigt som Mahlers omgivning onyanserat får stå fjättrad i sekelskiftets föreställningsvärld. Flickhustrun Alma, "vackrast av alla i Wien", består sin i Mahlerlitteraturen sedvanliga misogynia behandling – sexgalen, härsklysten och lynnig.

Hur medveten Lebrecht än är om dagens etniska och sexuella mångfaldsdiskurs, uppvisar han en förvånande tonhövet för den högljudda och skräckslagna antifeminism som mer än något präglade dåtidens Wien. Alma Mahlers motvilja mot Gustavs vackra men makabra sånger om döda barn – Kindertotenlieder – är högst förställd, särskilt som paret mister sin förstfödda i späda ålder. Men hos Norman Lebrecht blir denna motvilja istället ett utslag av svartsjuka gentemot Gustavs kärlek till sin dotter. I själva verket, menar han, är det Alma som önskar sin dotters död (!). Tonsättarbiografier brukar mestadels utgöra rätt kön- och känslolös läsning. *Why Mahler?* drivs däremot av en flammande iver att angelägen göra en komplex kompositör, hans konfliktfyllda värld och verk. Det bästa med Norman Lebrecht är hans aldrig sinande tro på musiken som något utöver en stilla stund i konserthuset, vid hörlurarna eller som en förevändning för en överbetald dirigent. Camilla Lundberg

WHY MAHLER?
HOW ONE MAN AND TEN
SYMPHONIES CHANGED
THE WORLD
NORMAN LEBRECHT
Faber and Faber 2010

Bland påvar och sodomiter

HISTORIA

Ingen vet egentligen vad som hände under karnevalen i Rom år 1468. Allt kan ha varit ett misstag, ett rättsövergrepp utan goda skäl, mot allt förnuft. Men de rykten som nådde påven Paulus II – rykten om en sammansvärjning som syftade till påvemord – kan också ha varit sanna. Vi vet inte. Och sanningen är egentligen ointressant, åtminstone för historikern Anthony F. D'Elia, som i boken *A Sudden Terror: The Plot to Murder the Pope in Renaissance Rome* tar incidenten till utgångspunkt för en skildring av kulturella och politiska motsättningar i renässansens Rom. För D'Elia blir den historiska miljön viktigare än händelsen som sådan.

Det verkligt intressanta, sett ur D'Elia's perspektiv, är de bakomliggande skälen till att Paulus II reagerade som han gjorde, varför han lät häkta ett antal lärda renässanshumanister, spärra in dem i Castel Sant'Angelo's fängelsehålor och tortera dem. Sett ur Paulus II:s perspektiv fanns det åtskilliga potentiella orsaker för humanisterna att avsky honom. För det första var de just humanister, det vill säga lärda intellektuella med en faiblesse för antika romerska och grekiska auktoriteter – eller, för att tala med påven, hedniska författare. Vissa av humanisterna var sannolikt, menade Paulus II, snarare hedningar än kristna. Dessutom var de politiska idealister som strävade efter att återskapa den romerska republiken och störta påvens alltmer monarkiska välde. De eftersträvade också reformer inom kyrkan, som de ville göra mer demokratisk. Till råga på allt hade de (åtminstone några av dem) inget emot att spionera för den turkiske sultanen Mehmet II:s räkning, i synnerhet som sultanen var känd för att beundra italiensk kultur och gärna skänkte stora penningssummor till sina favoriter. Lägg därtill att ett par av de mest framträdande humanisterna – Pomponio Leto och Filippo Buonaccorsi, mer känd som Callimachus – orsakade skandal genom sin homoerotiska poesi, och som i påvens ögon var sodomit – det vi idag kallar homosexuella handlingar – en styggelse.

Anthony F. D'Elia diskuterar orsakerna till 1468 års påvliga agerande i tematiska kapitel, där vi kommer både påvens och humanisternas bevekelsegrunder nära. Framför allt lär vi känna huvudorsaken till att påven var rädd för att angripas och dö-

das: uppror och mordförsök var vanligt förekommande i renässansens Rom. Åren 1434, 1453 och 1460 hade mordiska komplotter bevisligen anstiftats, något som fick alla påvar att, ibland säkert med rätta, misstänka att nya intriger vävdes mot deras personer. Till saken hör att upprorsanstiftarna inte sällan inspirerades av litteraturen om det republikanska Rom under den förkristna antiken, något som gjorde det lätt för en påve som Paulus II att sätta likhetstecken mellan republikanskt tänkande och hedendom.

Vi möter också sultan Mehmet II och hans italienska vänner – konstnärer, spioner, med flera. Idag vill vi gärna föreställa oss att muslimer och kristna levde i skilda världar under medeltiden, men 1400-talets köpmän och politiker var utpräglade pragmatiker som lade religionen åt sidan när det gällde dem själva och deras penningpungar. Det var inte ovanligt att

var särskilt svag för papegojor) som levde i lyx och överflöd, tog initiativ till pampiga romerska karnevaler, förströdde folket med bröd och skådespel likt en antik kejsare och avskydde tanken på att avkunna dödsdomar; han föredrog att döma folk till långa fängelsestraff och tortera dem. Enligt Paulus II:s fiender var han en storhetsvansinnig galning som förföljde dåtidens skarpaste hjärnor samtidigt som han förslösade kristenhetens tillgångar genom att investera i palats och utsmyckningar (man irriterade sig bland annat på hans dyrbara tiara).

Idel personligheter, idel starka färger och idel spännande historier. Och ändå när D'Elia bara halvvägs. Boken är alldeles för tunn, såväl sett till sidantalet som till kvaliteten. Den fascinerande renässansvärld som skymtar mellan raderna och i D'Elia's exempel förblir föga mer än en ytlig narrativ fernissa. När vi väl har kommit in i ett

” Paulus II var djurälskaren som levde i lyx och överflöd, tog initiativ till pampiga romerska karnevaler och avskydde tanken på att avkunna dödsdomar; han föredrog att döma folk till långa fängelsestraff och tortera dem.

kristna städer som Florens öppet allierade sig med Osmanska riket. Sultanen uppfattades förvisso som ett monster av ett antal lärda kristna, men av andra hyllades han som en potentiell frälsare.

I ett annat kapitel träder vi in i sodomiternas värld, med en redogörelse både för den homofobi som resulterade i tusentals rättegångar i 1400-talets Florens och Venedig och för den kärlekslyrik som drev mer än en humanist att fly för livet (Callimachus hamnade till slut i Polen). Vi gör även bekantskap med den färgstarke påven själv. Paulus II var djurälskaren (han

avsnitt och på allvar börjar fängslas av läsningen hoppar författaren vidare till ett annat tema, vilket upprepade gånger resulterar i en osammanhängande framställning och i förutsägbar irritation hos läsaren. (Enda undantaget är redogörelsen för humanisternas lidande mellan tortyrpassen i Castel Sant'Angelo, där D'Elia, mot bakgrund av bevarade fängelsebrev, avsåtter flera sidor åt att skildra hur liten tröstande nytta de inspärrade egentligen hade av sin stora lärdom.) Författaren drar sig inte heller för att spe-

A SUDDEN TERROR
THE PLOT TO MURDER THE POPE
IN RENAISSANCE ROME
ANTHONY F. D'ELIA
Harvard University Press 2009

PAVLVS .II. PONT. MAX.

Paulus II.

FOTO: CHRISTIE'S IMAGES/SUPERSTOCK

kulera alltför vagt kring problem som även en icke-expert lätt inser är olösliga – till exempel i frågan om huruvida turkarna var medansvariga till 1468 års komplott, som ju kanske inte ens var en komplott.

Lägg därtill att boken är påfallande slarvigt skriven. Här finns grova faktafel som vittnar om en okunnighet om händelser och personer som befinner sig i periferin av renässansens italienska historia. Anthony F. D'Elia påstår således att Karl den store kröntes till kejsare av påven Leo III år 800 efter att ha räddat denne från ett angrepp från *barbaric Lombards* ("barba-

riska langobarder") i Norditalien. Langobarderna var emellertid oskyldiga; de lydde sedan 774 under Karl den store själv, som var deras kung.

När D'Elia berättar om den militärpolitiska utvecklingen i senmedeltidens Bosnien kallar han rikets siste kung "Tomashevich", som om detta vore ett egenamn. I själva verket hette kungen Stjepan Tomašević. Och så vidare.

Dylika missar drar ned helhetsintrycket och leder mig – måhända orättvist – att misstänka ännu större felaktigheter i de delar av texten jag inte har haft tid att detalj-

granska. Ytlighet och slarv är aldrig av godo.

A Sudden Terror. The Plot to Murder the Pope in Renaissance Rom kunde ha blivit en riktigt bra bok. Faktaingredienserna finns, rollgestalternas konturer är skarpa och D'Elia val att skildra påvens skräck för humanisterna i tematiska kapitel är välfundnet. Boken saknar, som framgått, inte goda sidor. Men det räcker inte. Anthony F. D'Elia pendlar mellan fascinerande redogörelser, baserade på de egna omfattande insikterna i renässanshumanisternas värld, och en nonchalant attityd till både historien och läsekretsen. **Dick Harrison**

Ungerska högerextremister på frammarsch.

FOTO: LASZLO BALOGH/SCANPIX

Fascisterna går igen

SAMHÄLLE

Det är en regnig fredag i juni 2010; jag är på besök i Pecs, en fascinerande universitetsstad och jämte Ruhr europeisk kulturhuvudstad 2010. Klockan är fem och en medelålders kvinna i svart dräkt och höga klackar kommer ut genom dörren till det politiska partiet Jobbiks kontor tillsammans med en man i 30-årsåldern, som ser ut som en bankir. Samtidigt som de i uppymd stämning läser dörren sneddar två indiska kvinnliga universitetsstuderande över gården. De skratrar och talar engelska. Det är som en normal fredagseftermiddag ...

Men skenet bedrar. De två Jobbik-medarbetarna tillhör ett parti som anser att mord på främlingar i många fall är legitimt. Och trots sitt människofientliga och farliga budskap var Jobbik de verkliga vinnarna i det ungerska parlamentsvalet i april. Med 16,7 procent av rösterna sitter Jobbik nu med 47 mandat i parlamentet i skydd av det parti som banat väg för dem, statsminister Viktor Orbans högerpopulistiska Fidesz.

Då den unge mannen lämnar gården ser jag att han liknar Jobbiks 32-årige karismatiska ledare, historieläraren Gabor Vona, och jag kommer ihåg skandalen då han

avlade sin ed som parlamentsledamot. Helt oväntat tog han av sin jacka för att visa det fascistiska pilkorset på sin väst trots att symbolen inte är tillåten i parlamentet. Medan den ungerske presidenten och oppositionspartierna gav uttryck för sin avsky teg statschefen Orban.

Vona leder sitt parti från triumf till triumf. Trots sitt motstånd mot EU, globalisering och kapitalism vann Jobbik tre mandat i Europaparlamentet i juni 2009, bland annat åt partiets mest profilerade

kvinnliga medlem, docenten i straffrätt Krizstina Morvai. I Ungern väcks en ny nazism till liv, som trots sina moderna attribut bygger på den gamla 1930- och 40-talsfascismen. Likt denna livnär den sig på främlingshat, antisemitism och antiziganism; här talas öppet om "den judiska världskonspirationen" och "zigenarkriminalitet". Frågan är varför Jobbik går framåt. Och hur stor är faran att inte bara Jobbik utan även liknande nyfascistis-

AUFMARSCH
DIE RECHTE GEFAHR
AUS OSTEUEUROPA
GREGOR MAYER &
BERNHARD ODENAH
Residenz Verlag 2010

**AUTONOME
NATIONALISTEN**
DIE MODERNISIERUNG
NEOFASCHISTISCHER
JUGENDKULTUR
JÜRGEN PETERS &
CHRISTOPH SCHULZE
(RED.)
Unrast Transparent Rechter
Rand 2009

ka partier i Slovakien, Tjeckien, Kroatien, Serbien och Bulgarien orsakar en liknande utveckling i västra Europa?

Frågorna besvaras i de båda tyska Östeuropakorrespondenterna Gregor Mayers och Bernhard Odehnals nyutkomna *Aufmarsch. Die rechte Gefahr aus Osteuropa*. Största delen av boken ägnas Ungern och Jobbiks genombrott. Här får vi veta att partiets framgång till stor del beror på människors missnöje med utvecklingen efter 1989. De anser att den fredliga revolutionen för 20 år sedan har förärrats. Landet har, menar de, sålts ut till väst av utlåningar, av det judiska kapitalet, av socialister och homosexuella.

De som vunnit mest på utvecklingen är, enligt Jobbik, romerna som fått höjda socialbidrag. Enligt Vona måste de hållas nere. Sedan några år tillbaka sprider Jobbiks uniformerade ungerska garde skräck, terror och död i romska getton i landets glest bebodda norra och östra delar. Då det ungerska gardet förbjöds efter flera mord på romer upplöstes det och ersattes med det "nya" ungerska gardet.

Men en lika tungt vägande orsak till Jobbiks genombrott är historisk: Trianon-fördraget 1920 då Ungern förlorade två tredjedelar av sitt territorium. Enligt den ungerske diktaren Gyula Illyes är bara den en äkta ungrare som "plågas av Trianon". Jobbik utnyttjar smärtan över Trianon till att underblåsa nationalistiska stämningar. Åter hägrar drömmen om ett stort Ungern, där man kan återta de förlorade områdena i Slovakien och i Rumänien och införliva de där bosatta ungerska minoriteterna.

Ty i gungningarna efter järnridåns fall, i ett Europa som ännu inte lugnat sig – det visade både splittringen av Tjeckoslovakien och konflikterna på Balkan – tycks allt möjligt. Varför skulle inte Ungern kunna profitera på denna oro och återta en del av sin forna maktställning? En ny stark nationalanda sprider sig inom den missnöjda ungerska minoriteten i Slovakien samtidigt som relationen mellan Ungern och Slovakien har försämrats kraftigt.

Inom Ungern växer frustationen och pessimismen. Det är det klimatet som Jobbik – grundat 2003 – profilerar på. I dagstidningen *Magyar Demokrata*, som står både Jobbik och statschefen Orban nära, har man föreslagit bokbål på verk av kända författare som György Konrad, Péter Nádas och Péter Esterházy. Samtidigt förblir det förgångna obearbetat; enligt en studie för något år sedan visste bara 4 procent av ungrarna mellan 18 och 30 år vad Förintelsen innebar.

Även i Slovakien sitter ett högerextremt parti – det slovakiska nationalpartiet (Slovenska narodna strana, SNS) – i parlamentet sedan 2006. Också SNS livnär sig på

hatpropaganda mot romer, mot judar och mot den ungerska minoriteten. För ett par år sedan lovade partichefen Jan Slota att utplåna Budapest.

Men SNS är inte de enda nyfascisterna på frammarsch i Slovakien; den slovakiska gemenskapen (Slovenska pospolitost), lett av den yngre Marian Kotleba, är på uppgång. Hittills agerar Kotleba och andra medlemmar ur hans parti inom kommunalpolitiken. Enligt Mayer-Odenahl är det SP – med sin likhet till Jobbik – som kommer att gå framåt.

Gemensamt för den nya högerextremismen i Centraleuropa är, enligt författarna, att den leds av en yngre generation där de flesta ledarna hör till medelklassen, många av dem är akademiker. I Ungern ser de unga männen i ledningen ut som svärmorsdrömmar. De har inte upplevt vare sig Hitlers fascism eller kommunismen; de är alla uppvuxna i de demokratier som kom efter järnridåns fall. "Ändå uppträder de som om de skulle leva i diktaturer", skriver Mayer-Odenahl.

Medan man i Ungern, Kroatien och Bulgarien uppträder i mer traditionell stil, till exempel i mörk kostym, så imiterar de nya fascisterna i Slovakien och Tjeckien vänstern i väst. Inte sällan avbildas de i t-shirt med Che Guevara-bild. De attackerar kapitalismen. Därutöver angriper de Nato, EU, globaliseringen, romer, judar och homosexuella. Vad som slår läsaren av Mayers och Odenahls framställning är likheterna mellan höger- och vänsterextremisternas metoder. I vissa fall stämmer även innehållet: angreppen på EU, Nato, globaliseringen och kapitalismen.

Detta framkommer även i den lilla skriften *Autonome Nationalisten. Die Modernisierung neofaschistischer Jugendkultur*, utgiven av de tyska forskarna Jürgen Peters och Christoph Schulze. I Tyskland har de "autonoma" hittills stått för militanta vänsteraktivister. Men sedan 2009 skapar de autonoma nationalisterna (AN) förvirring – inte minst hos polisen.

Med sin klagörande antologibok visar Peters-Schulze att AN har vissa likheter med de unga centraleuropeiska nyfascisterna. Deras agenda är nationalism och hat mot allt främmande, mot imperialism och mot kapitalism. De är coola. NS-nostalgi är ute, popkultur är inne.

Kunskaperna som förmedlas i båda böckerna är imponerande. En sensmoral man kan dra mot bakgrund av den nuvarande politiska situationen är att inte på några villkor låta de högerpopulistiska partierna ta över debatten. De socialliberala och konservativa krafterna får inte kapitulera i så viktiga samhällsfrågor som globalisering och integration.

Lisbeth Lindeborg

Spännande kurvor

HISTORICAL MONETARY AND FINANCIAL STATISTICS FOR SWEDEN

Ekerlids Förlag 2010

Historieskrivningen blir sällan bättre än sina källor. Därför är Riksbankens penninghistoriska projekt en välgärning. Vid sidan av utgivaren Rodney Edvinsson har ekonom-historikern Johan Söderberg bidragit med flest kapitel i boken. I en tänkvärd analys jämförs prisutvecklingen för järn med den för spannmål. Medan priset på järn stadigt sjönk från 1500-talet och framåt blev spannmålen allt dyrare i hela Europa under 1700-talet, med bistra följder för de arbetandes reallöner. I början av 1800-talet förslog lönerna inte särskilt långt – kanske hade de aldrig varit så låga sedan 1300-talet. Lösningen blev att fler familjemedlemmar fick ge sig in i penningekonomin, menar Söderberg. Barnarbetet blev vanligare, kvinnorna släpptes in på fler områden.

Industrialismen bröt igenom Malthus dystrabefolkningslära. Rationaliseringarna ökade produktionen i fabriker, men den pressade också jordbrukets priser. Effekten blev en makalös ökning av reallönerna.

I bokens avslutande kapitel beräknar Svante Prado att reallönerna för manliga industriarbetare ökat med 2,25 procent om året sedan 1860. Inte så mycket? Jo, det betyder att köpkraften ökat 26 gånger sedan dess. Allra mest ökade den under åren 1942–1976, när reallönerna steg med 4,1 procent om året. Sedan följde ett par mediokra årtionden, men efter 1990-talskrisen uppgick ökningen till hyggliga 2,4 procent om året fram till 2007.

Det stora problemet med kurvornas kymtar bara någon enstaka gång. Hur mycket Sverige är det egentligen som ryms i dem? Löner, priser och växelkurser är penningekonomins begrepp, men hur stor roll spelade penningekonomin vid olika tidpunkter? När serierna griper tillbaka till 1200- och 1300-talen är det knappast särskilt många människor de berör.

När svängningarna i priser och reallöner avtar från 1800-talet beror det rimligen på att marknaderna blir mer omfattande. Fler människor arbetar för penninglöner, varutbudet mångdubblas och kommunikationerna förbättras, så att bristområdena kan försörjas utifrån. Riksbanken borde betala för ett projekt som mäter penningekonomins genomslag och omfattning – då blir den nu publicerade boken än mer värdefull.

Gunnar Wetterberg

Vi gör alla så gott vi kan för att försöka förstå vad vi läser i tidningarna, men varje morgon provas logik och sinne för proportion till det yttersta. För egen del har jag ännu inte kunnat begripa kvinnliga kritikers utbrott mot literaturpristagaren Mario Vargas Llosa.

Vargas Llosas grava olämplighet beror, såvitt jag förstår, på att han är en svartmuskig, sexgalen liberal, med kvinnosyn som en strandrappare. Samtidigt är det ett oavvisligt faktum att just den sortens man är ett av huvudskälen till att svenska kvinnor ända sedan femtiotalet varit så förtjusta i charterresor. Det verkar fortfarande gälla: Jag har mindre nogräknade vänner, som läser verk av yngre svenska författarinnor. Dessa vänner har sagt mig – och titlarna verkar bekräfta det – att romanerna är fulla av liderliga beskrivningar av just den sortens man, ofta inbegripen i akter av onämnt slag.

Det är svårt att förklara denna paradox på annat sätt än att moderna svenska kvinnor inte tillerkänner sina älskare samma rättigheter och friheter som de själva tar sig. Älskarna ska stå till tjänst med sin erotiska exotism, men hålla sina söta munnar stängda.

Det är beklämmande att konfronteras med såunkna värderingar i det tjugoförsta århundradet.

BESLUTET ATT SKILJA Thomas "Läckerbiten" Bodström från sin riksdagsplats måste till förstona ha slagit varje välinformerad människa som irrationellt. Det är ett välkänt faktum att våra liv, oavsett om vi intresserar oss för snabbmat, film eller terrorism, numera dikteras av Amerika. Det kan knappast vara till nackdel att ha en folkvald representant på plats. I själva verket vore det rimligare att sparka övriga ledamöter. Vad av värde kan de uträtta i något som amerikaner måste betrakta som en antik kontorsbyggnad i en obskyr avkrok av en obeskrivligt nedgångna kontinent?

I ett avseende var ändå beslutet upplyftande. "Jag gör det för barnen", påstod Bodström när han skulle lura till sig sin ledighet. Huruvida det fanns någon sanning i detta eller inte är irrelevant. Det viktiga är vad som i modern politik kallas att "sända rätt signal".

Barn och amerikaner är ofta omöjliga att skilja åt. De klär sig likadant, talar på samma sätt, äter samma mat och konsumerar samma skräpkultur. Vad mera är: i den mån amerikaner inte dikterar hur vi ska leva, gör barn det. Det tas numera för givet att barn alltid har "rätt" att få som de vill. Om de i något avseende inte får det, kan de vända sig till skattefinansierade angiverilinjor och anmäla föräldrar och andra vuxna.

Familjen Bodström har fyra barn i det oaptitliga åldersspannet sju till nitton år. Det är möjligt att just dessa barn skiljer sig helt från sina generationskamrater. Även om det är så, skulle det ha varit fel av det förslavade vuxensamhället att inte ta tillfället att resa sig i protest mot den växande barndiktaturen och dess kollaboratör Thomas Bodström. Längre leve kontrarevolutionen!

ÅSYNEN AV Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson påminner om en av de mer skrämmande samhällsförändringarna under senare år: klonifieringen av medelålders män. Ett virus tycks ha drabbat män i sina bästa år och fått dem att långsamt konvergera tills de alla ser ut som förvaltningschefer i en mellansvensk kommun. Viruset kommer från Norge och går under namnet "Dressmann".

Vid utbrotten av svin- och fågelinfluensa vidtogs omedelbart motåtgärder, men inför denna nya fas

sa verkar våra beslutsfattare stå handfallna. Antagligen är de rädda att krafttag för att stoppa farsoten skulle stigmatisera de som redan drabbats. Många av beslutsfattarna är drabbade själva. De plågas säkert av skamkänslor.

Det är begripligt, men det vore oförsvarligt att stå med armarna i kors när en hel generation män är i färd att utplåna alla sina indivi-

duella särdrag. Det centrala är därför att finna ett sätt att angripa det onda, utan att för den skull angripa de drabbade.

Den katolska kyrkan är föredömligt tydlig med att dess avståndstagande från homosexualitet på intet sätt är ett avståndstagande från homosexuella. Det är först när den homosexuelle faller för frestelsen som synden begås och den ofrånkomliga följden blir att smörjas i eld och svavel i helvetet. Samma princip skulle med fördel kunna appliceras i kampen mot Dressmann. Ingen medelålders man behöver skämmas för att han känner ögat lystet vandra mot skyltfönstren fyllda av illa skuret kommunalgrått och beiga "chinos". Det centrala är att inte ge efter för de perversa drifterna.

I den jättelika samling ministrar som just utnämnts, borde rimligen någon ha tid över att ta sig an denna fråga. För alla de män som redan fallit måste det skapas möjligheter till bikt, botgörrelse och försoning. Det är aldrig för sent att rata den depraverade önskan att radera ut sin identitet och stolt välja avhållsamheten.

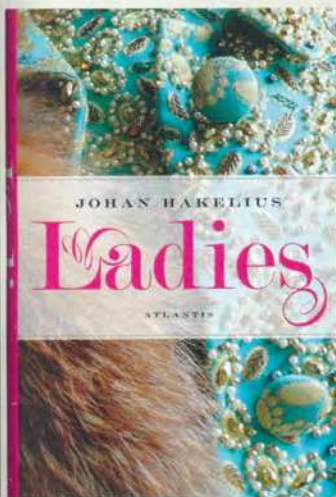
Handwritten signature of Johan Hakelius.

ATLANTIS

B O K F Ö R L A G

VÄLKOMNA
ATT TA DEL AV HÖSTENS
MEST POPULÄRA TITLAR
FRÅN ATLANTIS!

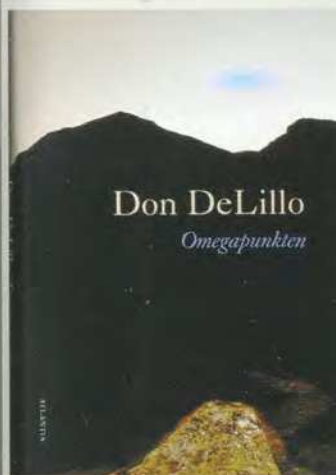

Ladies
JOHAN HAKELIUS

Hakelius är aktuell med uppföljaren till fjolårets succé »Döda vita män«. »Ladies« handlar om excentriska engelska damers öden och är ett måste för alla som gillar England, excentriciteter, skvaller och minnesvärda anekdoter. »Oavslutligt underhållande« enligt Dagens Nyheter.

Krig, kvinnor och gud
BEATA ARNBORG

Nu utkommer den första biografen om den legendariska journalisten Barbro Alving, mer känd under signaturen »Bang« – en historia om passion, ångest, svenskt 1900-tal och journalistik. Tidigare okänt material har använts till boken, och en delvis ny bild av Alving framträder.

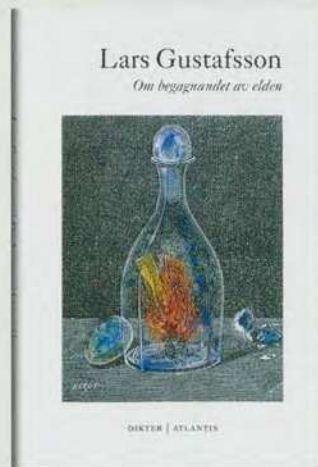

Omegapunkten
DON DELILLO

DeLillo hyllas som en av samtidens största amerikanska författare. Nu kommer hans senaste roman ut på svenska. »Den som förutsättningslöst utlämnar sig åt Omegapunkten blir aldrig densamme... Outstanding« enligt Östgöta-Correspondenten.

Om begagnandet av elden
LARS GUSTAFSSON

Få torde ha undgått pressens lovsjungande av Gustafssons nya diktsamling. I 47 korta och laddade dikter förmedlar Gustafsson iakttagelser om »de bebodda världarnas rikedom«. »Så här ser svensk poesi ut, när den är som bäst« konstaterade Upsala Nya Tidning.

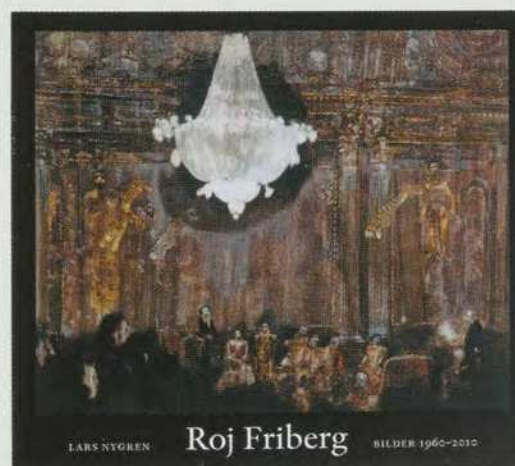

Livets mening och andra bekymmer
ULF PETER HALLBERG
& ERLAND JOSEPHSON

En konstroman, endast för förryckta, skriven av de två Dramatens personligheterna Erland Josephson och Ulf Peter Hallberg, som befinner sig instängda på Teaterslotet och börjar diskutera livets mening och andra bekymmer...

Roj Friberg
LARS NYGREN

Detta är första boken som presenterar Roj Fribergs bildvärld. Ett hundratal fullfärgs-återgivningar av hans mardrömsartade postindustriella landskap varvas med texter av konstnären själv. Introduktion av Lars Nygren.

B Sverige porto betalt